

**19 MAYIS 1919'DA
OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDAKİ
YABANCI DİLDE EĞİTİM YAPAN OKULLAR
VE AMAÇLARI**

Ümit Şükrü ÜNLÜ

İnönü Üniversitesi SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ Lisansüstü
Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM
DALI İçin Öngördüğü YÜKSEK LİSANS TEZİ Olarak Hazırlanmıştır.

(Malatya, Temmuz 2008)

**19 MAYIS 1919'DA
OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDAKİ
YABANCI DİLDE EĞİTİM YAPAN OKULLAR
VE AMAÇLARI**

Ümit Şükrü ÜNLÜ

Danışman: Doç. Dr. Hüseyin ERKUL

İnönü Üniversitesi SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ Lisansüstü
Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM
DALI İçin Öngördüğü YÜKSEK LİSANS TEZİ Olarak
Hazırlanmıştır.

(Malatya, Temmuz 2008)

ONAY SAYFASI

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Enstitümüz Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi **Ümit Şükrü ÜNLÜ** tarafından Doç. Dr. Hüseyin ERKUL danışmanlığında hazırlanan **“19 MAYIS 1919’DA OSMANLI İMPARATORLUĞU’NDAKİ YABANCI DİLDE EĞİTİM YAPAN OKULLAR VE AMAÇLARI”** başlıklı bu çalışma jürimiz tarafından Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof.Dr.S.Kemal KARTAL.....

Üye : Doç.Dr.Hüseyin ERKUL (Danışman).....

Üye :Yrd.Doç.Dr.Aydın USTA.....

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

...../...../ 2008

Doç Dr. Mehmet TİKİCİ

Enstitü Müdürü

Onur Sözü

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “19 Mayıs 1919’da Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Yabancı Dilde Eğitim Yapan Okullar ve Amaçları.” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Ümit Şükrü ÜNLÜ

ÖNSÖZ

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki yabancı dilde eğitim yapan okullar açıldıkları dönemden itibaren faaliyet gösterdikleri her alanda kuşkuyla karşılanmış ve bir sorun olarak görülmüştür.

Bu çalışmada; yabancı dilde eğitim yapan okulların kuruluş amaçları ve Türk toplumuna etkilerinin ortaya konulması ve değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Bu hedefe ulaşmak için söz konusu olan okulların tarihsel gelişiminden başlayarak yapılan faaliyetler sonucu toplum üzerindeki etkileri ile günümüze yansımaları araştırma boyunca irdelenmeye çalışılmıştır.

Yüksek Lisans derslerinde dünyaya bakış penceremi genişleten İnönü Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümünün değerli öğretim üyelerine; bu çalışma boyunca yardımlarını esirgemeyen Danışman Hocam Doç. Dr. Hüseyin ERKUL'a; bana araştırma yöntemlerini öğreten, mesleğimin sonlarına yaklaşmışken kendime örnek aldığım ve keşke daha önce tanıyabilseydim dediğim gerçek “bilim insanı” Kamu Yönetimi Bölüm Başkanı Prof. Dr. S. Kemal KARTAL'a; araştırmalarım ve yazım sürecinde katkıda bulunan iş arkadaşım Özlem'e; bana her yönüyle örnek olan, “oğlu olmaktan gurur duyduğum” Babama ve şu anda bulutların üzerinden beni gururla seyrettiğine inandığım “guguşum” canım Anneme, çalışmaya ayırdığım zamanın önemli bir kısmını kendilerine ayırmam gereken zamandan çaldığım biricik eşim Zehra ve çocuklarım Hazal ile Ata'ya; saygı ve sevgilerimi sunarken ayrıca ismini sayamadığım emeği geçen herkese teşekkür ederim.

Ümit Şükrü ÜNLÜ

19 MAYIS 1919'DA OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDAKİ YABANCI DİLDE EĞİTİM YAPAN OKULLAR VE AMAÇLARI

Yüksek Lisans Tezi; Yazar: Ümit Şükrü ÜNLÜ, Danışman: Doç.Dr.Hüseyin HERKUL

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Temmuz 2008

ÖZET VE ANAHTAR SÖZCÜKLER

Araştırmada, 19 Mayıs 1919'da Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Yabancı Dilde Eğitim Yapan Okulların tarihsel gelişiminden başlayarak, amaçlarının tespit edilmesi ve bu konudaki faaliyetlerin Türk toplumuna etkilerinin incelenmesi ve günümüze ışık tutması amaçlanmıştır.

Yabancı dilde eğitim yapan okulların amaçlarının belirlenerek, gerçek anlamda yapmak istediklerinin ortaya çıkartılması ve bugüne kadar ülkemiz sınırları içerisinde yaptıkları çalışmalarla toplumuzu nasıl etkilediklerinin incelenmesi, Kamu Yönetimi ve Milli Eğitim konusunda halen devam eden faaliyet olması nedeniyle önemlidir.

Araştırmanın yönteminde tarihsel araştırma yöntemi ve konunun önemini neden sonuç ilişkileri içerisinde ayrıntısıyla açıklayan betimsel araştırma yöntemi birlikte kullanılmıştır. Konu incelenirken öncelikle temel bilgi olarak Osmanlı İmparatorluğunun genel durumu, misyonerlik faaliyetleri anlatılmıştır. Daha sonra yabancı dilde eğitim yapan okulların amaçları ve Türk toplumuna etkileri irdelenmiştir. Bulgular, öneriler ve çıkarılan sonuç özetlenerek çalışma sonlandırılmıştır.

Anahtar sözcükler: 19 Mayıs 1919, Osmanlı İmparatorluğu, Misyonerlik Faaliyetleri, Yabancı Okullar, Yabancı Okulların Amaçları,

THE SCHOOLS THAT EDUCATED IN A FOREIGN LANGUAGE IN THE OTTOMAN EMPIRE ON MAY 19, 1919 AND THEIR OBJECTIVES

Master Thesis; Author: **Ümit Şükrü ÜNLÜ** Adviser: Hüseyin ERKUL

Inonu University, Graduate School of Social Sciences

Department of Public Administration

(July, 2008)

ABSTRACT AND KEYWORDS

This study aims to determine the objectives of the schools that educated in a foreign language in the Ottoman Empire on May 19, 1919. It also investigates the historical development of those schools and their influences on Turkish society.

It is of great importance to understand the real objectives of those schools specified above and their influences on our society since that specified date because such schools are still educating as a part of our national education and public administration in modern Turkey.

This study benefits from a historical and descriptive research method that explains the importance of the subject by identifying reason and result relationships. The research, first of all, provides some basic information about the general situation of the Ottoman Empire on May 19, 1919 and the missionary activities within its borders; then it deals with the objectives of Turkish society and, finally, the study ends with a summary of findings, suggestions, and conclusions.

Key words: May 19, 1919, The Ottoman Empire, Missionary Activities, Foreign Schools, The Objectives of Foreign Schools

19 MAYIS 1919'DA OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDAKİ YABANCI DİLDE EĞİTİM YAPAN OKULLAR VE AMAÇLARI

Ümit Şükrü ÜNLÜ

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
Onur Sözü.....	1
Önsöz.....	2
Özet ve Anahtar Kelimeler.....	3
Abstract and Keywords.....	4
İçindekiler.....	5
Çizelgeler Dizelgesi (Varsa).....	11
Kısaltmalar.....	12

BİRİNCİ KESİM: ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ, DENENCESİ, AMACI VE YÖNTEMİ

1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi	13
1.2. Araştırmanın Denencesi ve Amacı.....	16
1.3. Araştırmanın Yöntemi.....	16
1.4. Araştırmanın Bilgi Derleme ve İşleme Araçları.....	16

1.5. Araştırmanın Kavram Tanımları.....	17
1.6. Araştırmanın Sunuş Sırası.....	17

İKİNCİ KESİM: 19 MAYIS 1919'DA OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN
GENEL DURUMU VE YABANCI OKULLAR KAVRAMI İLE YABANCI
OKULLARIN GELİŞİMİ

**2. 19 MAYIS 1919'DA OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN GENEL
DURUMU VE GÖRÜNÜŞÜ**

2.1. Osmanlı İmparatorluğu'nun Genel Durumu ve Görünüşü.....	20
2.2. 19 Mayıs 1919 Tarihinin Önemi.....	24

**3. YABANCI OKULLARIN AÇILMASINI, ÇOĞALMASINI VE
YAYILMASINI SAĞLAYAN GELİŞMELER**

3.1. Yabancı Okul Kavramı.....	25
3.2. Kapitülasyonlar.....	26
3.3. Misyonerlik Faaliyetleri.....	27

**4. YABANCI DİLDE EĞİTİM YAPAN OKULLARIN YAYILMA
NEDENLERİ VE FAALİYETLERİ**

4.1. Yabancı Dilde Eğitim Yapan Okulların Yayılma Nedenleri.....	32
4.2. Yabancı Dilde Eğitim Yapan Okulların Faaliyetleri.....	33
4.2.1. Yabancı Dilde Eğitim Yapan Okulların Bulundukları Ülkeye Yönelik Faaliyetleri.....	34
4.2.2. Yabancı Dilde Eğitim Yapan Okulların Osmanlının Batılılaşma Hareketine Yönelik Faaliyetleri.....	34
4.2.3. Yabancı Dilde Eğitim Yapan Okulların Azınlıklara Yönelik Faaliyetleri.....	35

4.2.4. Osmanlının Eğitim Dizgesinde (Sisteminde) Yabancı Eğitim Dizgesinin Örnek Alınmasına Yönelik Faaliyetleri.....	38
5. YABANCI DİLDE EĞİTİM YAPAN OKULLARIN TARİHSEL GELİŞİMİ	
5.1.Osmanlının Kuruluşundan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'ne Kadar Yabancı Okullar İle İlgili Gelişmeler.....	40
5.1.1. Yabancı Dilde Eğitim Yapan Okulların Açılması.....	40
5.1.2. Yabancı Dilde Eğitim Yapan Okulların Yönetimi.....	41
5.1.3. Yabancı Dilde Eğitim Yapan Okulların Denetimi.....	41
5.2. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nden Kurtuluş Savaşı Dönemine Kadar Yabancı Okullar İle İlgili Gelişmeler.....	42
5.2.1. Yabancı Dilde Eğitim Yapan Okulların Yönetimi.....	42
5.2.2. Yabancı Dilde Eğitim Yapan Okulların Denetimi.....	42
5.2.3. Yabancı Dilde Eğitim Yapan Okullara Düzenlemelerle Getirilmek İstenen Dizge (Sistem).....	43
6. YABANCI DİLDE EĞİTİM YAPAN OKULLARIN AMAÇLARI	
6.1. Yabancı Dilde Eğitim Yapan Okulların Açık (Bilinen) Amaçları.....	44
6.2. Yabancı Dilde Eğitim Yapan Okulların Asıl (Gizli) Amaçları.....	45
7. YABANCI DİLDE EĞİTİM YAPAN OKULLARLA İLGİLİ DÜZENLEMELER	
7.1. Yabancı Dilde Eğitim Yapan Okullarla İlgili Yasal ve Yönetmelik Düzenlemeler.....	47
7.2. Yabancı Dilde Eğitim Yapan Okullarla İlgili Diğer Düzenlemeler.....	49
7.2.1. Okul Açma Koşulları (İzin Belgesi) ile ilgili Düzenlemeler.....	49
7.2.2. Okul Arsası, Binalar ve Onarımla İlgili Düzenlemeler.....	51

7.2.3. Gelirler ve Giderler ile ilgili Düzenlemeler.....	52
7.2.4. Denetim İşleyişindeki Düzenlemeler.....	53

**ÜÇÜNCÜ KESİM: YABANCI DİLDE EĞİTİM YAPAN OKULLARIN
BULUNDUKLARI YERLER, EĞİTİM- ÖĞRETİM KADROLARI, EĞİTİM
İZLENCELERİ VE BÜTÇELERİ**

**8. YABANCI DİLDE EĞİTİM YAPAN OKULLARIN BAĞLANTILI
OLDUKLARI ÜLKELER VE BULUNDUKLARI YERLER**

8.1. Amerikan Okulları.....	55
8.1.1. İlk ve Orta Dereceli Okullar.....	56
8.1.2. Orta Dereceli Okullar.....	56
8.1.2.1. Amerikan Orta Dereceli Laik Okulları.....	56
8.1.2.2. Amerikan Orta Dereceli "American Board" Okulları.....	57
8.2. Fransız Okulları.....	57
8.2.1. İlk Dereceli Okullar.....	57
8.2.2. Orta Dereceli Okullar.....	58
8.3. İtalyan Okulları.....	59
8.3.1. İlk Dereceli Okullar.....	60
8.3.2. Orta Dereceli Okullar.....	61
8.4. İngiliz Okulları.....	61
8.5. Alman Okulları.....	62
8.6. Avusturya Okulları.....	63
8.7. Bulgar Okulları.....	63
8.8. İran Okulları.....	64

8.9. Rus Okulları.....	64
9. YABANCI DİLDE EĞİTİM YAPAN OKULLARIN EĞİTİM-ÖĞRETİM KADROLARI, EĞİTİM İZLENCELERİ VE BÜTÇELERİ	
9.1. Yabancı Okulların Eğitim-Öğretim Kadrosu	65
9.2. Yabancı Okulların Eğitim İzleneleri.....	66
9.3. Yabancı Okulların Bütçeleri.....	67
10. YABANCI DİLDE EĞİTİM YAPAN OKULLARIN TÜRK TOPLUMUNA ETKİLERİ	
10.1. Yabancı Dilde Eğitim Yapan Okulların Türk Toplumunu Etkileme Araçları.....	69
10.1.1. Yabancı Dilde Eğitim Yapan Okulların Dini Propaganda Yoluyla Türk Toplumuna Etkileri	70
10.1.2. Yabancı Dilde Eğitim Yapan Okulların Basın ve Yayın Yoluyla Türk Toplumuna Etkileri	71
10.2. Yabancı Dilde Eğitim Yapan Okulların Türk Toplumunu Etkileme Alanları	71
10.2.1. Yabancı Dilde Eğitim Yapan Okulların Türk Milli Eğitimine Yönelik Etkileri.....	72
10.2.2. Yabancı Dilde Eğitim Yapan Okulların Türk Diline Etkileri....	73
10.2.3. Yabancı Dilde Eğitim Yapan Okulların Türk Kültürüne Etkileri.....	75
10.2.4. Yabancı Dilde Eğitim Yapan Okulların Türk Aile yapısına ve İnanç Değerlerine Etkileri.....	77
10.3. Yabancı Dilde Eğitim Yapan Okulların Türk Toplum Eğitiminin İçeriğine Yönelik Etkileri	79

DÖRDÜNCÜ KESİM: GENEL DEĞERLENDİRME

11. BULGULAR, ÖNERİLER VE GENEL SONUÇ

11.1. Bulgular ve Öneriler.....82

11.2. Genel Sonuç97

KAYNAKÇA.....101

ÇİZELGELER DİZELGESİ

Çizelge 1: Osmanlı Devletinde Faaliyet Gösteren Katolik Misyonerler.....	30
Çizelge 2: Cumhuriyet İlanından Önce Yabancı Okulların Sayısal Durumları.....	33
Çizelge 3: Bulgular ve Öneriler Matrisi.....	96

KISALTMALAR

- ABCFM** : American Board of Commissioners for Foreign Missions.
- ABD** : Amerika Birleşik Devletleri.
- CDTA** : Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi.
- TTK** : Türk Tarih Kurumu
- TCTA** : Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi
- YMCA** : Young Men's Christian Association (Hristiyan Genç Erkekler. Cemiyeti).
- YWCA** : Young Women's Christian Association- (Hristiyan Genç Kadınlar Cemiyeti).

19 MAYIS 1919’DA OSMANLI İMPARATORLUĞU’NDAKİ YABANCI DİLDE EĞİTİM YAPAN OKULLAR VE AMAÇLARI

Ümit Şükrü ÜNLÜ

BİRİNCİ KESİM: ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR

Birinci kesimde araştırmanın içeriği, akışı ve yöntemi hakkında genel açıklamalara yer verilmiştir.

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, DENENCESİ, AMACI VE YÖNTEMİ

Bu bölümde araştırmanın konusu, amacı, çalışmanın denencesi, araştırmada kullanılan yöntem, kullanılan kavram tanımları ve araştırmanın sunuş sırası verilmiştir.

1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Araştırmanın konusu, 19 Mayıs 1919’da Osmanlı İmparatorluğu’ndaki yabancı dilde eğitim yapan okulların amaçlarını ortaya koymaktır.

19. yüzyılda özellikle İstanbul’da ardı ardına açılan yabancı okullar, kentin farklı kültürlerden, farklı dinlerden ve farklı dillerden oluşan renkli mozaığının en önemli öğelerinden biri olmuşlardır ve bu okullar Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküşüne etken oldukları gibi hiç şüphe yok ki batılılaşma sürecinde de önemli rol oynamışlardır.

Osmanlı Devleti, gayrimüslim yurttaşları olan topluluklara her türlü özgürlüğü tanımıştır. Bu nedenle her toplumun kendi kiliselerine ve dini örgütlerine bağlı

olarak eğitim düzenleri olmuştur. Genellikle devletin denetiminden uzak kalan bu okullarda milliyetçilik düşüncesi hızla yayılırken, aynı zamanda Türk düşmanlığı fikirleri de işlenmiştir. Yabancı devletlerin destek ve kışkırtmalarıyla da bu okullar bölücü ve yıkıcı etkinliklerde bulunmuşlardır. Rum, Ermeni ve Bulgar ayaklanmalarının liderleri genellikle bu okullarda yetişen öğrencilerden olmuştur (Aytaç, 1999, 1).

Osmanlı İmparatorluğu döneminde Osmanlı Devleti himayesinde yaşamış azınlıkların devletin zayıfladığı dönemdeki en büyük amaçlarının bağımsız (müstakil) devletler kurabilmek olduğu ve bunun için diğer ülkelerden yardım aldıkları bilinmektedir.

Yabancı okul kavramının Osmanlı Devlet yöneticilerinin gündemine girmesi ve bir sorun halini alması bu okulların gelişme dönemlerine rastlamaktadır. Etkinlikleri ve varlıkları Ortaçağa kadar dayanan Katolik Fransız misyonerleri ile birlikte 19. yüzyılda Almanya, Avusturya, İngiltere, Amerika ve Rusya gibi önemli rakiplerin ortaya çıkması, kendi içerisinde çok renkli toplum yapısına ve kültürüne sahip Osmanlı Devlet düzenini sarsmaya başlamış ve giderek söz konusu olan devletler arasında bir baskı (nüfuz) savaşımına (mücadelesine) dönüşmüştür (Mutlu, 2005, 11).

Yüzyıllar önce açılmış olup, bugüne kadar ulusal (milli) birliğimizi [bünyemizi] sarsacak bir hal kazanan her yabancı okul ülkemizi içten fethetmeye yönelmiş bir kültür merkezi [üssü] olmuştur. Batılılar birkaç kez deneyerek başarısız olduklarını gördükleri askeri yoldan sağlamaya çalıştıkları egemenlik (hâkimiyet) yerine, en güvenli yol olan kültür aşılama yöntemini seçmişlerdir.

Türk nesillerine kültür aşısı yapılmakta ve onlar asıl köklerinden koparılmaktadır. Artık caddelerde Amerikan bayraklı giysilerle gezen gençlerin sayısı gittikçe artmaktadır. Gelecek açısından kaygı verici bu davranışlar gençlerimiz arasında özgüvenimizin sarsılmasına, ülkümüzün körelmesine neden olmaktadır (Altıkat, 2006). Yenitepe (1999, 2)'nin Hubert'ten aktardığına göre; Eğitim, insanlar üzerinde yapılmak istenen etkilerin bütünü, bu yolda gösterilen çabaların birleşimidir. Toplum içinde bireyleri birbirine bağlayan, onları bir bütün haline

getiren ana öğeler, o öğelerin sahip oldukları din, dil, gelenek ve görenekler ile ahlaki davranış ve düşünce dizgesi (sistemi) olarak sıralanabilir (Erkal, 1983, 111).

Eğitim ve öğretim dizgesinin bir toplumun yükselmesinde olduğu gibi, bazen de geri kalmasında rol oynadığı bilinmektedir. Eğitim kurumları diğer toplumsal (sosyal) kurumlar gibi toplumun gereksinimlerine cevap verebildikleri ve çağın gereklerine uyabildikleri sürece ayakta kalmışlardır (Koçer, 1974, 1). Bu ve bunun gibi görevleri yerine getiremeyen öğretim kurumları, toplumun çöküşünü hazırlar (Kodaman, 1980, IX).

Çoğu siyasi dizge kendisine karşı (muhalif) insanların yetişmesine izin vermez. Çünkü bu durum devletin ve toplumun çıkarı ile ilgilidir. Devlet bu konudaki ihmali ve eğitim çarkının denetlenemeyen odaklara teslim edilmesi, ülke insanlarının bir kısmının veya tamamının hedeflenen nitelikleri taşınamasına neden olacaktır. Bu durumdan en fazla etkilenen ise devletin kendisi ve toplumdur (Vahapoğlu, 2005, 14). Devlet eğer okullarını denetim altında tutabilir ve siyasi oyunların, çekişmelerin ve etkilerin dışında tutabilirse yaşama olanağı elde edebilmektedir. Aksi takdirde devletin varlığını doğrudan etkileyen gelişmeler ortaya çıkabilmektedir.

Türk eğitim dizgesi içerisinde yer alan yabancı okullar ile ilgili yapılan araştırma ve çalışmalarda konu genellikle misyonerlik faaliyetleri, eğitim tarihi veya siyasi yönleri ile ele alınmıştır. Oysa ki yabancı okulların amaçları ve Türk toplumuna etkileri konusunda yapılacak araştırmalarda, yabancı okullar konusu bir bütün halinde ve tarih süreci içinde ele alınabildiği sürece, aydınlığa kavuşturulabilir ve bu kurumlar hakkında sağlıklı ve tarafsız yorumlar yapılabilir.

19. yüzyıl başlarında Osmanlı topraklarında etkili olmaya başlayan misyonerlik faaliyetleriyle gittikçe artan bir biçimde ortaya çıkan yabancı okullar ve yabancı okul kavramının zaman zaman eğitim-öğretim etkinliklerinin dışına çıkarak yabancı okulların üyesi (mensubu) oldukları devletlerin politikaları doğrultusunda birer siyaset ocağı haline geldikleri ve eğitim amacıyla açılan okulların din ve siyaseti bütünleştirerek kendi çıkarları doğrultusunda ve eğitim maskesi altında belli amaçlar için nasıl kullandıkları (Haydaroğlu, 1990, 1) araştırma konusunun temelini

oluşturmaktadır. Çünkü dünü anlamak, bugüne ve yarına karar vermek için, en önemli etkidir.

Bu araştırmada, 19 Mayıs 1919'da Osmanlı İmparatorluğu'ndaki yabancı dilde eğitim yapan okullar ve amaçları incelenmiş; yabancı okulların eğitim, yönetim ve düzenleme çalışmaları kapsamında bağlantılı oldukları ülkeler, bulundukları yerler, eğitim izlenceleri ve bütçeleri ile yabancı okullarla ilgili düzenlemeler ve yabancı okulların Türk toplumuna etkileri ortaya konmuştur.

1.2. Araştırmanın Denencesi ve Amacı

Araştırmanın denencesi şudur: “Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma sürecini hızlandıran nedenlerden birisi de ülke sınırları içerisinde yabancı dilde eğitim yapan okullar ile misyonerlik faaliyetleri olmuştur.”

Bu araştırmanın amacı; 19 Mayıs 1919'da Osmanlı İmparatorluğu'nda yabancı dilde eğitim yapan okulların amaçları ile tarihsel gelişimi içerisinde okulların açılmasını ve çoğalmasını sağlayan nedenleri, azınlıklara yönelik faaliyetleri ve Türk toplumuna etkilerini inceleyerek konunun geçmişte meydana gelen bir süreç olmakla beraber günümüzde de devam eden etkilerini ortaya çıkarmak ve bundan sonra yapılacak çalışmalara ışık tutmaktır.

1.3. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada tarihsel süreci inceleyen tarihsel araştırma yöntemi ve konunun önemini neden sonuç ilişkileri içerisinde ayrıntısıyla açıklayan betimsel araştırma yöntemi birlikte kullanılmıştır.

1.4. Araştırmanın Bilgi Derleme ve İşleme Araçları

Bu araştırmada bilgi derlemek için basılı ve elektronik ortamdaki yazılı kaynaklar taranmış, elde edilen bilgiler “niteliksel çözümleme” tekniği ile işlenmiştir.

1.5. Araştırmanın Kavram Tanımları

Bu çalışma için yedi kavram belirlenmiştir. Kavram tanımları şöyle açıklanabilir:

Azınlık: İçinde yaşadığı toplumun genel yapısından ırk, dil, din, kültür ve millet olarak ayrılan ve genel nüfusa oranla daha küçük topluluklardır (Kızılcı, 1994, 46).

Kapitülasyon: Osmanlı'nın azınlık ve yabancılara vermiş olduğu bir takım imtiyaz ve haklar ile azınlık ve yabancılarla ilgili olarak bu dönemde yapılan hukuki düzenlemeler (Tozlu, 1991, 20).

Laik Okullar: Eğitiminin temeli dine dayanmayan okullar (Sezer, 1999, 9).

Misyoner: Hristiyan olmayan ülkelerde bu dini yaymak için kurulan örgütlerin (misyonların) yönetimi (idare edilmesi) için faaliyet gösteren din adamları (Vahapoğlu, 2005, 15). Propaganda çalışmaları için gönderilen kadın ve erkekleri belirtmektedir (White, 1990, 7). “Görevli olan kişi” (Gündüz, 2002, 13).

Yabancı: Belirli bir süre yaşadıkları devletin varlığına rağmen o devletle yurttaşlık bağı olmayan özel veya tüzel kişilik (Vahapoğlu, 2005, 14).

Yabancı Okul: Yurttaşlık bağı olmayan kişilere eğitim vermek üzere faaliyet gösteren eğitim kurumları (Vahapoğlu, 2005, 15).

Yabancı Dilde Eğitim Yapan Okullar: Yurttaşlık bağı olan kişilere resmi dil dışında bir dil ile eğitim vermek üzere faaliyet gösteren eğitim kurumları.

1.6. Araştırmanın Sunuş Sırası

Araştırma dört kesim ve onbir bölüm halinde sunulmuştur. “ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR” başlıklı araştırmanın birinci kesimi bir bölümden oluşmaktadır. Bu bölümde; araştırmanın konusu ve önemi, araştırmanın denenceleri, amacı, araştırmanın yöntemi, bilgi toplama ve işleme araçları, kavram tanımları ve araştırmanın sunuş sırası hakkında bilgiler verilmiştir.

“19 MAYIS 1919’DA OSMANLI İMPARATORLUĞU’NUN GENEL DURUMU VE YABANCI OKULLAR KAVRAMI İLE YABANCI OKULLARIN GELİŞİMİ” başlıklı araştırmanın ikinci kesimi altı bölümden oluşmuştur.

Araştırmanın ikinci bölümü “19 MAYIS 1919’DA OSMANLI İMPARATORLUĞU’NUN GENEL DURUMU VE GÖRÜNÜŞÜ” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde 19 MAYIS 1919’da Osmanlı İmparatorluğu’nun genel durumu ve görünüşü ile 19 MAYIS 1919 tarihinin önemi incelenmiştir.

Araştırmanın üçüncü bölümü “YABANCI DİLDE EĞİTİM YAPAN OKULLARIN AÇILMASINI, ÇOĞALMASINI VE YAYILMASINI SAĞLAYAN GELİŞMELER” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde yabancı okul kavramı, kapitülasyonlar ve misyonerlik faaliyetleri tanıtılmıştır.

Araştırmanın dördüncü bölümü “YABANCI DİLDE EĞİTİM YAPAN OKULLARIN YAYILMA NEDENLERİ VE FAALİYETLERİ” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde ise yabancı dilde eğitim yapan okulların yayılma nedenleri ortaya konmuş, faaliyetleri incelenerek bulundukları ülkeye, Osmanlının batılılaşma hareketine, azınlıklara ve Osmanlı eğitim dizgesinde (sisteminde) yabancı eğitim dizgesinin örnek alınmasına yönelik faaliyetleri açıklanmıştır.

Araştırmanın beşinci bölümü “YABANCI DİLDE EĞİTİM YAPAN OKULLARIN TARİHSEL GELİŞİMİ” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde Osmanlının kuruluşundan Maarif-i Umumiye Nizamnamesine kadar yabancı okullar ile ilgili olarak okulların açılması, yönetimi ve denetimi ile Maarif-i Umumiye Nizamnamesinden Kurtuluş Savaşı Dönemine kadar yabancı dilde eğitim yapan okulların yönetimi, denetimi ve düzenlemelerle getirilmek istenen dizge anlatılmıştır.

Araştırmanın altıncı bölümü “YABANCI DİLDE EĞİTİM YAPAN OKULLARIN AMAÇLARI” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde yabancı dilde eğitim yapan okulların açık (bilinen) ve asıl (gizli) amaçları irdelenmiştir.

Araştırmanın yedinci bölümü “YABANCI DİLDE EĞİTİM YAPAN OKULLARLA İLGİLİ DÜZENLEMELER” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde yabancı dilde eğitim yapan okullarla ilgili yönetsel ve diğer düzenlemeler ortaya konmuştur.

Araştırmanın üçüncü kesimi “YABANCI DİLDE EĞİTİM YAPAN OKULLARIN BULUNDUKLARI YERLER, EĞİTİM-ÖĞRETİM KADROLARI, EĞİTİM İZLENCELERİ VE BÜTÇELERİ” başlığını taşımaktadır. Bu kesim üç bölümden oluşmuştur.

Araştırmanın sekizinci bölümü “YABANCI DİLDE EĞİTİM YAPAN OKULLARIN BAĞLANTILI OLDUKLARI ÜLKELER VE BULUNDUKLARI YERLER” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde sırasıyla Amerikan, Fransız, İtalyan, İngiliz, Alman, Avusturya, Bulgar, İran ve Rus Okulları anlatılmıştır.

Araştırmanın dokuzuncu bölümü “YABANCI DİLDE EĞİTİM YAPAN OKULLARIN EĞİTİM-ÖĞRETİM KADROLARI, EĞİTİM İZLENCELERİ VE BÜTÇELERİ” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde yabancı okulların eğitim-öğretim kadroları, izlenceleri ve bütçeleri çalışılmıştır.

Araştırmanın onuncu bölümü “YABANCI DİLDE EĞİTİM YAPAN OKULLARIN TÜRK TOPLUMUNA ETKİLERİ” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde yabancı dilde eğitim yapan okulların Türk toplumunu etkileme araçları, etkileme alanları ve eğitimin içeriğine yönelik etkileri incelenmiştir.

Araştırmanın dördüncü kesimi “GENEL DEĞERLENDİRME” başlığını taşımaktadır. Bu kesim bir bölümden oluşmuştur. Araştırmanın onbirinci bölümü “BULGULAR, ÖNERİLER VE GENEL SONUÇ” başlığını taşımaktadır. Bu bölüm araştırma sonucunda elde edilen bulgular ve bulgular için getirilen öneriler ile genel sonucun yazılmasından oluşmuştur.

Araştırmanın en sonunda “KAYNAKÇA” yer almıştır.

İKİNCİ KESİM: 19 MAYIS 1919'DA OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN GENEL DURUMU VE YABANCI OKULLAR KAVRAMI İLE YABANCI OKULLARIN GELİŞİMİ

Bu kesimde 19 MAYIS 1919'da Osmanlı İmparatorluğu'nun genel durumu ve görünüşü ile 19 MAYIS 1919 tarihinin önemi, yabancı okul kavramı ve bu okulların gelişim süreçleri incelenmiştir. Faaliyetlerini eğitimden çok eğitim dışı faaliyetlere kaydırarak hem topluma hem de eğitimle beraber ülke siyasetine etkiye bulunan bu okulların açılması ve çoğalmasını sağlayan nedenler ile okulların bulundukları yerlerdeki faaliyetleri araştırılmıştır. Ayrıca Osmanlı hükümeti tarafından yabancı okullarla ilgili olarak yapılan düzenlemelere yer verilmiştir.

2. 19 MAYIS 1919'DA OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN GENEL DURUMU VE GÖRÜNÜŞÜ

Bu bölümde öncelikle Osmanlı İmparatorluğu'nun Genel Durumu ve Görünüşü üzerinde durularak, 19 MAYIS 1919 tarihinin önemi hakkında bilgi verilmiş, ülkenin içinde bulunduğu ortam tanıtılmaya çalışılmıştır.

2.1. Osmanlı İmparatorluğu'nun Genel Durumu ve Görünüşü

Osmanlı İmparatorluğu'nun 19 Mayıs 1919 tarihindeki durumunu Atatürk Nutuk'ta şu şekilde anlatmıştır: “*Osmanlı Devletinin içinde bulunduğu öbek, I. Dünya Savaşı'nda yenilmiş, Osmanlı Ordusu her tarafta zedelenmiş, şartları ağır bir ateşkes antlaşması imzalanmış, Büyük Savaş'ın uzun yıllar boyunca millet yorgun ve fakir bir duruma düşmüş, Milleti ve memleketi I. Dünya Savaşı'na sürükleyenler, kendi hayatlarını kurtarma kaygısına düşerek memleketten kaçmışlar, Padişah ve Halife olan Vahdettin soysuzlaşmış, şahsını ve bir de tahtını koruyabileceğini hayal ettiği alçakça tedbirler araştırmakta. Damat Ferit Paşa'nın başkanlığındaki Hükümet aciz, haysiyetsiz ve korkak. Yalnız Padişah'ın iradesine boyun eğmekte ve*

onunla birlikte kendilerini ayakta tutabilecek herhangi bir duruma boyun eğmiş... Ordunun elinden silahları ve cephanesi alınmış ve alınmakta...

İtilaf Devletleri, ateşkes antlaşmasının hükümlerine uymayı gerekli bulmuşlardır. Birer bahane ile İtilaf donanmaları ve askerleri İstanbul'a çıkmış, Adana ili Fransızlar; Urfa, Maraş, Ayıntap (Gaziantep) İngilizler tarafından işgal edilmiş, Antalya ve Konya'da İtalyan askeri birlikleri, Merzifon ve Samsun'da İngiliz askerleri bulunmuşlardır. Her tarafta yabancı devletlerin subay ve memurları ile özel ajanları faaliyette bulunmuş, 15 Mayıs 1919'da, İtilaf Devletleri'nin uygun bulması ile Yunan Ordusu da İzmir'e çıkartılmıştır.

Bundan başka, yurdun her tarafında Hristiyan azınlıklar gizli veya açıktan açığa kendi özel emel ve amaçlarını gerçekleştirmeye, devleti bir an önce çökertmeye çalışmışlardır.

Sonradan elde edilen güvenilir bilgi ve belgelerle iyice anlaşılmıştır ki, İstanbul Rum Patrikhanesi'nde kurulan Mavri Mira Heyeti illerde çeteler kurmak ve yönetmek, gösteri toplantıları ve propagandalar yaptırmakla meşgul olmuşlardır. Yunan Kızılhaç'ı ve Resmi Göçmenler Komisyonu, Mavri Mira Heyeti'nin çalışmalarını kolaylaştırmakla görevli Mavri Mira Heyeti tarafından yönetilen Rum okullarının izci teşkilatları, yirmi yaşından yukarı gençleri de içine almak üzere her yerde kuruluşunu tamamlamıştır.

Ermeni Patriği Zazen Efendi, Mavri Mira Heyeti ile birlikte çalışmış, Ermeni hazırlığı da tıpkı Rum hazırlığı gibi ilerlemiş, Trabzon, Samsun ve bütün Karadeniz sahillerinde örgütlenmiş olan ve İstanbul'daki merkeze bağlı bulunan Pontus Cemiyeti hiçbir engelle karşılaşmadan kolaylıkla ve başarıyla çalışmıştır.” (Seçkin, 2004, 18).

1919 yılı tarihi olayları bakımından ilgi çekici bir dönemi göstermiştir. Bu dönemde genel olarak istilalar çoğalmış, ülke yabancı devletler tarafından paylaşılmış ve Osmanlı sınırları yerini, yeni sınırlara bırakmıştır.

15 Mayıs 1919'da İtilaf Donanması'nın desteği ile Yunanlılar İzmir'e asker çıkarmış ve bu durum halk arasında büyük tepkiye yol açmıştır. Ülke içerisinde bu

duruma karşı koymak isteyen Kuvay-i Milliye öbekleri ve Milli Cemiyetler örgütlenmiş ve istilalara karşı çalışmalar yapılmıştır.

Osmanlı Hükümeti'nin yurdun egemenliğini (hâkimiyetini) kaybettiği fakat galip devletlerin isteklerini yerine getirmek için iktidarda tutulduğu izlenimini doğurmuştur. Yurdun asıl sahibi Türk milleti, başsız, bölünmüş, kuşku içinde, genel durumu hoş görünmeyen bir hal içine girmiştir. Bir taraftan ülkenin kurtuluşu için yer yer örgütlenmeler olumlu (müspet) bir gelişme göstermişse de diğer taraftan dış devletlere güvenen ve buna dayanarak yine yurdu bölünmelere götüren uğraşlar olmuştur. Bu çeşitli fikir ve çalışmaların çoğunluğu İstanbul'daki merkezlerinden yönetilmiştir. Ülke içersinde özellikle İstanbul'da yabancı işgalin ulusal benliği zedeleyici gösterilerine de tanık olunmuştur. Bu dönem içerisinde Osmanlının varlığı sorgulanmaya başlamış, bazı öbeklerce kurtuluş yolu olarak sunulan üç fikirden birini seçmeyi düşündükleri görülmüştür. Bu fikirler şunlardır:

- İngiltere'nin himayesini istemek,
- Amerika mandasını kabul etmek,
- Bölgesel ayrılımlarla egemenliği kurtarmak.

Bu düşünceler ve bunları elde etmek için gereken çabaların Türk milli varlığı ve geleceği için hiçbir şekilde yerinde olmadığı meydanda olduğundan M. Kemal'in başını çektiği vatanseverlerce tek kurtuluşun tam bağımsız bir Türk devleti kurmak fikri önem kazanmaya başlamıştır.

Bu dönem içerisinde İstanbul'daki Padişah ve hükümeti İtilaf devletlerini gücendirmemek esasına göre hareket etmişler ve bu devletlerden biriyle dahi başa çıkılamayacağı inancı içerisine girmişlerdi. Diğer taraftan halk ve aydınlar da bu düşüncede olmakla beraber, Aynı zamanda halife olan padişahın bütün zayıflığına (zaafına) rağmen ona olan bağlılığı (sadakati) esas kabul etmişlerdir.

Mustafa Kemal, padişah ile yaptığı genel durum hakkındaki görüşme sonucunda varolan hükümet ve yetkililerden ümidini kesmiş ve bütün bu dağınık fikir ve hareketlerin örgütlendiği dönemde yapılacak en iyi işin Anadolu'dan yönetilecek bir hareketin başına geçmek olduğunu düşünerek İzmir'in işgalinden bir

gün sonra 14 kişilik karargahı ile birlikte 16 Mayıs 1919'da İstanbul'dan hareket ederek, Bandırma vapuru ile 19 Mayıs 1919 sabahı Samsun'a çıkmıştır (Afetinan, 1998, 23-26).

Ülkenin bu duruma gelmesindeki etkenler incelendiğinde de karşılaşılan, ülke içerisindeki azınlık ve yabancı okulların o günkü durumlarıyla, milli mücadele yıllarının başındaki dönemlerden önceki faaliyetleri, olumlu kanaat uyandıracak bir durum sergilememişlerdir. Özellikle Osmanlı Devletinin gerileme dönemiyle başlayan devlet aleyhine girişimler, yabancıların Osmanlı ülkesini işgali ile daha fazla artmış, yer yer düşmanla işbirliği şeklinde devam etmiştir. Uzun süre devlet aleyhtarı fikirlerin kaynağı ve bunu genç nesillere aşılama merkezi durumunda iken, zamanla açık bir şekilde yabancı emellerine askeri üs görevi gören bu okullar hakkında olumlu kanaatlerin beslenmesi zaten beklenemezdi.

Uzun yıllar Osmanlı ülkesinde devletin ulaşamadığı yerlere kadar uzanan, o bölgede örgütlenip uzun yıllar bölgelerindeki azınlık kitlesine eğitim veren okullar, çevrelerinde iyi bir kanaat uyandıramamışlardı. Bu nedenle onlar “Yurdumuzdaki çibanlar” olarak adlandırılmaktaydı.

Yabancı okullarda çalışanlar bölgelerindeki işgal kuvvetlerine mümkün olan her türlü yardımı yaparlarken, okul binalarını ve diğer benzer tesisleri işgal kuvvetlerinin emrine vermekten kaçınmamışlardır. İlk günlerde bu okullar işgal kuvvetlerinin karargâhı olmuştur.

Osmanlı Devletinin son dönemlerinde yabancı ve özellikle azınlık okullarını toplu olarak kapatmaya kadar uzanan fikirler vardı. Nitekim Enver Paşa, Doğu Anadolu'da Ermenilerin başlattıkları isyanların, diğer Ermenilerin de bu tür olayları taklit etmesine neden olur düşüncesi ile bütün Ermeni okullarını ve gazetelerini kapatma kararını almıştır.

Yabancılarla işbirliğinde pervasız hale gelen azınlıklar emellerini biran önce gerçekleştirebilmek için son bir çırpınıyla her türlü taşkınlığı yapmaktaydılar. Merzifon Amerikan Koleji de buna tipik bir örnek oluşturmuştur (Vahapoğlu, 2005, 213).

“...bütün Rumların Yunanlılık âmal-ı milliyesiyle her tarafta şımardığı gibi Ethniki Hetairia Cemiyeti propagandacıları ve Merzifon Amerikan müessesatı tarafından manen yetiştirilen ve ecnebi hükümetlerin silahlarıyla maddeten takviye ve teşçi edilen, bu havalideki Rum kütlesi de müstakil bir Pontus hükümeti teşkil etmek emeline düştü....” (Atatürk, Nutuk [1920-1927], s.557).

2.2. 19 MAYIS 1919 Tarihinin Önemi

Ulusların tarihinde onların kaderlerini değiştiren, geleceklerini aydınlatan, yeni bir düzen ve yapılanma sürecine girmelerini sağlayan önemli tarihler bulunmaktadır. Bu tarihler köklü bir değişimin başlangıç noktası olabilmişlerse, uluslar tarafından benimsenerek, kalıcı hale gelirler.

19 Mayıs 1919 tarihi de Türk ulusunun büyük değişiminin ilk adımı ve Milli Mücadele’nin başlangıcı olması nedeniyle ölümsüzleşmiş ve bayramlaşarak her yıl kutlanır hale gelmiştir.

Ulusların tarihlerinde karşılaştıkları karanlık dönemlerde, Atatürk’ün dediği gibi, kimileri kurtuluşu düşmanla birleşmekte, kimileri başka bir devletin koruyuculuğu ve güdümünde, kimileri de bölük pörçük mahalli direnme örgütleri kurmakta görmüşlerdir. 19 Mayıs 1919 tarihi, onursuz bir şekilde yaşamaktansa, onurlu bir şekilde ölmenin esas alındığı, o tarihten sonra yaşanan uzun ve oldukça zorlu bir dönemin başlangıcı olan karanlık bir dönemde aydınlık bir tarih olmuştur (Özüçetin, 2004, 66).

3. YABANCI OKULLARIN AÇILMASINI, ÇOĞALMASINI VE YAYILMASINI SAĞLAYAN GELİŞMELER

Bu bölümde öncelikle yabancı ve yabancı okul kavramları tanıtılmış, yabancı okulların Osmanlı İmparatorluğu’nda açılma koşullarının nasıl oluştuğu ve çok kısa bir dönemde nasıl çoğaldıklarına yer verilmiştir.

3.1. Yabancı Okul Kavramı

Yabancı kavramı hukuk açısından içinde belirli bir süre yaşadıkları devletin varlığına rağmen o devletle yurttaşlık bağı olmayan özel veya tüzel kişilik (Vahapoğlu, 2005, 14) anlamında kullanılırken, toplum bilim açısından toplumun kültürüne yabancı, onun dilini bilmeyen ve toplumun dışında bulunan kimse (Ülken, 1969, 319) olarak tanımlanmaktadır.

Tanımlardan yola çıkıldığında içinde bulunulan devlete ait olmayan (ister gerçek ister tüzel) her türlü kişilik için ayrı bir hukuki zemin bulunmaktadır. Bu nedenden dolayı da yabancılar hukuku doğmuştur. Yabancıların sahip oldukları hukuki durumları devletler tarafından özel sözleşmelerle tayin edilmekte ve yabancıların hakları tespit edilmektedir (Türk Hukuk Lügati, 1944, 79).

Osmanlı Devletinde yabancılarla ilgili hukuki düzenlemelerin, bir ülkede yabancılara devletlerarası antlaşmalarla sağlanmış imtiyazlar anlamına gelen (Nebioğlu, 1986, 10) kapitülasyonlarla ilgili antlaşmalarla başladığı görülmektedir. Kapitülasyonlarla verilen parasal (mali), yönetsel (idari) ve ekonomik imtiyazlar uzun süre yabancılarla ilgili düzenlemelerin temelini oluşturmuştur.

Çeşitli nedenlerle Osmanlı Devleti topraklarına gelerek iskân eden yabancılara ilk başta kapitülasyonlar ile tanınan hak ve imtiyazlar daha sonra hukuki düzenlemelerle resmi bir hakka dönüşmüştür. Alınan bu haklarla yabancılar Osmanlı topraklarında ticaret yaparken kendi dillerinde de ayin yapabilme ve kendi gelenek ve göreneklerini yaşatma izni almışlardır. Alınan bu izni bir hak olarak kendi okullarını açma biçimine kadar götürmüşlerdir.

Kendilerine tanınan hakları fırsat bilen yabancılar, verilen bu imtiyazlarla küçük ibadet mekânlarını, kilise ve elçilik okulları haline getirmişlerdir (Vahapoğlu, 2005, 68). Oysaki gayrimüslimlere verilen fermanların okul açma hakkı tanıdığı konusunda kayıt bulunmamaktadır (Haydaroğlu, 1990, 9).

Osmanlı topraklarında önceleri gayrimüslim topluluklarının okulları olarak ortaya çıkan ve giderek yabancı devletlerin himayesine giren bu elçilik okulları, azınlık ve yabancıların kendilerine verilen hakları ustalıkla çok geniş kapsamlı olarak yorumlamaları, çoğu yerde suiistimal ederek işlerine geldikleri gibi uygulamaları

sonucu başlangıçtaki eğitim amaçlı olan cemaat okulları ve elçilik okulları kavramını da aşarak bir “yabancı okul” kavramının doğmasına neden olmuşlardır.

3.2. Kapitülasyonlar

Osmanlı'nın azınlık ve yabancılara vermiş olduğu bir takım imtiyaz ve haklar ile azınlık ve yabancılarla ilgili olarak bu dönemde yapılan hukuki düzenlemeler, Osmanlı Tarihi'ne Kapitülasyonlar olarak geçmiştir. Verilen bu hak ve imtiyazlar zamanla, devletlerarası anlaşmalarla da doğrulanmıştır (teyit edilmiştir). Başta bir lütuf ve ihsan olarak fermanla verilen ve devletlerarası antlaşmalarla yükümlülük doğuran kapitülasyonlar; bir ülkede oturan yabancı yurttaşlara devletlerarası sağlanmış imtiyazlar (Tozlu, 1991, 20) olarak tanımlanmaktadır.

Kapitülasyonların ilki Fatih Sultan Mehmet'in 1453'den sonra azınlıklara verdiği bir takım imtiyazlarla başlamıştır. Verilen bu lütuflar bir kapitülasyon niteliğinde (hüviyetinde) olmasa da yabacılar daha sonraki yıllarda bu yönde ileri sürdükleri taleplerine, Fatih Sultan Mehmet'in bu hoşgörü ve iyi niyetini basamak yapmışlardır (Ertuğrul, 2005, 74).

Fetih döneminde azınlık öbeği (grubu) olarak İstanbul'unda başlıca dört gayrimüslim öbeği bulunmaktaydı. Bunlar; Latinler, Ortodokslar, Ermeniler ve Yahudilerdir. Fethin hemen ardından Galata Yazılı Antlaşmasıyla (Ahitnamesiyle), Galata semtini teslim eden Latinlere din ve vicdan serbestliği tanınmış daha sonra aynı haklar diğer gayrimüslim öbeklere de verilmiştir. Böylece gayrimüslim tebaanın devlete bağlılığı sağlanmaya çalışılmış ve aynı zamanda fetihten önce de var olan serbestlik geleneği devam ettirilmiştir. Bu dönemde bağımsız kiliseler kurulmasına izin verilerek gayrimüslim azınlıkların Avrupa ile olan siyasi ve manevi bağları alabildiğince kesilerek denetim altına alınmasına çalışılmıştır. Aynı amaçla her azınlık öbeği kendi seçtiği bir cemaat lideri etrafında toplanmış ve bu lider Osmanlı tebaası olarak görülmüştür.

Azınlıklara tanınan hakların sadece dini konularda olduğu ve fermanlarda doğrudan eğitim konusunda bir serbestlik tanınmadığı görülmektedir. Bu biçimiyle azınlıklara tanınan haklar Osmanlı devletine zarar verecek nitelikte olmadığı gibi bir

İslam devleti olarak Osmanlı'nın çıkarlarıyla da örtüşmektedir. Ancak bu fermanlarla, azınlıklara ayin ve geleneklerini sürdürebilmeleri hakkı verilmiş ve bu hak azınlıkların okul açma gerekçesi olmuştur.

Böylelikle başlangıçta dini görevlerin (vecibelerin) sürdürülebilmesi için gerekli görülen din adamlarının yetiştirilebilmesi yönünde çalışacak olan “Ruhban Okulları” açan azınlıklar zamanla bu kurumları örgün eğitim veren birer cemaat okuluna dönüştürmüştür. Bu okullar daha sonra kendilerine yardımcı olan yabancı devletlerin himayesi ve denetimi altına girmiştir.

Osmanlı devletinin yabancı devletlere tanıdığı kapitülasyonların giderek genişlemesiyle birlikte yabancı okulları da yaygınlaşmıştır. Başlangıçta Osmanlı tebaası olan gayrimüslim azınlıklara tanınan serbestliklerin yabancı devlet üyesi [mensubu] gayrimüslim de verilmesi amacı taşıyan bu imtiyazlar zamanla yabancı devletler tarafından daha geniş bir çerçevede yorumlanarak belirli öbeklerin denetimini ele almak ve siyasi çıkarlarına uygun ortamların hazırlanabilmesi amacıyla kullanılmıştır.

Kapitülasyonların sağladığı her türlü olanaklardan yararlananların arasında kendi ifadeleriyle ömürlerini, “dinsiz” dünyayı Hristiyanlaştırma işine adanmış misyonerler önde gelmektedir (Sezer, 1999, 7)

3.3. Misyonerlik Faaliyetleri

Misyoner sözcüğünün kökü Latince bir fiil olan ve göndermek anlamına gelen “mittere” sözcüğüne dayanmaktadır. Misyoner sözcüğü propaganda çalışmaları için gönderilen kadın ve erkekleri belirtmektedir (White, 1990, 7).

Aynı zamanda, Latince “missio” kavramından gelmekte olan ve sözcük anlamı itibarıyla görev, yetki anlamına gelen misyon, bundan türetilmiş olan misyoner kavramı (terimi) ise “görevli olan kişi” (Gündüz, 2002, 13) anlamlarına gelmektedir

Günümüze kadar süregelen misyonerlik faaliyetleri ilk olarak havariler ile başlamıştır. XVI. yüzyılda Katolik bağnazlığına (taassubuna) ve papanın sonsuz

sözgeçerliğine (nüfuzuna) karşı başlatılan, dini ve siyasi protesto hareketi sayılan ve yeni bir mezhep olan Protestanlığın geniş bir taraftar kitlesi bulması sonucu papanın sözü geçerliğinin sarsılmaya başlaması Katolikler tarafından başlatılacak karşı hareket olan ikinci misyonerlik döneminin temelini oluşturmuştur.

Osmanlı topraklarına “misyoner” adı altında gelen Hristiyanlar, azınlık olarak değil “yabancı” konumunda bulunan bir öbek olarak görülmüştür (Koçu, 1934, 410–413).

Misyonerler, Osmanlı topraklarında daha çok okullar, dil kursları, yetimhaneler, hastaneler, dispanserler, yayınevleri ve geniş amaçlı yardım kuruluşları gibi alanlarda faaliyetlerde bulunmuşlardır.

Osmanlı ülkesine, Doğu Toplumlarını görmek, Hristiyanlarca kutsal kabul edilen toprakları görmek ve Osmanlı ülkesinde yaşayan Hristiyanlara yardımcı olmak gibi (Uzunçarşılı, 1983, 119) masumane isteklerle gelen misyonerler yaptıkları faaliyetlerle hiçte ileri sürdükleri nedenlerle gelmedikleri açığa çıkmıştır.

Ayrıca, Osmanlı Devleti’nin yabancılara karşı hoşgörülü ve adil davranışı, kutsal yerlerin çokluğu, yeraltı kaynaklarının zenginliği Osmanlı topraklarında misyonerlik yapmayı çekici hale getirmiştir (cezbetmiştir).

Kendi din, dil ve kültürlerini yayma gayreti (Ayverdi, 1976, 127) için çeşitli yolları deneyen misyonerler bu amaçları için Osmanlı topraklarında yabancı okulları kullanmışlardır.

Osmanlı İmparatorluğu’na sürdürülen misyoner faaliyetleri Katolik misyonerlerce yürütülenler ve Protestan misyonerlerce yürütülenler biçiminde iki ana başlıkta toplamak olanaklıdır.

Protestanlığın meydana çıkışıyla, güç kaybeden Katoliklerin kendilerini yenileştirme ve gelişme gereksinimi ile özellikle 16. ve 17. yüzyıllarda Osmanlı toprakları üzerinde yoğun bir tanıtım (propaganda) faaliyeti içersine girilmiştir.

Katolik misyonerler öncelikle Müslüman halka (ahaliye) yönelik faaliyetlerde bulunmuşlar, etkili olamayacaklarını anlayınca Katolik olmayan tebaaya yönelik faaliyet içine girmişlerdir. Rumlar, Ermeniler, Süryaniler, Yezidiler ve kısmen de

Yahudiler bu faaliyetlerden etkilenmişlerdir. Daha çok sağlık ve sosyal hizmetlere yoğunlaşarak, fakir ve kimsesiz çocuklar üzerinde yoğunlaşmışlardır.

İlk yabancı okul da Katolikler tarafından açılarak, Fransa tarafından desteklenmiştir. Katolik misyonerlerce yürütülen faaliyetlerde Fransa'nın hamilik yapması o dönemde Fransa ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkilerden dolayı Osmanlı Devleti'ni önlemlerde cesaretsiz, misyonerleri de pervasız yapmıştır.

Katolik misyonerler, Osmanlı ülkesinde himaye edildikleri kadar başka ülkelerde himaye edilmemişler ve özgür olmamışlardır. Osmanlı Devleti Müslüman olarak tanınmasına rağmen yabancılara ve misyonerlere gösterdikleri hoşgörü ve sağladıkları olanakları Vahapoğlu (2005, 37) Emile Lagrang'ın "Gönül isterdi ki Katolikler Osmanlı padişahının ülkesinde olduğu gibi İngiltere ve Hollanda'da rahat ve özgür olsunlar." sözü ile açıklamaktadır.

18. ve 19. yüzyılda hızla artan Protestan misyoner faaliyetleri dünyanın bir çok ülkesinde kendini göstermiştir. Özellikle İngilizler tarafından kurulan örgütler en etkili ve en eski olanlarıdır (Vahapoğlu, 2005, 39).

Katoliklerin ardından ABD'deki Protestan misyoner örgütlerinin dünyayı aralarında paylaşımlarında (Yıldırım, 2005, 29) Osmanlı İmparatorluğu ABD'nin payına düştüğünden, 1810 yılında kurulan ve ABD'deki Protestan misyoner örgütlerinin en büyüklerinden olan "American Board of Commissioners for Foreign Missions" kısaca ABCFM ya da Board diye anılan örgütün ilk misyonerleri Pleny Fisk ile Levi Persons Ocak 1820'de İzmir'e gelerek ilk misyonu kurmuşlardır. Bunları İstanbul, Merzifon, Trabzon, Erzurum, Antep, Sivas, Adana, Kayseri, Diyarbakır, Urfa ve Harput misyonları izlemiştir. Board örgütü dışında diğer dini kuruluşlardan olan YMCA ve YWCA (Young Men's/Women's Christian Association-Hristiyan Genç Erkekler/ Kadınlar Cemiyeti), American Bible House, ve The Near East Relief kuruluşları önemli yer tutmuştur (Sezer, 1999, 8). Osmanlı Devletinde faaliyet gösteren Katolik misyonerler Çizelge 1'de sunulmuştur.

Çizelge 1: Osmanlı Devletinde Faaliyet Gösteren Katolik Misyonerler

Kuruluş	Bağlı Rahip veya Rahibeler	Bazı Faaliyetler	Geldikleri Yıllar
Fransiscain Rahipleri	Coventüel Rahipleri	Kilise ve Okul	1620-1653
	Observant Rahipleri	Kilise ve Okul	1584
Dominicain Rahipleri	Dominicain Rahipleri ve Rahibeleri	Kilise ve Okul	1400-1860
Jesuite(Cizvit) Rahipleri	Capucin Rahipleri	Dil Okulu ve Kolej	1551-1587
Lazerist Rahipleri	Lazerist Rahipleri	Sosyal ve Hayır Kurumları, Okulları	1783
	Filles de la Charite Rahipleri	Kız Okulları, Hayır Kurumları	1838
	Freres des Ecoles Chretien Rahipleri	Saint Joseph Koleji	1842
	Notre Dame de Sion Rahibeleri	Notre Dame de Sion Kız Okulu	1857
Gürcü Katolik Rahip ve Rahibeleri	Gürcü Katolik Rahip ve Rahibeleri	Okul	1861
Congregation	İvrea Rahibeleri	İtalyan Okulları	1869
Assomption Rahipleri	Assomption Rahip ve Rahibeleri	Özellikle Bulgarlarla İlgilenmişlerdir.	1862
	Freres Maristes Rahipleri	Öğretmenlik, Okul Kuruculuğu	1892
	Petites Soeurs de Pauvres Rahibeleri	Fakir ve Kimsesizler.	1892
	Selesien Rahipleri	Okul	1896
	Selesien Rahipleri	İlkokul,	1903

Kaynak: Ertuğrul. 2005, 63

Çizelge 1’de görüldüğü gibi misyonerlerin faaliyet alanları daha çok eğitim kurumları üzerinde yoğunlaşmıştır.

Açılan okullar yoluyla en çok etki altına alınan ve üzerinde durulan topluluk Ermeniler olmuştur (Karal, 1923, 128).

Fransa ve ABD’nin dışında İngiltere, Almanya ve İtalya’ya bağlı (mensup) misyonerlerin de okul açtıkları görülmüştür. Bu okulları 1877–1878 Osmanlı Rus Savaşı’ndan sonra Rusya, Avusturya-Macaristan ile İranlıların okul açtıkları okullar izlemiştir (Akyüz, 1989, 266).

Yapılan çalışmaların amacı; başta dini içerikli görünmesine rağmen, gerçek durum İngiltere’nin Fransa ve Rusya’ya karşı Osmanlı ülkesinde kullanabileceği Protestan bir kitlenin meydana getirilme çabaları olmuştur (Vahapoğlu, 2005, 40).

4. YABANCI DİLDE EĞİTİM YAPAN OKULLARIN YAYILMA NEDENLERİ VE FAALİYETLERİ

Bu bölümde yabancı dilde eğitim yapan okulların artan bir hızda Osmanlı toprakları üzerindeki yayılma nedenleri incelenmiş ve bu okulların faaliyet alanları araştırılmıştır.

4.1. Yabancı Dilde Eğitim Yapan Okulların Yayılma Nedenleri

Osmanlı Devleti toprakları üzerinde yabancı devlet veya kuruluşlarca (teşkilatlarca) yabancı dilde eğitim yapan okulların açılmasından kısa bir süre sonra yaygın hale gelmesinin nedenlerinin başında bazı batılı devletlere verilen imtiyazlar ve denetim düzeneğinin tam anlamıyla uygulanamayışı gelmektedir. Osmanlı Devletinin askeri ve siyasi açıdan güçlü olduğu dönemlerde bir başka deyişle diğer devlet kral ya da imparatorlarının Osmanlı sadrazamı ile eşdeğer tutulduğu zamanlarda verilen kapitülasyonlar, bir lütuf ve bazı devletlerin iyi ikili ilişkileri yüzünden diğerleri arasında kayrılması sonucu oluşmuştur.

Duraklama ve gerileme dönemine giren Osmanlı İmparatorluğu vermiş olduğu imtiyazların önüne geçememiş ve bir lütuf olarak verilen bu imtiyazlar, her geçen gün büyüyerek diğer devletlerin de emsal (örnek) göstererek istedikleri (talep ettikleri) bir hale gelmiştir. Gittikçe büyüyen kapitülasyonlar Osmanlı Devletinin son dönemlerine kadar devam etmiş hatta vatan ve özgürlüğün istenmesine kadar doymak bilmeyen aç gözlülükle devam etmiştir.

Osmanlı ülkesinde yaşayan gayrimüslimler tarafından açılan (ya da onlar tarafından açıldığı zannedilen) azınlık okulları ile beraber, sağlanmış olan aynı hak ve ortamdan yararlanan yabancı devletler kendi dillerinde eğitim yapan yabancı okulların açılmasına hız vermiş ve ülkenin en ücra köşelerine kadar yayılmaya başlamışlardır. 1839 Tanzimat Fermanı'na kadar azınlıkların yanında yabancı devletlerin eğitim ve öğretim çalışmalarını, bunların açacakları okulların sayı ve işleyişlerini düzenleyen bir hukuki yaptırım gücünün (müeyyidenin) bulunmayışı da yayılmayı hızlandırmıştır.

Yabancı devletler, ülkenin en ücra köşelerine kadar yayılan okullarıyla dini hedeflerin yanında, bu bölgelerde söz sahibi olmak ve egemenlik (hakimiyet, başat) kurma ülküsü (ideal) de taşımışlar ve Osmanlı topraklarını yayılmacı (emperyalist) ülkelerin yarışma alanı haline getirmişlerdir (Vahapoğlu, 2005, 104).

Cumhuriyet ilan edilmeden önce 1914’lerde yabancı okulların sayısal durumları Çizelge 2’de sunulmuştur.

Çizelge 2: Cumhuriyet ilanından önce yabancı okulların sayısal durumları

Okul Sayısı	715
Öğretmen Sayısı	1.300
Öğrenci Sayısı	96.000

Kaynak: Ertuğrul. 2005, 101

Çizelge 2 incelendiğinde yabancı okulların sayısının bir hayli çok olduğu ve oldukça fazla öğrenciyi etkileyebilecekleri görülmektedir.

4.2. Yabancı Dilde Eğitim Yapan Okulların Faaliyetleri

Bu başlık altında sırasıyla yabancı dilde eğitim yapan okulların bulundukları ülkeye yönelik faaliyetleri, Osmanlının batılılaşma hareketine yönelik faaliyetleri, azınlıklara yönelik faaliyetleri ve Osmanlının eğitim dizgesinde (sisteminde) yabancı eğitim dizgesinin örnek alınmasına yönelik faaliyetleri incelenmiştir.

4.2.1. Yabancı Dilde Eğitim Yapan Okulların Bulundukları Ülkeye

Yönelik Faaliyetleri

Yabancı dilde eğitim yapan okullar, bulundukları ülkelerde ülke insanı üzerinde etkili olabilmek, ülkenin birlik ve beraberliğini bozabilmek, kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirebilmek ve başta dini olmak üzere kültürü, toplum yapısı ve dili üzerinde çalışma yapmışlardır.

4.2.2. Yabancı Dilde Eğitim Yapan Okulların Osmanlının Batılılaşma

Hareketine Yönelik Faaliyetleri

Osmanlı eğitiminin batılılaşma sürecine girmesi konusunda bazı devlet adamlarına etkide bulunularak, Osmanlı eğitimini batılılaşma yolunda hızlandırmışlardır. Bunun başarılmasında batı eğitim dizgelerini çok iyi göstererek önce ilgi çekmeyi başarmışlar sonra da örnek olarak göstermeye çalışmışlardır. Özellikle misyonerler okulları kullanarak bu yönde büyük çaba göstermişlerdir. Türk halkını Fransızlaştırmak, Almanlaştırmak, İngilizleştirmek ve hatta Ruslaştırmak için çalışmışlardır (Tozlu, 1991, 295). Yabancı okulların bu çabalarını, Osmanlının gerileme dönemine girmesi, devletin yeniden yapılanma çalışmalarına başlaması ve askeri ve eğitim dizgesinin üstünlüğü kabul edilen Avrupa'ya göre yapılanmasının gündeme gelmesi desteklemiş ve daha çok çaba göstermelerini sağlamıştır.

Batılı ülkeler, yeni bir arayış içine giren Osmanlı'yı kendi yanlarına çekmek, onlara üstünlüklerini kabul ettirmek, korumaları altına almak için oldukça dizgeli, sabırlı ve bilinçli bir çalışmaya içine girmişlerdir. Bu amaçla, askeri ve eğitim alanlarında işbirliği içerisine girme gereksinimi hissetmişler ve batılı eğitim anlayışının üstünlüğünü yöneticilere tek örnek olarak sunmuşlardır. Bunun sağlanması için Osmanlı Devlet adamları ile dostluklar kurulmuş, onların gönüllü kazanılmaya çalışılmıştır.

Ertuğrul (2005, 240)'un Earle'den aktardığı değerlendirmeye göre; Osmanlı Devleti'nin batılılaşması için tüm kapıları açarak bütün olanakları ortaya koymaları ve büyük maddi destek önermeleri dikkate değer olmuştur. Osmanlı'ya geçmişten beri düşman olan Batı ülkelerinin bu derece yanaşma ve ortaklık arayışlarının,

Osmanlının en zayıf dönemine rastlaması önemli kabul edilmiş, batılılar ise bunu ‘Osmanlı istiyor, biz de insanlık ve dostluk adına yardımcı oluyoruz’ (Tozlu, 1991, 254) biçiminde ifade etmişlerdir.

4.2.3. Yabancı Dilde Eğitim Yapan Okulların Azınlıklara Yönelik Faaliyetleri

Yabancı okulların büyük bir bölümünün kuruluş amaçları dışında yabancıların yaşadığı yerlerden daha çok (ziyade) azınlıkların bulundukları bölgelere açılmış olduğu görülmektedir. Böylelikle azınlıkların kültürleri korunmuş ve ileride gerekli olacak ulusal duygularının (milli şuurlarının) uyandırılmaları sağlanmıştır (Sezer, 1999, 9).

Yabancı devletlerin Osmanlının dağılma sürecinde, önceliklerinin başında azınlıklara her bakımdan destek olmak ve bu yolla da Osmanlı toplumu ve yönetimi üzerinde ülke çıkarları doğrultusunda etki sahibi olmak gelmiştir. Bunun gerçekleşmesi için de Osmanlı tebaasındaki millet ve toplulukları kendi yanlarına çekebilme çabaları yabancı ülkelerin başlıca çalışma konusu olmuştur.

Azınlıkların taraf olarak kullanılabilmesi için öncelikle her devletin çıkarlarına hizmet edecek topluluğun hangileri olduğunun tespiti yapılmıştır. Bunda da siyasi amaçlarla beraber devlet tebaasının dini ve mezhebi etkili olmuştur. Bunun sonucunda da milletler ile devletlerin adları beraber anılmaya başlamıştır. Amerikalılar Ermenileri, Yunanlılar Rumları, Fransızlar Katolikleri, İngilizler Protestanları, Ruslar Ortodoksları koruma altına almışlardır. Bunlardan ayrı bir biçimde değerlendirilecek bir konu da İngilizlerin aynı din ve mezhebe ait olmamalarına rağmen Arapları koruma altına alma ve kendi yanlarına çekme çabalarıdır. Bunda da siyasi çıkarlar söz konusu olmuştur (Haydaroğlu, 1990, 199).

İkinci öncelik; belirlenen topluluklar üzerindeki etkinliğin sürekli kılınması olmuştur. Bunun için de okullar en uygun faaliyet alanı olarak belirlenmiş ve faaliyetler bu yönde olmuştur. Faaliyet alanları içerisinde öncelikle bu okullara destek vermek ve sonrasında daha gelişmiş okulların açılmasını sağlayarak, eğitim

hizmeti verdikleri çeşitli milletleri kendi düşüncelerini aşılayarak etkileri altına almışlardır.

Haydaroglu (1990,200)'na göre; azınlıklara milliyetçilik fikirlerini aşılayarak benliklerini koruma kaygısı içerisine girmelerini sağlayacak memnuniyetsizliği oluşturma çabaları ve onlara bu konuda yardımın sadece Batı'dan gelebileceği hissinin verilmesi ile kendi yanlarına çekme düşünceleri dört biçimde gerçekleştirilmiştir. Bu düşünceleri gerçekleştirme biçimleri şunlardır:

- Din tanıtımı (propagandası) ve misyoner çalışmaları,
- Maddi olanaklar sağlanması yoluyla,
- Okullar aracılığı ile,
- Konsolosluklar yardımı ile.

Din tanıtımı (propagandası) ve misyoner çalışmaları: Misyonerler çalışmalarını dini amaçların yanında sürekli olarak siyasi amaçlarla birlikte sürdürmüşlerdir. Hristiyanların kendi yanlarına çekilmesi ve dinlerinin unutulmaması yönündeki çalışmaları yabancı devletler tarafından gayr-i müslim toplulukların kullanılmaları açısından uygun bir zemin oluşturmuştur.

Maddi olanaklar sağlanması yoluyla; Müslüman olmayan topluluklara maddi olarak her yönden destek olunmuş, kaynak yabancı okulların bağlı oldukları devletler ya da kurumlarca sağlanmıştır. Taraftar kazanmak için her türlü çalışma yapılmıştır.

Okullar aracılığı ile; Azınlıklara okullar yolu ile ulaşmak en etkili yol olmuştur. Okullardaki öğrenci ve aileleri gönüllü öğretmenlerin destekleri ve gazete, dergi, kitap gibi yazılı basın ve ders programları yolu ile ulusal (milli) tarihleri anlatılarak, dilleri öğretilerek, maddi olanaklar sağlanarak etki altına alınmıştır. Etki altına alınan bu topluluklar içinde özellikle Ermeniler üzerinde Amerikalıların etkileri ve yaptıkları yardımlar daha sonra açıkça ortaya çıkmıştır (Şimşir, 1985, 79-124).

Ermeniler için Amerikalı misyonerler tarafından 1834 yılında ilk olarak açılan okul, ilkokul düzeyinde Beyoğlu'nda açılmıştır. 1878 yılında ise yüksekokul

seviyesinde Harput'ta Osmanlıların "Fırat Koleji" diye adlandırdığı "Armenian College" açılmıştır (Polat, 1989, 627). Sezer (1999, 9)'in Çay'dan aktardığına göre; Ermenilerden başka Bulgar, Rum ve Hristiyan Araplar ile Yahudiler üzerinde etkili olan misyonerler bazı Kürt öbekleri Hristiyanlaştırma çabaları içerisinde yer almışlardır. Ayrıca Hakkari bölgesinde 1840'lı yıllarda misyonerler açtıkları yatılı okul aracılığı (vasıtası) ile Nasturiler üzerinde etkili olmuş ve onları devlete karşı vergi vermeme konusunda kışkırtmışlardır.

Nasturi Misyonu, köklü geçmişe sahip bir Hristiyan topluluğu ile ilgili faaliyetlerde bulunduğundan, diğer misyonlara göre daha önemsiz ve küçük bir misyon olmuş ve iz bırakan çalışmalarda bulunmamıştır (White, 1990, 58).

Konsolosluklar yardımı ile; Amerikalıların başı çektiği yabancı okulların bulunduğu bölgelerde birer konsolosluk açma çalışmaları hızla sürmüştü ve bu konsolosluklarla beraber okul ve konsolosluk işbirliği ile azınlıklar denetim altına alınarak etkileme faaliyetleri sürmüştür.

Amerikalıların o dönemde misyonerler hariç Anadolu'da Amerikalı olmamasına rağmen okulların bulunduğu bölgede konsolosluk açmaları tamamen Ermeniler için olmuştur. Amerikalılar tarafından İzmir ve İstanbul'da açılan ticari konsolosluklardan sonra Anadolu'da açılan ilk konsolosluk 1886 yılında açılan Sivas Konsolosluğudur. Bunu 1886 yılında Erzurum, 1901 yılında ise Harput konsoloslukları izlemiştir. Açılan konsoloslukların hemem hemen hepsinde bölgede yaşayan Ermenilerin görev almış olması Ermeniler üzerindeki etkileme çalışmalarına birer kanıt olmuştur (Şimşir, 1985, 115).

Bütün bunlardan dolayı; Osmanlının zayıfladığı ve dağılma sürecine girdiği dönemlerde milliyetçilik fikirleri yardımıyla meydana gelen azınlık ayaklanmaları ve Osmanlı tebaası içinde yer alan bu toplulukların Osmanlıdan ayrılarak bağımsızlıklarını istemelerinde misyonerlerce yönetilen bu yabancı okulların payı oldukça fazla olmuştur.

4.2.4. Osmanlının Eğitim Dizgesinde (Sisteminde) Yabancı Eğitim Dizgesinin Örnek Alınmasına Yönelik Faaliyetleri

Batı'nın eğitim geçmişi incelendiğinde, Batılı birçok devletin 18. yüzyıldan itibaren özgürlükçü (Hürriyetçi), toplumcu (Sosyalist), olgucu (Pozitivist) ve ussal, ölçülü (Rasyonel) eğitim akımları dönemlerinden geçerek geldikleri görülmüştür. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ise, Batı'nın izlencelerini aynen uygulamakla Batının düzeyinde gelmek istemişlerdir.

Batı eğitim dizgesinde yer alan çeşitli fikir akımlarının ve görüşlerin ulusal bünyeye uyup uymadığı tartışılmadan ve hatta yapılan düzeltimler de Batılı fikir akımları doğruluğu ve yanlışlığına bakılmadan olduğu gibi alınmıştır. Bu uygulama çoğu zaman kötü bir çevirinin ötesine geçememiştir.

Bu akımlardan olan Duygusalcılığın (Romantizm'in) etkisiyle bazı düşünür ve edebiyatçılar bu akımı bir takım eserlere uygulamış ve Devlet yönetimi tarafından uygulamaya geçirilen bu izlencelerle de devlet yönetiminin birtakım maceracıların eline geçmesine zemin hazırlanmıştır. Bu sayede hızla kan kaybeden Osmanlı sırayla 93 (1877–1878), Balkan ve Birinci Dünya Savaşlarının içine çekilmiştir. Fransız düşünürü Auguste Comte tarafından kurulan Olguculuk akımı Türk toplumuna II. Meşrutiyetle yayılmaya başlamıştır. Bu akım ilk başta yazısal (edebi) ve güzel sanatlarla ilgili alanlarda etkili olmuş, sonradan eğitim ve içsel değerleri etkilemiştir. Tanzimat döneminde kabul gördükten sonra içsel değerlere karşı savaş açılmasına neden olan bu akım, daha sonra İnsancılık (hümanizm) akımına dönüşmüştür. İnsancılık, Batılılaşmak için, Batı uygarlığını (medeniyetini) meydana getiren eski Latin ve Yunan kültürünü benimsemek gerekliliğini savunmuş ve sanki bir zorunlulukmuş gibi gösterilmiştir.

Bu durum eğitim izlencelerine de yansıtılmış, daha da önemlisi yöneticiler tarafından büyük ilgi görerek eski Yunan ve Batı kuramlarının Türk Milli Eğitim Bakanlığı tarafından çevrilerek okullara sokulmasına neden olmuştur (Ertuğrul, 2005, 244).

Ertuğrul (2005, 245)'un Doğan ve Kodaman'dan aktardığına göre, Avrupa devletleri 1886 yılından itibaren eğitim için Osmanlı hükümetine ayrı ayrı düzeltim

tasarıları sunmuşlar, 22 Şubat 1867 tarihinde bu tasarılarından Fransız tezi kabul edilmiştir. Buradan hareketle Osmanlı Eğitim Bakanlığı, Osmanlı eğitimini Fransız eğitim dizgesine göre düzenlemeye başlamıştır.

Karal (1983, 337)'a göre, Fransa'nın sunduğu tezin özü; Osmanlı tebaası Müslüman ve Hristiyan ayrımı gözetilmeksizin bir bütün olarak ele alınacak, yönetimde birlik, siyasal ve toplumsal haklarda eşitlik sağlanacak, Ortak hak ve çıkarlar devletin çeşitli öğelerini kaynaştırmaya yarayacak, böylece kuvvetli bir Osmanlı toplumu meydana gelebileceğidir. Ayrıca Müslüman olmayan toplulukların sahip olduğu eğitim kurumlarının desteklenmesi ve korunmasıyla, başlıca büyük kentlerde Hristiyan çocuklarının da kabul edileceği orta dereceli okulların kurulması, ilköğretimin geliştirilmesi için öğretmen yetiştirilmesi, üniversite kurulması, üniversitelerde yönetim ve hukuk derslerinin okutulması böylece de yeni kanunları uygulayabilecek memurların yetiştirilmesi yönündedir.

Fransızlar tarafından sunulan tezde, özgürlükçü ve laik Fransız toplumunun ve aydınlarının düşünce izleri görülmüştür. Tezin ilk kesiminde Müslüman ve Hristiyan bütün Osmanlı tebaası için siyasal, yönetsel ve toplumsal haklarda eşitlik ve ortak çıkarlar öngörüldüğü halde sorumlulukta ve görevde eşitlik sözü konusu edilmemektedir. Oysaki eşitlik ve hak, sorumluluk ve görevin bir sonucudur. Kısaca, Fransız tezinde; özgür (liberal) bir Osmanlı toplumu ifade edilmiştir. Bu tezin iyi niyetli olduğunun ispatı içinse, Osmanlı Birliğinin ancak Türklerin ve Türkçe'nin etrafında gerçekleşebileceği görüşünü benimsemiş görünerek savunmuşlardır (Ülken, 1975, 57). Bundan etkilenen Tanzimatçılar da bu görüşü benimseyerek, Fransız tezini kabul etmişlerdir (Ertuğrul, 2005, 246).

Tezin eğitimle ilgili olan ikinci bölümünde ise; eğitim ve öğretim birliği ile Osmanlı birliği fikrine tamamen karşıt olarak, Müslüman olmayan topluluklara eğitim ve kültür özgürlüğü verilmesi önerilmiştir. Osmanlı Devleti, Müslüman olmayan toplumlara bu konularda geniş haklar tanımış olsalar da, 19. yüzyıldan itibaren özellikle de Tanzimat'tan sonra Müslüman olmayan topluluklara ait din, eğitim ve kültür kurumlarının Osmanlı Devletinin zararına çalışmalarından dolayı yeni bir eğitim dizgesinde bunların çalışmalarını denetim altına alacak birtakım düzenlemeler getirmiştir.

Avrupa devletlerinin büyük çabaları ile başlayan düzeltim (reform) hareketleriyle Osmanlı, Fransız eğitim dizgesini kendi eğitimine uyarlamaya başlamıştır. Düzeltim hareketi sonucu ilk ürün kabul edilen 1868 yılında açılan Galatasaray Lisesi (Sultanisi) bir örnek oluşturmuş ve Fransa'yı ülkenin diğer yerlerinde de bunun gibi okulların açılması çabalarına itmiştir.

Yabancı okulları, Osmanlı ülkesinde ortaya koydukları eğitim örneği ile hem batı eğitiminin reklâmını yapmış hem de Osmanlının Batılılaşma yönündeki düşüncelerini hızlandırmışlardır.

5. YABANCI DİLDE EĞİTİM YAPAN OKULLARIN TARİHSEL GELİŞİMİ

Bu bölümde Yabancı Dilde Eğitim Yapan Okulların tarihsel gelişimini açıklayabilmek amacıyla Osmanlının kuruluşundan Maarif-i Umumiye Nizamnamesine kadar yabancı okullar ile ilgili gelişmeler ve Maarif-i Umumiye Nizamnamesinden Kurtuluş Savaşı dönemine kadar yabancı okullar ile ilgili gelişmeler incelenmiştir.

5.1. Osmanlının Kuruluşundan Maarif-i Umumiye Nizamnamesine Kadar Yabancı Okullar İle İlgili Gelişmeler

Bu bölümde yabancı dilde eğitim yapan okulların açılması, yönetimi ve denetimi konuları açıklanmıştır.

5.1.1. Yabancı Dilde Eğitim Yapan Okulların Açılması

Yabancı okulların açılmalarıyla ilgili düzenlemelerin 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesine kadar yapılmamış olması, önceki dönemi bir çeşit keyfilik dönemi haline getirmiştir. Katoliklerin kendi öbeklerine bağlı büyük bir öbeğin ayrılarak ayrı bir mezhep olarak yeniden örgütlenmesinden doğan telaş ve üstünlük kurma çalışmaları, Osmanlı Devletinin eskisi kadar güçlü olmaması, tebaasında bulunan azınlıklarla, Osmanlı Devletindeki yabancıların etkileri ve onları her konuda

destekleyen yabancı devletlerin karşıt çalışmaları ile ülkenin her köşesinde okulların açılması ve sayılarının giderek artması kaçınılmaz olmuştur.

Yabancı okulların dini etkileri yanında, temsil ettikleri ülkelerin kültürünü ticari ve siyasi gücünü yerleştirecek bir seçkinler öbeği oluşturma amacını taşımıştır (Ortaylı, 1979, 273–274). Devlet yöneticilerinin açılan okulların yayılmalarına göz yumması ile özellikle devletin Doğu Anadolu’da okul götüremediği en ücra yerlere kadar bu okullar yayılmıştır (Akyüz, 1978, 74).

5.1.2. Yabancı Dilde Eğitim Yapan Okulların Yönetimi

Yabancı okullar temsil ettikleri yabancı devletlerin koruma altına aldıkları ve onların koruma altında çalışmalarını yürüten misyonerlerce kurulduğundan, uzun yıllar yönetimleri de misyonerlerin elinde olmuştur. Okulların yönetim yapısının karar organları olan üst kurullar misyonerler tarafından işgal edilmiş ve yerli halk sadece danışman olarak görev yapmıştır. Ancak zaman içerisinde misyonerlerce uygun niteliklere ulaştığı kabul edilen yerli halktan okul yönetimine kabul edilenler olmuştur. Bu halkında özellikle azınlıklar arasından seçilmesi ve göreve getirilmek için yetiştirilmesi gözden kaçmamıştır.

5.1.3. Yabancı Dilde Eğitim Yapan Okulların Denetimi

Yabancılar tarafından açılmış olan okullar devlet denetiminden tamamen uzak olmuşlar, denetim altına alma çalışmaları hiçbir zaman hedefine ulaşamamıştır. Okulların denetim çalışmaları, kurucu örgütler tarafından yürütülmüş, denetim altına alma çalışmaları yüzeysel uygulamaların ötesine geçememiştir. Bu da yabancı okulların başıboşluğunda en büyük etken olarak ortaya çıkmıştır.

Yabancı okulların eğitim-öğretim faaliyetleri, öğretmen ve eğiticileri ile eğitim izlencelerinin denetlenememe nedeni; okulların kapitülasyondan yaralanan devletlerce açılıp korunuyor olması olarak görülmüştür. Tanınan imtiyazlardan dolayı, devletin de yapabileceği fazla bir şey bulunmamıştır.

5.2. Maarif-i Umumiye Nizamnamesinden Kurtuluş Savaşı Dönemine Kadar Yabancı Okullar İle İlgili Gelişmeler

Bu bölümde yabancı dilde eğitim yapan okulların yönetimi, denetimi bu okullara düzenlemelerle getirilmek istenen dizge açıklanmıştır.

5.2.1. Yabancı Dilde Eğitim Yapan Okulların Yönetimi

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin ilk maddesinde özel okulların tesis ve yönetiminin kuruculara ait olduğu belirtildiğinden, o güne kadar okulların zararları konusunda haberdar olmasına rağmen, dış karışmalar (müdahaleler) etkisiyle ciddi önlemler alamayan ve yabancı okulların yönetimine karışmayan (müdahalede bulunmayan) Osmanlı Devleti, 1915 yılında yayınlanan Mekatib-i Hususiye Talimatnamesi ile kesin çözüm getirmek istemiştir.

Mekatib-i Hususiye Talimatnamesi'nde yer alan Türk öğretmenlerinin Türkçe, Türkiye Tarihi ve Coğrafyası derslerinin Türkçe olarak okutulması zorunluluğu ile devlet okul yönetiminde, ders belirlenmesinde ve öğretmen atamalarında söz sahibi olmaya başlamıştır (Vahapoğlu, 2005,177).

Getirilen bu zorunluluklara rağmen, okul yönetiminde istenen söz sahipliği gerçekleşmemiştir. Yönetim kurucuların elinden alınamamış, okullarda dini eğitim, ayin ve özel törenler devam etmiştir.

5.2.2. Yabancı Dilde Eğitim Yapan Okulların Denetimi

Kuruldukları tarihten itibaren devlet tarafından denetlenemeyen yabancı okulların denetlenmesi konusunda ilk çalışmalar, 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile başlamıştır.

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile ilk olarak kurulan okullara ruhsat zorunluluğu getirilmiştir. Ruhsat alınabilmesi için gereken belgelerin düzenlenmesi çalışmalarında aynı zamanda okulların ön denetimden geçirilmesi de hedeflenmiştir (Vahapoğlu, 2005,182).

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nde denetimle ilgili olarak yer alan bir başka konu ise, denetimcilerin okulların denetim zamanları ile ilgilidir. Okullarda istenen düzenlemeler yapılana kadar üç ayda, sonraları ise altı ayda bir denetleme zorunluluğu getirilmiştir. Denetçilerin yanında İl Eğitim Müdürüne de denetleme, zararlı aşlamalar (telkinler) ve yöneltmeleri engelleme, zararlı yayınların okula sokulmasının önlenmesi gibi görevler verilmiştir.

Ruhsatların Yüce Buyruk (İrade-i Seniyye) ile alınmış olması zorunluluğunun izlenmesi, yabancı okulların izin verilen bölgelerde açılabilceği, okul izlencelerinin ve ders kitaplarının Eğitim Müdürlerince denetlenip okutulmalarına izin verileceği, okullarda sözlü (şifahi) olarak dahi olsa kitap dışında öğretim ve telkin yaptırılmaması, tarih ve coğrafya kitaplarının incelenmesi ve haritalarda ülke bütünlüğüne aykırı bölümlenme (taksimât) yapıp yapılmadığına dikkat edilmesi, Yabancılar tarafından açılacak her türlü okul için Yüce Buyruk (İrade-i Seniyye) gerekliliği ruhsatsız okullarda tamir dahil hiçbir çalışmaya izin verilmemesi gibi Eğitim Müdürlerine görevler verilmiştir. Bu görevler, devletin yabancı okullar konusunda yaşanan sorumsuzluğu ortadan kaldırma çabası içerisinde olduğunu göstermiştir.

Yapılan tüm düzenleme çalışmalarına ve uygulamalara rağmen, yabancı okulların ruhsatsız bir şekilde artması ve istedikleri eğitimi vermeleri, hem yazılı hem de sözlü olarak telkinlerin devam etmeleri engellenememiştir. Tüm bu gelişmelere rağmen devlet Türk çocuklarının bu okullara gitmelerini yasaklamaktan başka bir şey yapılamamıştır (Baydok, 1970, 183).

5.2.3. Yabancı Dilde Eğitim Yapan Okullara Düzenlemelerle Getirilmek İstenen Dizge (Sistem)

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin yayınlanması ile birlikte yapılmak istenenleri Vahapoğlu (2005, 1940) şu şekilde açıklamıştır:

- Osmanlı Eğitiminde yeni bir dizge getirilmek istenmiştir.

- Yönetmelik yapılaşmayla beraber, izlencelerde ortak bir yapıyı amaçlayan ilk adımlar atılmıştır.
- Taşra örgütlenmesinin tamamlanması amaçlanmış, taşrada Eğitim Kurulları kurulmuştur.
- Öğretim hayatı içinde öğrenci-okul ilişkisini düzenleyici kuralları oluşturulmuştur.
- Bilimsel kuruluşların, kuruluş amaçlarına uygun örgütlenme ve yaygın hale getirilme çalışmaları başlatılmıştır.
- Öğretim kurumlarının açılışı, öğretim kadrosu, izlenceleri, ders kitaplarının denetlenmesi gibi konular açık bir biçimde dile getirilmiştir.

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile yapılmak istenenlerin özünde, eğitimin düzenlenmesi ve eğitimin başıbozuk yapıdan kurtarılma çabası bulunmuştur. Bir başka hedef ise yabancı okulların belli bir yasal zemine oturtma ve zararlı çalışmalarının önüne geçme olmuştur.

6. YABANCI DİLDE EĞİTİM YAPAN OKULLARIN AMAÇLARI

Yabancı okulların ilk kurulma amaçları, kuruluşlarından itibaren Osmanlı topraklarında faaliyet gösterdikleri bölgeler ve sonraki faaliyetleri incelendiğinde, kurulma amaçları ve bu amaçların gerçekliği ile ne derece bağdaştığı gözlenmektedir. Bu bölümde yabancı dilde eğitim yapan okulların açık (bilinen) amaçları ve asıl (gizli) amaçlarına yer verilmiştir.

6.1. Yabancı Dilde Eğitim Yapan Okulların Açık (Bilinen) Amaçları

Osmanlı Devleti'nde faaliyetlerini sürdüren yabancı okulların ilk açılma dönemlerindeki görünürdeki amaçları; kendi yurttaşların eğitim gereksinimlerini karşılamak, onları kültürel yönden desteklemek ve geliştirmek gibi oldukça masumane olmuştur (Atlı, 1996, 54).

İlk Amerikan koleji olan Robert Koleji'nin kuruluş amacı; her ırktan, milletten ve dinden erkek öğrenciler arasında hiçbir ayırım yapmadan, dini etkiler ve önyargılardan uzak olarak eğitim ve öğretim vermek (Fincancı, 1983, 4) olarak tarih kitaplarında yerini almıştır. Zaman içerisinde kolejin amaçlarında değişiklik olmuş, bu değişiklikler topluma bildirilmiştir.

1876 yılında Gölcük yakınlarında Amerikan Zükur Mektebi adıyla Amerikan misyonerler tarafından kurulan Üsküdar Amerikan Lisesi ise; Hristiyan nitelikleri önde gelen iyi bir lise eğitimi vermek amacıyla kurulmuştur (Kocabaşoğlu, 1989, 158).

Harput Amerikan Kolejinin başlıca amacı ise; Hristiyan liderler yetiştirerek, değişik ırklardan oluşan kitlelere Hristiyan uygarlığını ulaştırmak olmuştur.

Sezer (1999, 89)'in Mears'dan aktardığına göre; Fransız okullarının amacı, genç kızlara Fransız Dili ve Edebiyatı, Katolik Tarihi ve dini kurallarla (kaidelerle) ev işi, el işleri ve el sanatları dallarında eğitim vermek, erkekleri ise yazman (katip), rehber ve çevirmen olarak yetiştirmek olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu topraklarında kurulan her yabancı okulun bu veya buna benzer şekilde masumane amaçları olmuştur. Yabancı okul açan veya bu okulları destekleyen devletler veya örgütler, başta bu amaçlar doğrultusunda çalışmalarını yürüteceklerini bildirmişlerdir.

6.2. Yabancı Dilde Eğitim Yapan Okulların Asıl (Gizli) Amaçları

Yabancı okulların, Osmanlı topraklarında faaliyet gösterdikleri bölgeler incelendiğinde açık (bilinen) amaçlarında açıklandığı gibi masumane bir çalışma içinde olmadıkları görülmüştür.

Yabancı devletler, açacakları okulların yerini belirlerken üç önemli hususu dikkate almışlardır (Vahapoğlu, 2005, 72):

- Osmanlının budunsal (etnik) topluluklarla huzursuz olduğu ve Osmanlı devletinin bütünlüğüne yönelmiş bir tehlikenin bulunduğu bölgeler,
- Stratejik bölgeler,

- Yeraltı ve yer üstü zenginliklerinin bulunduğu bölgeler.

Seçilen bölgeler incelendiğinde kendi vatandaşlarının çok az veya hiç olmadığı görölmüştür. Bu da kuruluş amaçlarının dışında faaliyette bulunacaklarının kanıtı olmuştur. Tercih edilen bölge ve kentler, İstanbul ve İzmir civarı, Orta Anadolu, Güney ve Güneydoğu Anadolu, Filistin, Irak ve Suriye'nin önemli bölgeleri ile Yunanistan ve Bulgaristan'ın stratejik kentleri olmuştur.

Yabancı Okulların asıl (gizli) amaçlarını genel olarak şöyle sıralamak olanaklıdır:

- Faaliyet gösterdikleri bölge halkına Hristiyanlık inancını yaymak (Akyüz, 1989, 226),
- Bağlı oldukları yabancı ölkelerin, Osmanlı Devleti üzerindeki emellerinin izleyicisi olmak ve Osmanlıyı bölmek (Tozlu, 1991, 228),
- Avrupa ve Amerika sanayinin gereksinim duyduğu hammadde için, yer altı ve yer üstü zenginliklerini araştırmak ve bu yerlerde faaliyet göstermek (Polat, 1989, 652),
- Her türlü siyasi ve iktisadi hareketleri desteklemek ve olası bir karışıklığa zemin hazırlamak (Safa, 1964, 56),
- Osmanlı topraklarını sömürge haline getirecek düşünce yapısını okullar kanalıyla gerçekleştirmek (İşçi, 1995, 148),
- Yabancı okullarda okuyan öğrencileri amaçları doğrultusunda yetiştirip, şekçinler grubu oluşturarak, Türk devlet politikasını etkilemek ve güdümü altına almak (Ortaylı, 1982, 273),
- Ulusal kültürü etkileyerek, yabancılaşma, kimlik bunalımı ve beyin göçüne neden olmak (Ertuğrul, 2005, 199).

7. YABANCI DİLDE EĞİTİM YAPAN OKULLARLA İLGİLİ DÜZENLEMELER

Bu bölümde yabancı dilde eğitim yapan okullarla ilgili olarak yapılan yasal ve yönetsel düzenlemeler ile bu konudaki diğer düzenlemeler incelenmiştir.

7.1. Yabancı Dilde Eğitim Yapan Okullarla İlgili Yasal ve Yönetsel Düzenlemeler

Yabancıların okul açmaları Osmanlı Devletinin özel iznine bağlı olmayıp, fermanlarla mümkün olmuştur (Koçak, 1985, 488). Osmanlı İmparatorluğunda uzun yıllar büyük bir bölümü ruhsatsız ve denetimsiz olarak faaliyet gösteren yabancı okullarla ilgili dönemsel olarak düzenlemeler yapılmıştır. Bu bölümde yabancı okullarla ilgili Osmanlı döneminde yapılan düzenlemelere yer verilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde yabancı okullar konusunda yapılan yönetsel düzenlemeler şunlardır:

Islahat Fermanı (1856): Islahat Fermanında “...her bir topluluk (cemaat), eğitim ve harf sanayiye dair ulusça okullar (mektepler) yapmaya izinlidir. Fakat bu çeşit genel okulların (mekatib-i umumiyenin) ders verme biçimini ve öğretmenlerini (muallimlerini) seçme işi, üyeleri padişah tarafından seçilmiş Türk ve azınlık bilginlerinden karma bir Eğitim Kurulu (Meclis-i Maarifin) gözetim (nezaret) ve denetimi (teftişi) altında olacaktır.” ifadeleriyle azınlık ve yabancılar tarafından açılacak okullara izin verildiği, verilen bu izinle beraber genel esaslarda bazı düzenlemelerin getirildiği görülmüştür.

Yapılan bu düzenlemelere rağmen, açılan okullar Türk eğitimci bulunamadığı bahanesi ile misyonerlerden oluşan eğitimcilerle bu açığı kapatmış ve bu tarihten sonra Anadolu’da gereğinden fazla okul açılmaya başlamıştır. Islahat Fermanı ile ayrıca yabancılar mülk sahibi olma izni tanınmıştır. Robert Kolejinin arazisi de bu izne dayanılarak satın alınmıştır.

Maarif-i Umumiye Nezareti'nin Vazifelerine Dair Genelge (3 Mart 1861): Bu genelge ile Harbiye, Bahriye ve Tıbbiye dışındaki yüksek okul ve diğer tüm okulların Milli Eğitim Bakanlığı'na (Maarif-i Umumiye Nezaretine) bağlı olması yönünde karar (hüküm) verilmiştir. Yapılan düzenlemelerde ilk basamak sayılan bu genelge sonrası 10 Şubat 1864 tarihinde Genel Eğitim Kurulu (Meclis-i Maarif-i Umumiye) ve Özel Okullar Dairesi (Mekatih-i Hususiye Dairesi) olarak tüm okullar iki kurum altında toplanmışlardır. 1865 yılında bu iki yapının yanında Çeviri (Tercüme) Dairesi kurularak yurt dışından getirilen kitapların denetim altına alınması düşünülmüştür (Koçer, 1987, 88).

O dönemde, ülke içinde konuşulan tüm yabancı diller, Türkler tarafından azınlık dili olarak görüldüğünden yabancı dil öğrenmeye karşı varolan isteksizlik, yabancıların özellikle de Rum ve Yunanların çeviri (tercüme) işlerini ele geçirmesi ile sonuçlanmıştır. İlerleyen yıllarda da bu kadrolaşma Osmanlının başına iş açmıştır.

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi (1869): Bu düzenleme ile yabancı okullar içerisinde yer alan Özel Okullar (Mekatih-i Hususiye) Nizamnamenin ilk maddesinde “Yalnız gözetimi (nezareti) devlete, kurum ve yönetimi (tesis ve idaresi) kişiler (şahıslar) veya topluluklara (cemaatlere) aittir” biçiminde tanımlanmıştır. Nizamnamenin 129. ve 130. maddelerinde bu okulların kuruluş ve parasal denetimi ile ilgili konular belirlenmiştir (Koçer, 1974, 115).

1876 Kanun-u Esasisi (1876 Anayasası): Ülkedeki bütün okullarda olduğu gibi, yabancı okulların sayısal ve kalite yönünden gelişimine etkisi olan 1876 Osmanlı Anayasası'nın 15. maddesinde yer alan “Emr-i tedris serbesttir” kararı (hükmü) ile yabancı okullara eğitim ve öğretim özgürlüğü getirilmiştir (Akyüz, 1989, 154).

Cemiyetler Kanunu (3 Ağustos 1909): Bu kanun ile vakıflara (cemiyetlere) ait duran varlıklara (gayrimenkullere) sahip olma hakkı verilmiştir.

İmtiyaz-ı Ecnebiyenin İlgası Üzerine Ecnebler Hakkında İcra Olunacak Talimname (1914): Yabancıların Ayrıcalıklarının Kaldırılması Üzerine Yabancılar İçin Uygulanacak İşlemler Hakkındaki Yönetmelik ile, ülke içerisinde varolan

yabancı okullarında dâhil olduğu kurumların tanınmaları hakkında düzenlemeler getirilmiştir.

Memalik-i Osmaniyyede Bulunan Ecnebilerin Hukuk ve Vezaifine Dair Kanun (23 Şubat 1914): Osmanlı Topraklarında Bulunan Yabancıların Hakları ve Görevleri İle İlgili Kanun’nun geçici maddesi ile okul açan yabancıların kazanılmış haklarının, devletin kanun ve nizamlarına uyulması koşuluyla saklı tutulacağı kararı alınmıştır.

Mekteb-i Hususiye Talimnamesi (Özel Okullar Yönergesi): 20 Ağustos 1915 yılında Resmi Gazetede (Takvim-i Vekayide) yayınlanarak, yürürlüğe giren Özel Okullar Yönergesi (Mekteb-i Hususiye Talimnamesi) ile özel okulların açılış ve işleyişi ile ilgili usul ve esaslar belirlenmiştir (Milli Eğitimle İlgili Kanunlar II , 1960, 275).

7.2. Yabancı Dilde Eğitim Yapan Okullarla İlgili Diğer Düzenlemeler

Bu bölümde Yabancı Dilde Eğitim Yapan Okullarla İlgili Yönetmelik Düzenlemeler dışında yapılan diğer düzenlemelere yer verilmiştir.

7.2.1. Okul Açma Koşulları (İzin Belgesi) ile ilgili Düzenlemeler

Maarif-i Umumiye Nizamnamesinden sonra ortaya çıkan yükümlülöklere uymak istemeyen yabancı devletler, yükümlölüklerini yerine getirmemek için her yolu denemişler ve işlerini denetimsiz yollarla halletmeye çalışmışlardır.

Nizamnamedeki yabancı okulları ilgilendiren “özel okullar” (hususî mektepler) başlıklı maddede öğretim kurumlarına ilişkin olarak üç zorunlu yaptırım öngörölmüştür. Bu yaptırımlar şunlardır:

- Öğretmenlerin Maarif Nezareti’nden ya da bulundukları yerlerdeki Mahalli Maarif İdareleri’nden tasdikli diplomaları olmalıdır.
- Yabancı ve gayr-i müslim okullardaki ders cetvelleri Maarif Nezareti’nce ya da bulundukları yerlerdeki mahalli maarif İdareleri’nce onaylanmalıdır.

- Özel (Hususi) okullarda okutulacak kitap listeleri yine Maarif Nezaretî'ne ya da Mahalli Maarif İdareleri'ne onaylatılmalıdır.

Öğretmenlerin diplomalarını onaylatmak için okul müdürlüklerine başvurmaları gerekliydi. Daha sonraki işlemler şunlardı :

- Okul müdürlükleri diplomalarda pul ve damga işlemini gerçekleştireceklerdi.
- Mahalli Maarif Müdürlükleri okulun derecesini belirleyeceklerdi.
- Maarif Nezaretî'ni bu işlemlerden sonra kendisine gelen diplomaları onaylayacaktı.

Bu konuda nizamname yayınlanmadan önce sadece bir izinle okul açılabilirdi, fakat nizamname yürürlüğe girdikten sonra bazı kayıt ve koşullarının getirildiği açıklanarak padişah'tan izin çıktıktan sonra yapılacak şeylerin ne olduğu belirtilmiştir. Nizamnameden önce alınmış olan ruhsatları geçersiz sayan, yeniden ruhsatname hazırlanıncaya kadar Maarif Nezaretî'nce geçici bir ruhsatname verilmesi de karara bağlanmıştır.

Okulun yapılacağı arazi için gereken işlemler şunlardı:

- Arazinin cinsinin saptanması,
- Arazinin mülk, vakıf ya da arazi-i emiriyyeden mi olduğunun belirlenmesi,
- Vakıf arazisi ise bu konuyla ilgili yönetmelik gereğince mukaatay-ı zemine bağlanması,
- Arazi-i emiriyyeden ise bedel-i öşre bağlanması,
- İnşaat masraflarının ve okul yatılı ise devamlı masrafının ne şekilde karşılanacağını bildirilmesi,
- Okul yapılacak yerde okul inşaatında ya da bir binanın okul olarak kullanılmaya başlanmasında bir sakınca olup olmadığının belirlenmesi.

Ruhsat işlemlerinde nelere dikkat edileceği konusunda belgede üç ana bölüm bulunmaktaydı. Birinci bölümde okul yapılacak arsa ve okul binası, ikinci bölümde okulun kurucusu, yöneticisi ve öğretim kadrosu, üçüncü bölümde ise okul yapılması istenen yerdeki gayr-ı müslim nüfusu açıklanmaktaydı.

Ruhsat almayan bir okula hayat hakkı tanınmayacağı, ruhsat almanın basit bir şekilde olmayacağı, bu konudaki hükümlerin denetimini sağlayabilmek amacıyla gerekli çalışmaların yapılacağı bildirilmiştir.

Osmanlı Devletinde ardı ardına açılan yabancı okullara baktığımızda birçoğunun bu kurallara uymadığı, kararları istedikleri şekilde yorumladıkları tespit edilmiştir. Okul inşa etmek için ruhsat gerekli olsa da daha önce yapılmış binaların hizmete açılması için dilekçe ile yapılan ruhsat istekleri çeşitli oyunlarla kabul ettirilmiştir. Genellikle bina yapılmış daha sonra öğretime başlamak için ruhsat istenmiştir.

7.2.2. Okul Arsası, Binalar ve Onarımla İlgili Düzenlemeler

Maarif-i Umumiye Nizamname'sinde, açılacak okulun yapılacağı arsa için, arsanın kime ait olduğu, ne tür bir arsa olduğu, bulunduğu yer bakımından sakınca gösterip göstermediği konularında yapılması gerekenler bildirilmektedir.

Binanın sadece alınan arsaya yapılmadığı, hibe yoluyla, hatta kiralama yoluyla da arsa elde edilebildiği göz önüne alındığında ruhsat konusunda çeşitli müracaatlar olacağı kaçınılmaz olmuştur. Arsa hakkında oldukça geniş bilgi istenmiş yalnız kime ait olduğu ve ne tür bir arsa olduğu bilgisi istenmiştir. Arsa hakkında istenen bilgilere şu ana maddelerde toplayabiliriz.

- Arsanın kime ait olduğu,
- Arsanın ne şekilde temin edildiği,
- Arsanın yeri ve ibadet yeri gibi belirli noktalara olan uzaklığı,
- Arsanın boyutları,
- Arsanın cinsi,

- Vergi bakımından durumu.

Bina ruhsatı için başvuranlar (müracaat edenler) okul ya da benzeri bir bina inşaa edeceklerinde arsa ile ilgili bilgilerin yanında bina ile ilgili şu verileri belirtmek zorundaydılar :

- Binanın hangi amaçla kullanılacağı,
- Binanın boyutları,
- Binanın iç yapısı ile ilgili bilgiler,
- Sağlık açısından binanın değerlendirilmesi,
- Binanın vergi durumu,
- Binanın inşaat masrafı,
- Binanın tamiri ile ilgili hususları,
- Binanın Planı

Bina onarımları ile ilgili olarak başvuran (müracaat eden) kişi ya da kişiler önce neden onarım gerektiğini, ne şekilde bir yapısal işlem düşünüldüğünü sonra da onarım için gerekli paranın nereden karşılanacağını belirtmek zorundaydılar.

7.2.3. Gelirler ve Giderler ile ilgili Düzenlemeler

Yabancı okullar gelirlerini çeşitli kaynaklardan sağlamışlardır. Bu konuda bilinen gelir kaynakları şunlardır:

- Bağlı bulundukları devletlerden aldıkları yardımlar,
- Bağlı bulundukları kurumlardan aldıkları yardımlar,
- Bağışlar,
- Öğrencilerden alınan harçlar,
- Osmanlı Devletinden alınan ödenekler,
- Belli düzenlemelerle sağlanan ek gelirler.

Yabancı okulların masrafını önemli ölçüde karşılayacak kaynaklar incelendiğinde görülen bu çeşitliliğin denetim altına alınabilmesi için kaynakların nereden sağlanacağı ve yapılan masrafların ne şekilde gösterileceği okullar tarafından bildirilmesi zorunluluğu konmuştur.

Belli giderleri bulunan ve kısıtlı bir bütçeyle maddi sorunlarını halletme çabası içinde olan yabancı okullar gerekli parayı elde etmek için sık sık yasak olmasına ve Osmanlı Devletince alınan her türlü önlem ve denetime rağmen öğrencilerden haksız para istemekteydiler.

Osmanlı Devletinin kendi olanaklarınca elinden gelen maddi yardımı yabancı okullardan esirgemediği, bu konuyla ilgili gerekli kanunları çıkararak resmi bir ödenekle okullara yardım etmeye çalıştığı tespit edilmiştir.

Osmanlı Hükümetinin onayı alınarak yapılan faaliyetler belli düzenlerle ek gelir sağlamak için yapılmakta fakat denetim altında gibi görünmesine rağmen çoğu konuda olduğu gibi bu konuda da yapılan düzenlemeler yetersiz kalmıştır.

7.2.4. Denetim İşleyişindeki Düzenlemeler

Yabancı okulların denetim altına alınma çabaları hiçbir zaman hedefine ulaşamamıştır. Bir çok nedenden ötürü işleyemez duruma gelen nizamnamelere alınan önlemlere rağmen Osmanlı toplumunu olumsuz yönde etkileyen okulların denetlenmesi, yüzeysel bir uygulamanın ötesine gidememiştir. Osmanlı hükümeti açısından denetimsizlik kanayan bir yara olarak sürüp gitmiş ve yabancı okulların başboşluğunda en büyük etken olmuştur. Buna engel olmak için düşünülen önlemleri ve çözüm getirici nizamnameleri özellikle de 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesini örnek gösterilmiştir. Denetimin tam anlamıyla düşünülp uygulamaya konulması fikrinden önce okulların içinde bulundukları siyasi, olumsuz faaliyetler ne yazık ki Osmanlı Hükümetince büyük ve tehlikeli boyutlara ulaştıktan sonra fark edilmiş ve ortadan kaldırılmaya çaba gösterilmiştir.

1913 tarihli Türk-Fransız Anlaşmasında ruhsatsız okullara izin verilmeyeceği yabancı devlet okulu olarak Fransız okullarının resmi okullara denk sayılacağı ve özel okullardan alınan diplomaların denklik belgesi istenirse Osmanlı Devletince bu okulların ders izlencelerinin ve sınavlarının denetleneceği belirtilmiştir.

Bütün bu önlemlere rağmen Osmanlı İmparatorluğu yıkılana kadar yabancı okullar tam bir denetim altına alınamamış fakat sorun sürekli gündemde tutulmuştur (Haydaroğlu, 1990, 40–94)

ÜÇÜNCÜ KESİM: YABANCI DİLDE EĞİTİM YAPAN OKULLARIN BULUNDUKLARI YERLER, EĞİTİM- ÖĞRETİM KADROLARI, EĞİTİM İZLENCELERİ VE BÜTÇELERİ

Bu kesimde yabancı dilde eğitim yapan okulların bulundukları yerler, eğitim-öğretim kadroları, eğitim izlenceleri ve bütçeleri açıklanmıştır.

8. YABANCI DİLDE EĞİTİM YAPAN OKULLARIN BAĞLANTILI OLDUKLARI ÜLKELER VE BULUNDUKLARI YERLER

Bu bölümde sırasıyla Amerikan Okulları, Fransız Okulları, İtalyan Okulları, İngiliz Okulları, Alman Okulları, Avusturya Okulları, Bulgar Okulları, İran Okulları ve Rus Okullarının bağlantılı oldukları ülkeler ve bulundukları yerler açıklanmıştır.

8.1. Amerikan Okulları

Yabancı okullar arasında en yaygın olan Amerikan okullarının artması, Protestan toplumunun (cemaatinin) Osmanlıda yaygınlaşması ile doğru orantılı olmuştur.

Osmanlı Döneminde kurulan Protestan okullarının çoğu Amerikalılar tarafından kurulmuştur. 19. yüzyıldan itibaren Osmanlı topraklarına gelen Amerikan misyonierleri kurdukları “misyon”larla beraber ilk, orta ve yüksek düzeyinde okullar açmıştır. Açılan bu okulların büyük bölümü 1810 yılında Boston’da kurulan ve American Board ya da sadece Board olarak bilinen “American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM)” isimli örgüt tarafından kurulmuştur. Robert Koleji ve Arnavut Kız Koleji misyonierler tarafından kurulmuş olmakla birlikte, Board örgütüne bağlı olmayıp, bağımsız Amerikan okulları olarak tarihte yerlerini almışlardır (Sezer, 1999, 55).

Ertuğrul’un (2005,156) Stone’dan aktardığına göre; çoğunlukta olan ilkokul düzeyindeki okuma yazma ve dört işlem öğretilen okulların kurulmasında misyonierler görev üstlenirken, ortaöğretim kurumları ve kolejlerin yönetim kadroları Amerika’dan gönderilmiş özel eğitilmiş kişiler olmuştur. Bu okullarda eğitim

İngilizce ders kitaplarından verilmiş ve çoğu durumlarda masrafları Amerikanın desteklediği misyon kuruluşlarınca karşılanmıştır.

8.1.1. İlk ve Orta Dereceli Okullar

Osmanlı Döneminde açılan ilk ve orta dereceli okullar (laik okullar dışında) American Board tarafından maddi olarak desteklenmiş ve dönem içerisinde en yararlı misyon okulu olarak nitelendirilmiştir. Bu okullar şunlardır (Sezer, 1999, 55):

- İstanbul Gedikpaşa Okulu
- Adana Kız Okulu
- Merzifon Kız Hayat Okulu
- Talas Amerikan Okulu

8.1.2. Orta Dereceli Okullar

Osmanlı Döneminde açılan orta dereceli okullar “Laik Okullar” ve "American Board Okulları" olarak iki öbekte toplanmıştır. Laik okullar, Board örgütüne bağlı olmayıp, bağımsız Amerikan okulları olarak eğitimlerini sürdürmüşlerdir.

8.1.2.1. Amerikan Orta Dereceli Laik Okulları

Osmanlı Döneminde açılan orta dereceli laik okullar şunlardır:

- Robert Kolej (Robert College)
- İstanbul Kız Koleji (Constantinople College for Girls)

8.1.2.2. Amerikan Orta Dereceli "American Board" Okulları

Osmanlı döneminde açılan orta dereceli laik okullar şunlardır:

- Üsküdar Amerikan Kız Koleji (American Academy for Girls in Üsküdar)
- Göztepe Amerikan Kız Koleji (American Collegiate Institute in İzmir)
- İzmir Uluslararası Koleji (International College)
- Tarsus Amerikan Erkek Koleji (The Tarsus American School)

8.2. Fransız Okulları

Osmanlı Döneminde, kuruluşları 16. yüzyıla dayanan Fransız okulları, Katolik okulları olarak bilinmekte ve çeşitli tarikatlara üye rahip ve rahibeler tarafından açıldıkları ve yönetildikleri için genelde bunları açan dini kuruluşların adıyla anılmıştır. Türkiye'deki kültürel gücünü (nüfuzunu) gönderdiği uzman, öğretmen ve rahibeler aracılığıyla kazanan (Akyüz, 1991, 62) Fransızların 1839 yılına gelindiğinde sadece İstanbul'da toplam 40 okulunun olduğu, 1914 yılına gelindiğinde bu sayının 500'lere ulaştığı görülmüştür (Sezer, 1999, 81).

8.2.1. İlk Dereceli Okullar

Kurulduğu tarihten itibaren Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar çalışmalarına devam eden Fransız okullarının büyük kısmının ilkokul düzeyinde olduğu görülmüştür. Toplam 25 adet olan bu okullar şunlardır (Sezer, 1999, 84):

- İstanbul- Bebek Saint Joseph Karma (Muhtelit) Okulu
- İstanbul- Beyoğlu St. Jean Baptiste Fransız Erkek Okulu
- İstanbul- Beyoğlu St. Jeanne d'Arc Karma Fr. Okulu
- İstanbul- Büyükkada Saint Antoine Karma Okulu
- İstanbul- Fenerbahçe St. Irene Karma Okulu
- İstanbul- Feriköy Notre Dame de Lourdes Kız Okulu

- İstanbul- Galata Saint-Pierre Erkek Okulu
- İstanbul- Hadarpaşa Saint-Louis Erkek Okulu
- İstanbul- Kadıköy Assomption Erkek Okulu
- İstanbul- Kumkapı Erkek Okulu
- İstanbul- Pangaltı Saint Esprit Kız Okulu
- İstanbul- Şişli Hospital de la Paix Kız Okulu
- İstanbul- Topkapı Saint-Joseph Kız Okulu
- İstanbul- Üsküdar Sainte-Marie Erkek Okulu
- İstanbul- Yeşilköy Sacre-Soeur Erkek Okulu
- İstanbul- Saint-Esprit Erkek Okulu
- İzmir- Aleybey Karma Okulu
- İzmir- Buca Kız Okulu
- İzmir- Bornova Kız Okulu
- İzmir- Gündoğdu Karma Okulu
- İzmir- Karşıyaka Karma Okulu
- Zonguldak- Saint Jeanne Karma
- Zonguldak- Saint Barbe Erkek Okulu

8.2.2. Orta Dereceli Okullar

Sayıları ilkokullardan daha az olan Fransız orta dereceli okulları ortaokul ve lise düzeyinde eğitim vermişlerdir. Bu okullardan ortaokul düzeyindeki okullar şunlardır (Sezer, 1999, 86):

- İstanbul- Beyoğlu Saint-Pulcherie Kız Ortaokulu
- İstanbul- Sainte-Elisabeth Fransız Kız Okulu

- İstanbul- Feriköy Ste- Jeanne d’Arc Fransız Erkek Okulu
- İstanbul- Galata Saint-Benoit Kız Okulu

Fransızlara ait orta dereceli okullar arasında lise düzeyinde faaliyette bulunan okullar ise şunlardır (Sezer, 1999, 86):

- İstanbul- Beyoğlu Saint-Louis Erkek Lisesi
- İstanbul- Galata Saint-Benoit Erkek Lisesi
- İstanbul- Galatasaray Saint Michel Erkek Okulu
- İstanbul- Kadıköy Saint-Joseph Erkek Lisesi
- İstanbul- Kadıköy Notre- Dame de Sion Kız Lisesi
- İstanbul- Pangaltı Notre- Dame de Sion Kız Lisesi

8.3. İtalyan Okulları

Osmanlı İmparatorluğu toprakları üzerinde misyonerler aracılığıyla eğitim-öğretim kurumları açan bir başka ülke de İtalya olmuştur. Özellikle kültürel ilişkilerde siyasi emellerinin bulunduğu noktalara özel önem (ehemmiyet) göstermiştir. Diğer yabancı okullar gibi İtalyan okulları da kendilerine hedef öbek olarak yerli Hristiyan ve Musevileri seçmişlerdir (Mutlu, 2005, 51).

Osmanlı Devletine gelip yerleşen İtalyanlar, daha çok dericilik ve ticaretle uğraşmışlar, Cenevizler için serbest bölge olarak tanınan Galata semtinde oturmuşlardır. O dönem henüz merkezi bir hükümet ve bütünlük sağlayamadıkları ve küçük devletçikler halinde yaşadıkları için, kendi devletleri adına okul açmamışlar, eğitimlerini bağımsız (münferit) olarak yürütmüşlerdir. 1850 yılından itibaren Osmanlı ülkesindeki eğitim ve siyasi faaliyetleri yürütmek üzere, İtalyan vakıfları ve kurumları kurulmuştur (Tekeli, 1985, 120–121).

8.3.1. İlk Dereceli Okullar

İtalyanlara ait ilk dereceli okul düzeyinde faaliyette bulunan okullar ise şunlardır (Ertuğrul, 2005, 189):

- İstanbul- Beyoğlu İtalyan Erkek Okulu
- İstanbul- Büyükdere İtalyan Karma (Muhtelit) Okulu
- İstanbul- Galata San Pietro Kız Okulu
- İstanbul- Galata San Pietro İtalya Okulu
- İstanbul- Kadıköy İtalyan Kız Okulu
- İstanbul- San-Pietro İtalyan Karma (Muhtelit) Okulu
- İstanbul- Yedikule İtalyan Kız Okulu
- İstanbul- Yeşilköy Sacre Cour İtalyan Kız Okulu
- İstanbul- Feriköy Bartelemeo Guistiniani İtalyan Erkek Okulu
- İstanbul- Beykoz İtalyan Okulu
- İstanbul- Bakırköy İtalyan Okulu
- İstanbul- İtalyan Erkek Halk Okulu
- İzmir- Alsancak İtalyan Erkek Okulu
- İzmir- Alsancak İtalyan Kız Okulu
- İzmir- Bayraklı İtalyan Karma Okulu
- İzmir- Göztepe İtalyan Karma Okulu
- İzmir- Kordon İtalyan Kız Okulu
- Edirne- İtalyan Karma Okulu

8.3.2. Orta Dereceli Okullar

İtalyanlara ait ilk dereceli okullardan sayıca daha az olan orta dereceli okullar ise şunlardır (Sezer, 1999, 100):

- Beyoğlu İtalyan Kız Ortaokulu (Ağahamamı Kız İtalyan Ortaokulu)
- Beyoğlu İtalyan Lisesi ve Ticaret Okulu

8.4. İngiliz Okulları

Özellikle 19. yüzyıldan itibaren Osmanlı topraklarında görülen İngiliz okulları diğer yabancı okullara göre daha az etkili olmuş ve Protestan eğitiminin Amerikalı misyonerlerce yürütülmesi yüzünden yaygınlaşmaları sınırlı sayıda kalmıştır.

Yahudiler arasında Protestanlığı yayma çalışmaları için kurulan “The London Society for Promoting Christianity Amongst Jews” isimli kuruluş tarafından İzmir’de, İstanbul’da Balat, Ortaköy, ve Hasköy’de İngiliz okulları açmışlardır (Vahapoğlu, 2005, 18). Bunlara ek olarak; Antakya, Harput, Ankara, Erzurum, Bursa ve Antep’te de İngiliz okulları açılmıştır (Sezer, 1999, 102).

İngiliz okullarının Osmanlı Devleti’nin Arapça konuşulan bölgelerinde yoğunlaştığı, budunsal (etnik) sorunların yaşandığı bölgelerde okul açtığı ve özellikle Araplar arasında ulusalcılık duygularının uyanması ve Osmanlı’dan ayrılımlarında büyük payları olduğu bilinmektedir (Ertuğrul, 2005, 187).

1919 yılında Anadolu topraklarında 7 ilkokul ve 5 ortaokulun bulunduğu (Çavdar, 1971, 88), bu okullardan yalnız iki tanesinin faaliyetine devam ettiği görülmüştür. Bu okullar şunlardır (Sezer, 1999, 103) :

- Beyoğlu İngiliz Okulu (English High School for Girls)
- Nişantaşı İngiliz Erkek Okulu (English High School)

8.5. Alman Okulları

Osmanlı topraklarında oturan Alman vatandaşının çok olmayışı, İtalyanlar gibi parçalanmış bir yapı içinde oluşları ve Osmanlı ile bağlarını geç pekiştirdiği için misyonerlik faaliyetlerine 18. yüzyılın ikinci yarısından sonra başlayan Almanlar okul konusunda Amerika ve Fransa kadar gelişme kaydedememişlerdir.

Almanlar, Alman kültürünün Türkiye'ye aşılmasını, azınlıkları kendi yanlarına çekilmesi, Yakındoğu'daki Alman çıkarlarının ve Alman iktisadi kuruluşlarının faaliyetlerine yardımcı olacak Osmanlı gençlerini yetiştirilmesi amacıyla Bağdat Hattı civarında okullar kurulmasını istemişlerdir. Böylece başta İstanbul olmak üzere İzmir'de bir lise, Hayfa'da bir lise ve ortaokul, Selanik'te bir ortaokul kurulmuştur (Ortaylı, 2006, 79). Ortaylı'nın (2006, 79) Grothe'den aktardığına göre; kurulan bu okulların dini propaganda yerine siyasi ve iktisadi çalışmalar yapmaları istenmiştir.

Alman Birliği'nin kuruluşuna kadar Osmanlı Devletinde kurulan Alman okulları şunlardır (Mutlu, 2005, 96):

- İzmir- Alman Okulu
- İzmir-Avusturya Okulu Mekhitaris (Avusturya himayesindeki Alman Okulu)
- Aydın-Avusturya Okulu Mekhitaris (Avusturya himayesindeki Alman Okulu)
- Beyoğlu- Alman Okulu

1914 itibariyle faaliyette olan Alman okulları şunlardır (Sevinç, 1975, 83):

- Beyoğlu- Alman Okulu
- Boğaziçi Bebek Alman Okulu
- Yedikule Alman Okulu
- Haydarpaşa Alman Okulu

Bir başka çalışma ile, Almanların 1919 yılında, Kurtuluş Savaşı öncesinde 17 ilkokulu ve 1 ortaokulu olduğu tespit edilmiştir (Çavdar, 1971, 87).

8.6. Avusturya Okulları

Osmanlı Devletinde kurulan yabancı okullardan Avusturya okulları diğer devletler kadar etkili olmamışlardır. Bunun nedeni olarak da eğitim amacı ile kurulmuş oldukları gösterilmiştir.

Ortaylı (1982, 87)'ya göre Osmanlı bölgesinde toplam 7 adet Avusturya Okulu bulunmuş, fakat resmi belgelere bu okulların yalnızca 2 adedi yansımıştır. Bu iki okul şunlardır (Tekeli, 1985, 121):

- Sankt-Georg (Sanlet George) Avusturya Erkek Lisesi ve Ticaret Okulu
- Sankt-Georg (Sanlet George) Avusturya Kız Lisesi

Başlangıçta ilkokul olarak açılan ve daha sonra orta ve lise kısmı eklenen Sankt-Georg Avusturya Lisesi'ne Birinci Dünya Savaşından sonra Avusturya yurttaşlarının azalması ile Türk öğrenciler alınmaya başlanmış ve sonraları ticaret bölümü eklenmiştir.

8.7. Bulgar Okulları

Bulgarlar, Osmanlı egemenliğine girdikten sonra, Müslüman olmayan topluluklara tanınan bütün haklardan yararlanmış, Ortodoks patrikhanesinden ayrıldıktan sonra “Eksarhlık” adındaki ruhani bir daireye bağlanmışlardır (Haydaroğlu, 1990, 167). Bu bağlılıktan sonra eğitim ve öğretim politikalarını bu ruhani dairenin denetimi ve güdümü altında yürütmüşlerdir.

Osmanlı Döneminde kurulan bütün Bulgar Okulları, eğitim kurumları olmaktan çok Bulgar politikasına hizmet eden bir görünüm sergilemişlerdir. Resmi olarak tespit edilen 212 adet okul açmışlardır (Solmaz, 1979, 42). Bulgarların 1908 yılında bağımsızlıklarını kazandıktan sonra Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren toplam 4 okulu olduğu belirlenmiştir. Bu okullar şunlardır (Sezer, 1999, 114):

- Edirne Bulgar Okulu
- İstanbul-Fener Balat Bulgar Okulu
- İstanbul-Kumkapı Bulgar Okulu

- Kırklareli Bulgar Okulu

8.8. İran Okulları

Osmanlı Devleti topraklarında okul açan bir başka devlet olan İran, açtığı okulları harcamalarını kendi karşılamış ve daha çok Şiiilerin bulunduğu bölgeleri tercih etmişlerdir (yeğlemişlerdir).

İranlıların açtığı okullardan dört tanesinin bilgisine ulaşılabilmiştir. Bu okullar şunlardır (Ertuğrul, 2005, 196):

- Bağdat- Debistan-ı İranıyan Okulu
- Kerbela- İran Hüseyini Okulu
- İstanbul- Debistan-ı Ahmediyan-ı İranıyan Okulu
- İstanbul- İranlılar Okulu

8.9. Rus Okulları

Daha çok İstanbul ve Suriye çevresinde etkili olan Ruslar, Ortodoks misyonerler kanalıyla siyasi etkilerini ve eğitim faaliyetlerini Osmanlı toprakları üzerine yaymaya çalışmışlardır.

Belirli bölgelerin hedef alınarak, okul ve kurumların açılması ve bunların belli merkezlerde toplanması Rusya'nın da diğer devletler gibi Osmanlı topraklarında belli amaçları olduğunu göstermiştir.

Ruslar tarafından açılan okullar şunlardır (Haydaroğlu, 1990, 164):

- Bursa- Rus Sıbyan Bahçesi (Rus Okulu)
- İstanbul- Terkos Rus Okulu

9. YABANCI DİLDE EĞİTİM YAPAN OKULLARIN EĞİTİM ÖĞRETİM KADROLARI, EĞİTİM İZLENCELERİ VE BÜTÇELERİ

Bu bölümde yabancı dilde eğitim yapan okulların eğitim-öğretim kadroları incelenmiş, eğitim izlenimleri ve bütçeleri hakkında bilgi verilmiştir.

9.1. Yabancı Okulların Eğitim-Öğretim Kadrosu

Yabancı okullarda ilk dönemlerde öğretmenlik yapanlar yurt dışından gelen, yabancı hükümetler ve misyoner örgütlerce görevlendirilmiş misyonerler olmuştur. Bu öğretmenler çevre ilişkilerinde başarılı olan ve bulunduğu çevreyi çok iyi tanıyan kişiler olmuştur. Öğretmenlerin siyasi yönlü taraftarlık göstermesi, eğitim-öğretim dışında farklı çalışmalar içinde olduğu, temsil ettikleri ülke, topluluk veya kurumun çıkarlarına uygun hareket ettikleri belirlenmiştir.

Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu karışıklıktan dolayı, Anadolu'nun en uç köşelerine kadar yayılan bu okullardaki öğretmen davranışlarını izlemek olanaklı olmamıştır. Bundan dolayı Osmanlı üzerinde emelleri olanların işi kolaylaşmıştır (Üstün, 1969, 35). Osmanlı Devletinin hoş görüsünün etkisi ile yabancı okullarda görev yapan misyoner öğretmenler, ulusal ve dini amaçlarını gerçekleştirmek için rahatça çalışmıştır (Akyüz, 1989, 74).

Kocabaşoğlu (1989, 45)'na göre; yabancı devletlerin bu öğretmenlerden beklentilerinin çok olması, onların ülkülerine bağlı, azimli ve kararlı olmaları ile ilgili olmuştur. Bunu da çok kötü koşullarda uzun yıllar yaşamaları ve yaşamlarını bu uğurda adanmış olmaları gerekçelerine bağlamışlardır.

Yabancı okullar kendi öğretmenlerinin yetmediği veya yeterli sayıda öğretmen bulamadıkları zaman Türklerden de öğretmen almışlardır. Fakat bu öğretmenlerin seçiminde kendilerine yakın olanlar tercih edilmiştir (Kavcar, 1974, 58). Adeta yabancılaşmış bir Türk öğretmeni tercih edilmiştir.

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile bu uygulama çok büyük olmasa da değişime uğramış, öğretmenlik yapacak kişilerde diploma sahibi olma zorunluluğu

getirildiğinden, öğretmenlik yapacakların belirli bir öğretim görmüş kişiler olması sağlanmaya çalışılmıştır.

Yabancı okullarda görev yapan yabancı öğretmenler, ulusal mücadele yıllarında okulların yıkıcı faaliyetlerce kullanılmalarına izin vermişler, sınıfları silah deposu ve askeri kışla haline getirdiği tespit edilmiştir (Yazıcı,1989, 39–41).

9.2. Yabancı Okulların Eğitim İzlençeleri

Elibol (1984, 49)'a göre; yabancı okullarda uygulanan izlençeler izlendiğinde üç önemli nokta dikkati çekmektedir.

- Okulların ders izlençeleri ile okutulan kitaplar,
- Okulun bulunduğu yere göre ek dersler konulması ve bölge özelliğine göre öğretim yapılması,
- Araç gereç, teknik donanım ve yayın bakımından bağlı olduğu ülkenin okullarıyla aynı düzeye ulaşarak, Osmanlı okullarına göre bu yönden daha ileride olmaya özen gösterilmesidir.

Her okulun arkasındaki ülkenin kültür ve eğitim anlayışına dayanan derslere ve konulara yer verilmiş olması, yabancı okullarda okutulan derslerin ortak yönlerini oluşturmuştur. Bu okullarda Osmanlı Tarihi ve Coğrafyası gibi derslerin okutulmasında amaç ise; Osmanlı toplumunu tanımak, bölge yapısı ve siyasi özellikleri hakkında bilgi sahibi olmak içindir. Bu yapılırken budunsal (etnik) yapı ve dil öğesine de dikkat edilerek okulların bulunduğu bölgelerde halkın dili yaşayışı ve siyasi durumu da göz önüne alınmış ve buna göre bir program izlenmiştir (Elibol, 1984, 57).

Amerikan okullarında ve Amerikanın desteklediği diğer okullarda, Amerikan eğitim dizgesine ve pedagojisine göre eğitim yapan okullarda (Haydaroğlu, 1990, 131) temel dersler şöyle belirlenmiştir: İngilizce, Ermenice, Yunanca, Rumca, Felsefe, Hristiyan Ahlakı, Konuşma Sanatı ve Kişiler Arası İlişkiler (Misyonerlik), Güzel Sanatlar, Coğrafya, Kutsal Tarih, Osmanlı Tarihi, Arapça, Farsça, Astronomi, Fizik, Geometri, Botanik vs.dir (Tevetoğlu, 1985, 362). Bu derslere ek olarak

bölgelere göre yeni dersler konulmuştur. Doğudaki okullarda özellikle Arapça, Farsça ve Topografya gibi dersler konulurken, batıdaki okullarda ise; Rumca, Yunanca, Deniz Taşımacılığı ve Ticaretle ilgili dersler okutulmuştur (Elibol, 1984, 76).

Tanzimat'tan sonra en çok ilgi gören okullardan biri olan Fransız okulları ve Fransızların desteklediği diğer okulların izlenceleri, Fransa'daki izlenceler örnek alınarak geliştirilmiştir. Bu okulların temel dersleri şöyledir: Fransızca, Fransız Edebiyatı, Kutsal Tarih, Hukuk, Felsefe, Medeniyet Tarihi, Osmanlı Tarihi, Resim ve Güzel Sanatlar, Konuşma Adabı, Hristiyanlık dersi, Müzik, Pişano dersleri ve Türkçe'dir. Fransızlar da bölge koşullarına uyum sağlayacak ve siyasi amaçlarına hizmet edecek dersler koymuşlardır (Siyasi Tarih Ansiklopedisi, 1993, 536-551).

Yabancı okulları olan Almanya, İngiltere, Avusturya ve Rusya gibi ülkeler de kendi izlencelerini ve siyasi amaçlarını yansıtan dersleri bu okullarda okutmaya özen göstermişlerdir (Haydaroglu 1990, 127).

9.3. Yabancı Okulların Bütçeleri

Yabancı okulların bütçelerinin büyük bir bölümü, okulları kuran yabancı ülkeler tarafından karşılanmıştır. Türk halkı yabancı okullara her zaman çekinceli yaklaştığından okulların bütçelerine katkıda bulunmamışlar, bundan dolayı desteğin büyük kısmı yabancı devletlerin koruması altındaki misyoner örgütleri kanalıyla yurt dışından sağlanmıştır. Yabancıların desteği ile misyonerler tarafından açılan yetiştirme yurtları, yaşlı kadın ve erkekleri koruma yurdu, sağlık örgütleri, kimsesiz çocukları koruma örgütleri gibi kurumlarda gelirleriyle yabancı okulların bütçelerine katkıda bulunmuşlardır. Bir diğer gelir kaynağı da kadın veya erkek misyonerlerin yardımları, ürettikleri mallardan sağlanan gelirler, yerli ve yabancı hayırseverlerin bağışları ile öğrencilerden alınan ücretler olmuştur (Ertuğrul, 2005, 214).

Haydaroglu (1990, 76)'na göre, yabancı okulların gelir kaynakları oldukça çeşitlidir. Bu kaynaklar şunlardır:

- Yabancı okulların bağlı bulundukları devletlerden aldıkları yardımlar,

- Yabancı okulların bağılı bulundukları kurumlardan aldıkları yardımlar,
- Yabancı okullara yapılan bağışlar,
- Öğrencilerden alınan harçlar,
- Yabancı okulların Osmanlı Devletinden aldıkları ödenekler,
- Belli düzenlemelerle ek gelir sağlamak.

Yabancı okulların bağılı bulundukları devletlerden aldıkları yardımlar:

Bu kaynak, okulların bağılı oldukları devlet veya herhangi bir toplumsal ya da dini kurum olabilmıştır. Her devlet kendi olanakları ve siyaseti ölçüsünde Osmanlı Devletinde açtırdığı veya açtığı okullara para ve malzeme desteği sağlamıştır. Özellikle Fransa'nın Osmanlı topraklarındaki tüm kurumlarına yaptığı yardım diğer devletlerle karşılaştırıldığında oldukça fazla olduğu görülmüştür. Fransız Hükümeti Osmanlı ülkesinde bulunan okullarına yılda 1.200.000 Frank, Rusya bu miktara yakın ve İtalya ise 1.000.000 Frank yardım yapmıştır (Kansu, 1932, 151–152). Sadece Amerikan misyoner ve yabancı okullarına yapılan yardım miktarı 1914 yılında 39.524.000 dolardır (Kocabaşoğlu, 1989, 176). Özellikle Amerikalı misyonerlerce açılan okulların yıllık bütçeleri bu misyoner örgütlerce yapılmış ve eksiksiz olarak karşılanmıştır.

Yabancı okulların bağılı bulundukları kurumlardan aldıkları yardımlar:

Bu okulların yardım aldıkları ve yükümlülük açısından sorumlu ve bağılı bulundukları bir diğer kaynak kiliseler olmuştur. Gerekli harcamaların bir bölümünü karşılayan kiliseler olmuş, diğer bölümler için birçok kaynak kullanılmıştır. Yabancı okulların bağılı bulundukları işletmeler veya vakıflar bu gelire katkıda bulunmuştur.

Yabancı Okullara Yapılan Bağışlar: Yabancı okullara yapılan bağışlar iki bölüme ayrılmıştır. Birincisi, okulların inşaat döneminde yapılan bağışlar, ikincisi ise günlük masraflar için yapılan bağışlardır. Bağışların kaynağını, okulun bağılı bulunduğu devlet vatandaşları ya da Osmanlı tebaası olan milletinden alınan bağışlar ile Osmanlı devlet adamlarından alınan bağışlar oluşturmuştur.

Öğrencilerden Alınan Harçlar: Özellikle yabancı devlet korumasındaki okullarda görülen ve dizgeli bir yapıda yürütülen belli hizmetler karşılığı olarak

belirlenmiş olan öğrenci harçları belirlenen miktarı aşmamak kaydıyla uygulamada devamlılık göstermiştir. Fakat bunun dışında ayrıca bir para isteği yasa dışı bir işlem olarak kabul edilmiş ve Osmanlı hükümetince olabildiği ölçüde engellenmeye çalışılmıştır. Okulların öğrenciden aldıkları bu paralar okulun öğrenciye verdiği hizmetler karşılığı olarak kabul edilmiş ve hizmet kalite ve derecesi göz önünde bulundurularak belirlenmiştir.

Yabancı Okulların Osmanlı Devletinden Aldıkları Ödenekler: Osmanlı devleti yabancı okullara kendi olanakları ölçüsünde maddi yardım yapabilmek için kısıtlı da olsa bütçesinden belli bir miktar ödenek ayırmış, her yıl olmasa da dönemsel olarak yardım yapmıştır

Belirli Düzenlerle Ek Gelir Sağlamak: Birçok okul yetersiz gelirinin karşılayamadığı giderlerine kaynak için Osmanlı Hükümetinin de onayını alarak balo, kermes gibi etkinlikler düzenlemiştir.

10. YABANCI DİLDE EĞİTİM YAPAN OKULLARIN TÜRK TOPLUMUNA ETKİLERİ

Bu bölümde yabancı dilde eğitim yapan okulların Türk toplumuna etkileri açıklanmıştır.

10.1. Yabancı Dilde Eğitim Yapan Okulların Türk Toplumunu Etkileme

Araçları

Osmanlı devleti sınırları içerisinde faaliyet gösteren ve yabancı dilde eğitim yapan okullar, bulundukları yer ve süreçlerde Türk toplumunu bağlı oldukları ülkelerin çıkarları doğrultusunda etkilemeye çalışmışlardır. Bunun için de daha çok dini propaganda ve basın yayın araçlarını kullandıkları görülmüştür.

10.1.1. Yabancı Dilde Eğitim Yapan Okulların Dini Propaganda Yoluyla Türk Toplumuna Etkileri

Yabancı okulların ilk açılış amaçlarından biri olan Hristiyanlığın yayılması amacını güden Katolik ve Protestan misyonerlerine ait pek çok yabancı okul, sonraları temsil ettikleri ülkelerin siyasi, kültürel ve maddi çıkarları doğrultusunda çalışmalarını sürdürmüşlerdir.

Yabancı okulların açılmasında etkin rol oynayan misyonerin gerçek amaçları, din eğitimi vermek, kendi mezheplerine ve dinlerine din kardeşi kazandırmakken zaman içerisinde bu amaçlarından uzaklaşarak siyasi amaçlara da yöneldikleri görülmüştür. Zaman zaman bu çalışmalarının asıl amaçlarının önüne geçmiş olduğu da tespit edilmiştir.

Okullarda sıkı ve zorlayıcı bir Hristiyanlık eğitimi ve telkini açıkça yapılmış, Türk kültürünün kaynaklandığı geçmişi ile İslami düşünce ve İslami yaşam ile insanlarımızın arası açılmaya başlamıştır (Tozlu, 1991,282).

Osmanlı Devletinin zayıflama ve gerileme döneminde ülkenin her köşesine kadar yayılan bu okullar Hristiyanlık inancını yayarken, okullardaki eğitim ve öğretim, tamamen kilise ve papazların bizzat veya uzaktan himaye etmeleriyle sürdürülmüştür (Sevinç, 1975, 17).

Hristiyanlık eğitimi ve telkini yapılırken, okullardaki öğrencilerin dışında aileleri ve okullardaki Müslüman Türk öğretmenlere de telkin yoluyla Hristiyanlığa geçmeleri konusunda baskı uygulanmıştır. Bu konu üzerinde önemle duran okul yönetimi özellikle Müslüman öğrencilerin Pazar günleri ve diğer dini günlerde yeni elbiseler dağıtarak dini tören ve ayinlere katılmaya zorlamışlardır (Tozlu, 1991, 283).

Türk toplumuna Hristiyanlık inancını ve hayat anlayışını yaymaya çalışan yabancı okullar, temsil ettikleri ülkelerin kültürünü ve ticari sözügeçerliliğini (nüfuzunu) yerleştirecek bir şekilde de örgütlenmiş ve çalışmışlardır (Ortaylı, 1982, 273–274).

10.1.2. Yabancı Dilde Eğitim Yapan Okulların Basın ve Yayın Yoluyla Türk Toplumuna Etkileri

Yabancı okullar, üstlendikleri misyonlarını yürütmede; teknolojik gelişmeleri yakından takip ettiklerinden her türlü olanakları kullanmışlardır. Matbaa, baskı makinesi, kitap, el ilanları ve her türlü araç ve gereçleri kullanmışlardır.

1866-1887 yılları arasında Amerikalı misyonerler matbaalarında Ermeni harfli Türkçe, Ermenice, Bulgarca, İbranice, Grek harfli Türkçe, Arap harfli Türkçe ve Rumca olmak üzere, çeşitli dillerde 249 değişik kitap ve risale basılarak dağıtılmıştır (Kocabaşoğlu, 1989, 45).

Kurulan matbaalarda Türkçe, Ermenice, Bulgarca, Arapça ve Rumca İncil basılarak öğrencilere ve ailelerine dağıtılmıştır. Basılan kitapların çoğu dini ağırlıklı Hristiyan propagandasına yönelik eserler olmuştur.

Ertuğrul (2005, 236)'un Akyüz'den aktardığına göre, Anadolu Umum Islahat Müfettişi Şakir Paşa'nın 1898 yılında Padişaha sunduğu raporda; Ermeni ayaklanmasında Protestan okullarının büyük katkısı olduğu, bu okullardaki öğretmenlerin Ermenileri yetiştirdiği ve sürekli olarak zararlı yayınlar dağıttığı ve böylece halkı aldattıkları ifade edilmiştir.

10.2. Yabancı Dilde Eğitim Yapan Okulların Türk Toplumunu Etkileme Alanları

Osmanlı Devleti sınırları içerisinde faaliyet gösteren ve yabancı dilde eğitim yapan okullar, bulundukları yer ve süreçlerde Türk toplumunu bağlı oldukları ülkelerin çıkarları doğrultusunda etkilemeye çalışırken kullandıkları araçlarla etkilemeyi hedefledikleri alanlar üzerine yoğunlaşmışlar, bunun için de daha çok kendilerine Türk Milli Eğitimini, Türk Dilini, Türk Kültürünü ve Türk Ekonomisini seçmişlerdir. Bu alanları etkilemek suretiyle başarılı olacaklarına inanmışlar ve bu hedef doğrultusunda çalışma içerisine girişmişlerdir.

10.2.1. Yabancı Dilde Eğitim Yapan Okulların Türk Milli Eğitimine Yönelik Etkileri

Yabancı okulların Osmanlı tebaası üzerindeki etkileri temel olarak iki bölümde incelenebilir (Haydaroğlu, 1990, 218):

- Müslümanlar üzerindeki etkisi,
- Müslüman olmayanlar üzerindeki etkisi.

Yabancı okulların Müslümanlar üzerindeki etkisi Hristiyanlara olan güven duygusunun azlığı ve sorgulamalı yaklaşımlar yüzünden Müslüman olmayan tebaaya göre daha geç ve zayıf olmuştur. Bu etkilenmenin olumlu yönü giderek Batılı anlamda çağdaş eğitim-öğretim kurumlarına kavuşmasında zemin oluşturmuştur. Olumsuz yönü ise; Osmanlı tebaasında olan ulusların bağımsızlıklarını ilan ederek kendinden ayrılması sonucu büyük toprak kaybı yaşamış olmasıdır. Ayrıca yabancı okulların zararlı çalışmaları sonucu siyasi yönden zayıf düşmesiyle Osmanlı Devletinin çöküşünün başlamış olması ve kendi kendine yetemez hale gelmesi olmuştur.

Osmanlı tebaası olarak her iki öbek birlikte ele alındığında eğitim-öğretim kurumları açısından faydalı oldukları, siyasi açıdan birinin zararına diğerinin yararına olduğu görülmüştür. Burada zarar gören Türkler ve Osmanlı Devleti olmuştur.

Türkler, yabancı okulların eğitim açısından faydalarını yavaş yavaş öğrenmiş ve bu okullarla ilgilenmeye başlamıştır. Haydaroğlu (1990, 219)'nın Davison'dan aktardığına göre; 1840 yılında ileri gelen ailelerin çocuklarından birkaç Türk, Cyrus Hamlin'in öğrencileri için düzenlediği seminerde fizik ve kimya deneylerini görmek üzere Palace okuluna ziyaretçi olarak geldiği görülmüştür.

Hemen hemen her bakımdan yeterli olan yabancı okullar, hem örnek olmaları hem de yaptıkları destekle Osmanlı tebaası üzerinde eğitim-öğretim kurumları bakımından olumlu katkılarda bulunmuştur. Özellikle tıp okulu gibi Türkçe kitap bulunmayan yüksek okullarda eğitimin yabancı dilde yapılması kararı ve bunun uzun yıllar devam etmesi yabancı okulların üzerinde etkisi olduğunu göstermiştir. İlk kız

okulunun açılması ve kızların bu okullara gönderilmesi ile okullarda öğretmenlik yapacak bayan öğretmenlerin yetişmiş olması yabancı okulların olumlu etkilerinden olmuştur.

Yabancı okullarda uygulanan öğrencilerin ödüllendirilme uygulaması, diğer eğitim kurumları için de örnek teşkil etmiş ve başarılı öğrenciler için hazırlanan belgelerde “aferin”, “Tahsin”, “İmtiyaz”, “Levha-i İtibar” ve “Mükâfat” gibi isimlerin yer alması sağlanmıştır (Akyüz, 1989, 212).

Haydaroglu (1990, 219), yabancı okulların eğitim alanında etkilerini altı maddede toplamıştır. Bu etkiler şunlardır:

- Güçlü ve gelişmiş görünümleriyle etkili olmuşlar,
- Her yerden gelen yardım ve destekle gelişmelerini sürdürmüşler,
- Gelişmiş durumdaki okulların faaliyete başlamasına zemin hazırlamışlar,
- Yöntem ve dizge olarak bakımından etkin bir örnek olmuşlar,
- Ülkenin bilim, kültür ve sanat hayatında rol oynayan ünlü isimlerden birkaçı buralardan yetişmiştir.

Yabancı okulların yararlarına inanıldığına Türk öğrencilerin yabancı okullarına hatta yabancı ülkelere gönderilmesi örnek olarak gösterilmiştir.

10.2.2. Yabancı Dilde Eğitim Yapan Okulların Türk Diline Etkileri

Yabancı okulların Türk diline etkileri Osmanlı’nın batılılaşma sürecinden itibaren sürekli tartışma konusu olmuştur.

Bu okullar dil kanalıyla kendi kültür ve inançlarını aşmak, kendileri gibi düşünen ve yaşayan bir toplum oluşturma çabası içerisinde olmuşlardır. Burada asıl sorun “dil öğrenilmesi” değildir. Dil yolu ile sokulmak istenen yabancı kültür ve Türk dilinin yozlaştırılmasıdır. Çünkü dil biyofizyolojik olduğu kadar psiko-sosyolojik bir olgudur. İnsanlar arasında anlaşma aracı olduğundan hem ruhsal hem toplumsal hem de kişisel yönü bulunmaktadır. Düşünce dünyamız, kavramlar ve

iletişim yolu ile kurulmaktadır. Bu açıdan dilin felsefi boyutu çok önemli bir durum sunmaktadır (Tozlu, 1991, 289).

Yabancı dilde eğitim yapan okullar, Osmanlının parçalanma sürecinde dili etkili bir araç olarak kullanmışlardır. Yabancı dilde eğitim yapan okulları denetim altında tutabilecek önlemler alınmadığından adeta bu okullar batılı ülkelerin okulları gibi çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Bu da Türk dilinin ikinci plana itilmesine neden olmuş, Türkçe seçmeli dil konumuna düşmüştür. Türk dili anlaşılmaz bir hale getirilerek bozulmaya çalışılmış ve toplumun bu en önemli deyiş (ifade) ve düşünce gücü zedelenmiştir.

Yabancı okullar kuruldukları günden beri sürekli yabancı dil öğretmeye devam etmeleri ve özellikle de Fransızca veya İngilizce'nin resmi dil olmasını önermeleri (Banguoğlu, 1988), batılılaşma ve Türk toplumunun dil öğrenmesi ile batı bilimini yakından izlenmesi ve bu şekilde yükselmeyi sürdürmesi gibi yüce bir amaca yönelik olduğu elbetteki düşünülmemiştir (Karahan, 1979, 8).

Yabancı okullar, kendi dillerini öğretmek suretiyle Türk çocuklarının evvela Türk Dili, Türk Edebiyatı ve Türk Sanatı ile olan bağıı koparıp, onları yalnız yabancı sanat ve edebiyat ile ilişkiye geçirmiştir. Bilindiğı gibi, insanların beyinlerini yöneten kültür, en çok sanat, edebiyat ve dil yoluyla aşılacaktır. Öz milletinin edebiyatından ve sanatından kopup, daha kişiliğini bulmadığı bir çağda yabancı bir milletin edebiyatı, sanatı ve kültürü ile temasa geçen bir çocuk elinde olmadan, kendi milletinin değil, başka bir milletin zevkine, düşünce tarzına ve dünya görüşüne sahip bir insan haline gelir. İşte yabancı okulların asıl amacı bu noktaya varmak olmuştur.

Yabancılar açtıkları okullar kanalıyla Türk kültür ve siyasi yaşamını istedikleri değişikliğe hazırlayacak eleman yetiştirilmesini, yüce bir amaç olarak gördüklerinden mezun olan öğrencilerin eğitim, kültür, ekonomi ve siyasi alanlarda görev almış olmaları dikkat çekici olmuştur. Yabancıların bu okullarda yetiştirdikleri öğrencilerle Osmanlı Döneminde iki önemli amacı gerçekleştirmeye çalıştıkları görülmektedir. Bunlardan ilki Türk toplumunun batı ile kültürel yakınlaşma ve bütünleşmeyi gerçekleştirmesi için çalışmalar yapmaktır. Böylece Türk Devletinin İslam Dünyasının bir üyesi olması amaçlanmıştır. Diğerisi ise Türk Devleti ve Türk

toplumunun yönlendirilmesi için çalışmalarda bulunmaktadır. Bunun için de yetiştirdikleri öğrencilerin, gerek devlet yönetiminde gerekse de toplumun çeşitli alanlarında görevler alarak devletin ve toplumun siyasi, kültür, ekonomi ve yönetiminde etkili olmalarını istemişlerdir (Ertuğrul, 2005, 316).

Yabancı dilde eğitim yapan okulların dil üzerindeki olumsuz etkileri yanında olumlu etkileri de olmuştur. Yabancı dillerin çok iyi bir biçimde öğrenilmesi ile batı düşüncesini, yaşamını, ticari görüşünü ve yöntemsel (metodolojik) çalışma düzgüsünü (usul) yakından tanıma fırsatı bulunmuş ve birçok öğrenci kendi alanlarında araştırma olanağı sağlanmıştır.

10.2.3. Yabancı Dilde Eğitim Yapan Okulların Türk Kültürüne Etkileri

Yabancı dilde eğitim yapan okullar, yabancı kültür ve yaşam anlayışının Türk toplumunda yaşayan ve yaşatan kurumlar olmaları nedeniyle toplumsal etkilere de araç olmuşlardır (İşçi, 1995, 264).

Emperyalistler, ele geçirmek istedikleri ülkelerde bir yandan kendi kültürlerini benimsetmeye çalışırken bir yandan da o ülkeyi kendi öz kültüründen uzaklaştırmaya çalışmaktadırlar.

Yabancı okulların en etkin oldukları dönemlerden birisi olan Tanzimat'la birlikte, Türk toplumu üzerinde etkili olma çalışmalarının başlaması şans eseri olmamıştır. Ertuğrul (2005, 309)'un Engelhat'dan aktardığına göre; eğitim konusuna ilk olarak Fransızlar el atmışlardır. Çünkü Fransızlar, birtakım iyileştirme (Islahat) önlemleri ile halkın benliğini, görüşünü ve düşünce yapısını değiştirmenin olası olmadığını anlamışlar ve düşünce yapısını koruyan bir ulusun tam anlamı ile sömürülmeyeceğinin farkına varmışlardır. Bu yüzden eğitim yolu ile içsel değerlerin yıkılıp, yerine batı düşünce yapısının aşılması gerekmektedir. Fransızlar bu yönde çalışmalarını artırarak ilk ve orta derecedeki okulların kurulmasını sağlamışlar ve eğitimin yabancı öğretmenler eli ile gerçekleştirilmesini de aşlamışlardır. Yine Ertuğrul (2005, 309)'un Doğan'dan aktardığına göre; Fransızlar başta olmak üzere batılı birçok devletin aşılması ve Osmanlı yöneticilerinden birçoğunun da batılılaşmayı bir kurtuluş yolu olarak benimsemeleri nedeniyle bilinçsizce

batılılaşma hevesi meydana gelmiştir. Batı değerleri, başlayan bu batılılaşma hevesi içerisinde bir siyasi görüş olarak benimsenmiş ve izlenmiştir. Hatta bu dönem içerisinde batıda ne varsa sormadan, irdilemeden kayıtsız şartsız alınmıştır. Alınanların Türk toplumuna ve kültürüne uygunluğu incelenmemiş, doğrudan uygulamaya başlanmıştır. Böylece toplum kendisine yabancı olan ne varsa yavaş yavaş alışmaya ve kendi kültüründen uzaklaşmaya başlamıştır.

Yabancılar tarafından, Osmanlı'nın batılılaşma sürecinden itibaren, Türk toplumunun kültürel değerlerini etkilemede hedef olarak yabancılaşma, beyin göçü ve kimlik krizi aşama olarak belirlenmiştir. Bu aşamaların gerçekleşmesi amacıyla alıştırma ve telkin olarak bilinen iki önemli yöntem kullanılmıştır. Alıştırma aşamasında hikâyeler, piyesler, romanlar sözde bilimsel (ilmi) eserler yazdırılarak yerli kültürün değer hükümleri gülünç gösterilmiş ve onlarla alay edilmiştir. Yabancı kültürün değer yargıları ve düşünce yapısı tek taraflı olarak işlenmiştir (Kurtkan, 1976, 100). Telkin yönteminde ise yabancı kültürün değer yargıları halka kabul ettirilmeye çalışılmıştır.

Ertuğrul (2005, 309)'un Topçu'dan aktardığına göre; telkin için en uygun öğeler yaşam tarzını batıya göre düzenlemiş olan aydınlar olmuştur. Onun için Tanzimat Döneminde de batının üstünlüğü işlenmiş, yaşam biçimi göklere çıkartılarak dönemin çoğu aydını tarafından Osmanlı'nın tükendiği ve yıkılması gerektiği halka anlatılmaya çalışılmıştır. İnsanın ruhsal yaşam yerine toplum bilincini koyan ve içsel kaynaktan yoksun dizgeleri öneren bir yapı aşılarmaya çalışılmıştır.

Toplumun kültürel yapısını etkilemede bir basamak olan yabancılaşma; insanı toplumla, çevresiyle ve duygusuyla ilişkileri arasında olumsuzlukları ve kopuklukları ifade etmek için kullanılmaktadır. Kültürel yabancılaşma ise; bireyin yaşadığı toplumun değer yargılarını, amaçlarını ve inançlarını küçümseme hali olarak kabul edilmektedir (Erkal, 1984, 132). Toplum içerisinde bulunanların kendi ülkesine ve kültürüne yabancılaşması sonucu gelişmiş ülkelerin her türlü değerlerini gözü kapalı ve eleştiri süzgecinden geçirmeden kabul edilmiştir.

Beyin göçü; gelişme çabası gösteren ülkelerdeki yükseköğrenim gören gençlerinin yabancı ülkelere yerleşerek, ülkelerine dönmekten vazgeçmeleri olarak kabul edilmektedir. Bunun devamlılığı insan kaynakları üzerinde eğitimin toplumsal hareketlilik biçiminde etkili olması ile ortaya çıkmıştır. Beyin göçü yetenekli bireyleri eğitim harcamasında bulunmadan kazanan gelişmiş ülkeler için ne kadar büyük bir kazanç ise geliştirmekte olan ülkeler için de o kadar büyük bir kayıp olarak kabul edilmektedir. Bu durumdan batılı ülkeler iki şekilde yararlanmıştır. Birincisi yabancı dilde eğitim gören Türk aydınlarını kendi ülkelerine çekerek yararlanmışlar. İkincisi de yetişmiş elemanları kendileri için çalıştırarak hazıra konmuşlardır. Kültür sömürgeciliğinin eğitime uygulama yollarından en önemlisi olan beyin göçü yabancılar tarafından o dönemde sıkça kullanılmıştır. Bu göçün temelinde en büyük etken yabancı okullar olmuştur.

Kimlik krizi ise; toplumu meydana getiren bireylerin ait olma duygusunu büyük ölçüde kaybetmesi veya yanlış davranışlar geliştirmesi olarak kabul edilmektedir. Kimlik krizinin göstergesi olarak dönem içerisinde çoğu aydın ulusal kültüre ve onun değerlerine karşı tavır almıştır.

Böylece Türk toplumu kültürel yöndeki bu çalışmalarla yabancı kültür ve yaşam anlayışına hazır hale getirilmeye çalışılmıştır.

10.2.4. Yabancı Dilde Eğitim Yapan Okulların Türk Aile Yapısına ve İnanç Değerlerine Etkileri

Bütün toplumlar için en önemli sosyal kurum olan aile; aralarında gerçek veya anlaşmaya dayanan bir akrabalık bağı olan, yani bütün sosyal ilişkileri bir soy etrafında toplanmış bulunan birime denir (Ülken, 1948, 268). Ertuğrul'un Bilgi sevenden aktardığına göre aile; her kişinin özelliklerine göre yapısı değişen fakat kişileri sosyalleştirme görevini hiçbir zaman yitirmeyen; biyolojik, kültürel ve hukuki işleyişlere sahip, sosyal birimdir (Ertuğrul, 2005, 313).

Kültürel değerlerin yeni kuşaklara aşılmasında ve yaygınlaştırılmasında aileye büyük sorumluluklar düşer. Aile, aynı zamanda ekonomik, sosyal ve psikolojik bir birliktir. Bütün toplumlar için en önemli sosyal kurum olan aile, Türk

milleti için de ayrıcalıklı (müstesna) bir değere sahiptir. Bir toplum için bu kadar öneme sahip olan bu kurum varoldukça, toplumun kültür ve değerleri de daha rahat korunabilecektir. Bir toplumu yozlaştırmanın, onu kültürel ve değerler açısından kısır bırakıp toplumsal bir bozulmaya başlatmanın yolu ise; bu güçlü aile kurumunu yıkmaktır. Türk toplumunda aileyi yıkmaya veya hafife almaya yönelik yapılan çalışmaların temelinde bu anlayış yatmaktadır.

Türk toplumunu yıkmak isteyenlerin aileden başlaması, değerlendirilmesi gereken önemli bir husustur. Çünkü aile Türk toplumu açısından temel bir kurumdur. Toplumda ilk hukuki kurum da ailedir. Aile millet varlığına temel yapı durumunda olduğu için, ulusal bütünlükte de vazgeçilmez bir kurumdur. Bunun için kurulu düzeni devirmek isteyen olumsuz akımlar aileyi hedef alırlar. Türk ailesi, diğer ulusların aile yapısından farklılık gösterir. Bu aile, karşılıklı saygının, dayanışma ve manevi özverinin doruk noktasında olduğu bir aile tipidir. Daha önce ailenin tanımında da belirtildiği üzere, sosyal mirası yeni nesillere aktarma ile ulusal ve manevi değerleri kazandırma görevi aile yaşamında büyük önem taşır. Türk toplumunda Avrupa aile tarzı taklit edilmeye başlayınca sosyal bütünleşme zayıflamış ve yapısı bozulmaya başlamıştır (İşçi, 1995, 194). Bu durum, Türk aile düzenini etkilediği gibi, toplumun bütünlüğü ve değerlerinin zedelenmesine de yol açmaktadır.

Yabancı dilde eğitim yapan okulların ailevi bağlarda hasar oluşturduğu kadar dini inançlarda da etkileri görülmüştür. İnanç; bir düşünceye bağlı bulunma, bir dine bağlanma, inanmadır (Türkçe Sözlük, 1992, 704).

Yabancılar, etkilemek istedikleri toplumların önce inanç dizgesini yıpratmayı planlayarak mezhep ayrılıklarını körüklemişlerdir. Yabancı dilde eğitim yapan okullar da kalkınmakta olan ülkelerin aydın tabakasını hedef alıp, din ve bilim beraberliğinin olamayacağını işleyerek, kendi maddi kültürlerine bağlı, uydu elemanlar sağlamaya çalışmaktadırlar. Bu konuyu uygulamakla görevli uzmanlara batılılar tarafından, misyoner denilmektedir. Yabancı dilde eğitim yapan okullara yön veren misyonerler, Türklerin dini inançlarıyla ulusal duygularının bütünleştiğini fark etmişlerdir. Böylece Müslümanları dinlerinden soğutmakla, ulusal duygularının da köreleceğini bilmektedirler. Bu amaçla da, Türk gencini ve aydınını geleneklerinden,

değerlerinden ve geçmişinden kopararak, hem dini duygularının hem de ulusal duygularının azalacağı inancındadırlar. Bunun için çalışmalarını, dini duygularını zayıflatmak ve köreltmek üzerine yoğunlaştırmışlardır.

Misyonerlerin inancı yıpratma yönünde kullandıkları yöntemlerden biri de din değiştirerek, sözde Müslüman ve din adamı gibi görünüp İslam'a zarar vermeye çalışmaktır. Bu gibi kişiler İslamiyet'e bilinçli olarak boş inançlar (hurafe) sokarak, onu bilim ve mantıkla bağdaşmayan, birçok değerlere ters düşen bir din olduğu yargısını yaymak istemektedirler (Bilgiseven, 1992, 479). Bu da, özellikle dini bilgileri ve inanç duyguları zayıf olan insanların aklını karıştırmıştır.

Hristiyan misyonerler, toplumun inancını ve değer yargılarını bozmaya çalışarak toplumsal bütünlüğü zedelemek istemişlerdir. Daha sonra da bu farklı görüşleri, inanç farklılıkları olarak yaymaya çalışmışlardır. Tanzimat'la beraber bilim ve sanatta batı taklitçiliği ve Batıcılık başlayınca, Avrupa'daki bütün felsefi akımlar ülkemize girmiştir. Böylece inanç yönünden zaten iyi bir eğitim almamış olan elit tabakanın, dini duyguları zayıflamış haliyle bu da topluma yansımıştır.

Yabancı Dilde Eğitim Yapan Okulların Türk Toplum Eğitiminin İçeriğine Yönelik Etkileri

Yabancı okullar, Osmanlı eğitiminin batılılaşma sürecine girmesinde bazı devlet adamlarına etkide bulunarak Osmanlı eğitimini batılılaşma yolunda hızlandırmışlardır. Bunun sağlanabilmesi için de batı eğitim dizgelerini (sistemlerini) ve bunu uygulayan okulları çekici (cazip) göstererek, ilgi çekmişler ve örnek okul olarak göstermişlerdir. Özellikle misyonerler bu konuda çok çaba göstererek, Türk halkını Fransızlaştırmak, Almanlaştırmak, İngilizleştirmek ve hatta Ruslaştırmak için çalışmışlardır (Tozlu, 1991, 295).

Osmanlının eski gücünü kaybetmeye başlaması, Avrupa'ya karşı yapılan savaşlarda yenik düşmesi, arayış içerisindeki yöneticileri telaşlandırmış ve eski gücün yeniden kazanılması için yeni reçeteler yazılmaya başlanmıştır (Kaya, 1977, 70). Bundan dolayı da devletin yeniden yapılandırılması için askeri ve eğitim dizgesi (sistemi) yönünden güçlü olan Avrupa'nın örnek alınması gündeme gelmiştir.

Osmanlı Devletinde bu gelişmeler yaşanırken, batılı ülkeler de ülkeyi kendi yanlarına çekmek, üstünlüğünü kabul ettirmek hatta bölüp parçalayabilmek için gerekli olan sinsi çalışmalarını artırarak, bilinçli ve sessiz bir çalışma içine girmişlerdir.

Batılılar yaşayış biçimlerini ve yaşam felsefelerini Türk ev yaşamına ve aile yaşantısına sokmaya çok önem vermişlerdir. Bu yolla kazanılan Batılılaşma boyutunun sökülüp atılamayacağına inanmışlardır. Bunun içinde en etkili yol okullar aracılığıyla ailelere ulaşma olmuştur. Yabancı okullara çocuklarını gönderen ana-babaların kültür ve eğitim düzeylerinin oldukça yüksek olduğu tespit edilmiştir (Tozlu, 1991, 298).

Osmanlının eski gücüne kavuşması için çare olarak görülen Batılılaşma, Lale Devrinin ünlü sadrazamı Nevşehirli Damat Ferit Paşa Döneminde başlamıştır. Bunun için Yirmisekiz Mehmed Said Efendi elçi olarak Fransa'ya gönderilmiş ve Fransa'daki eğitim dizgesi incelenerek, Türkiye'nin çağdaşlaşmasında yararlı olup olmayacağını araştırmak için görevlendirilmiştir (Gerçek, 1939, 35).

Osmanlı'ya karşı Yunanlıların ayaklanması üzerine 1821 yılında Rum çevirmenlerin yerine Fransızlardan örnek alınarak, Türk çevirmenlerin batı dillerini öğrendiği bir Çeviri (Tercüme) Dairesi kurulmuştur (Kodaman, 1980, 30). Bu kurum kısa sürede batılılaşmış yönetici ve aydınların eğitim merkezi halini almıştır (İnalıcık, 1964, 55).

Osmanlı düzeltim (reform) hareketlerinin baş mimarı olarak gösterilen Mustafa Reşit Paşa'nın yabancı uzmanların destek ve yardımı ile ilan ettiği Tanzimat Fermanı'yla batıya çok önemli bir kapı açılmış ve böylece eğitimde, dış etkenlerin etkisi ile Avrupa laikliğinin Osmanlı eğitimine ilk yansımaları görülmeye başlamıştır (Kaya, 1984, 73).

18 Şubat 1856 tarihli Islahat Fermanı, İngiliz, Fransız ve Avusturya elçilerinin baskısı altında hazırlandığından (Kodaman, 1980, 4), birçok alanda düzeltim öngörmüştür. Fermandaki eğitimle ilgili kararlar, daha çok Müslüman olmayan ögelere kültür bağımsızlığı, okul açma hakkı vermiştir.

Bu kararların uygulamaya geçmesi ile beraber, Osmanlı Devletinde kültür, eğitim, öğretim, siyasi düşünce hızla parçalanmaya başlamış ve Müslüman olmayan topluluklar Avrupalıların da yardımıyla, geniş çapta çalışmalara başlamış, ülkenin her yerinde okullar açarak, devletin bütünlüğünü zedeleyici çalışmalara başlamışlardır (Kodaman, 1980, 41).

Ertuğrul'un (2005, 241–242) Haydaroglu'ndan aktardığına göre; yabancılar gerek Osmanlı topraklarında açtıkları okullarla gerekse de siyasi ilişkileri sonucu, Osmanlı eğitiminin batıya açılmasında başarılı olmuşlardır. Yabancı okulların Osmanlı eğitimini etkileme nedenleri başında; kullanılan araç, gereç ve güçlü görünüşleri ile aldıkları yardımlar ve destekle kendilerini sürekli geliştiren bir yapı içerisinde olmaları ve batı eğitiminin abartılı bir şekilde yapılan propagandası gelmiştir. Dönemin ünlü yöneticileri ile sıkı bir işbirliği içerisinde olmaları bu üstünlük ögesini artırmıştır.

DÖRDÜNCÜ KESİM: GENEL DEĞERLENDİRME

Çalışmanın son kesimi olan bu kesimde araştırma süresince elde edilen bulgular, bu bulgulara ve sorunlara yönelik geliştirilen öneriler ve çalışmanın genel bir değerlendirilmesinin yapıldığı genel sonuç bölümü yer almaktadır.

11. BULGULAR, ÖNERİLER VE GENEL SONUÇ

Bu bölümde araştırma boyunca ulaşılan bulgular, bu bulgulara yönelik öneriler ve denence ile ilişkilendirilen genel sonuç bölümü yer almaktadır.

11.1. Bulgular ve Öneriler

Bu bölümde çalışmada elde edilen bulgular ve bunlara yönelik olarak getirilen öneriler verilmiştir.

B.1. Yabancı okullarla ilgili olarak kuruldukları dönemlerden itibaren yapılan çalışmalar özellikle Cumhuriyet Döneminde hız kazanmış ve bu dönem içerisinde bir çok araştırma yapılmıştır. Özellikle son dönemlerde konu üzerinde daha duyarlı durulduğunu fakat yine de yabancı okullarla ilgili bilinmeyen pek çok konu olduğunu söylemek olanaklıdır.

Ö.1. Söz konusu okulların her birinin ayrı ayrı ele alınarak toplumsal ve siyasal yönleri ile bütçelerinin ve eğitim dizgelerinin başlıca bir araştırma konusu yapılması gereklidir.

B.2. Yabancı okulların büyük bir bölümünün kuruluş amaçları dışında yabancıların yaşadığı yerlerden daha çok azınlıkların bulundukları bölgelere açılmış olduğu görülmektedir.

Ö.2. Yabancı devletlerin, açacakları okulların yerini belirlerken Osmanlı'nın budunsal (etnik) topluluklarla huzursuz olduğu ve Osmanlı devletinin bütünlüğüne yönelmiş bir tehlikenin bulunduğu bölgeleri, dikkate aldıkları unutulmamalı ve o dönem içerisinde uygulanan faaliyetler bugün de devam ettiğinden, azınlıkların amaçlı dış etkenlerden etkilenmemeleri için gerekli önlem ve denetim uygulamaları güncel halde tutulmalıdır.

B.3. Yabancı devletlerin Osmanlının dağılma sürecinde, önceliklerinin başında azınlıklara her bakımdan destek olmak ve bu yolla da Osmanlı toplumu ve yönetimi üzerinde ülke çıkarları doğrultusunda etki sahibi olmak gelmiştir.

Ö.3. Osmanlı tebaasındaki millet ve toplulukları kendi yanlarına çekebilme çabaları için azınlıklara her bakımdan destek olmak ve bu yolla da Osmanlı toplumu ve yönetimi üzerinde ülke çıkarları doğrultusunda etki sahibi olmak isteyen yabancı devletler, bunun gerçekleşmesi için her türlü çalışma içerisine girmiştir. Ülke içerisinde, konusu ne olursa olsun, yabancı öğelerin her türlü faaliyeti devlet denetiminde yapılmalı, halkın bu konular üzerinde uyarılması gerekmektedir.

B.4. Azınlıkların taraf olarak kullanılabilmesi için bir diğer öncelik, belirlenen topluluklar üzerindeki etkinliğin sürekli kılınması olmuştur. Bunun için de okullar en uygun faaliyet alanı olarak belirlenmiş ve faaliyetler bu yönde olmuştur.

Ö.4. Yabancı devletlerin faaliyet alanları içerisinde öncelikle ilişkili oldukları bu okullara destek vermek ve sonrasında daha gelişmiş okulların açılmasını sağlayarak, eğitim hizmeti verdikleri çeşitli milletleri kendi düşüncelerini aşılayarak etkileri altına almak gelmiştir. Azınlıklara milliyetçilik fikirlerini aşılayarak benliklerini koruma kaygısı içerisine girmelerini sağlayacak memnuniyetsizliği oluşturma çabaları ve onlara bu konuda yardımın sadece Batı'dan gelebileceği hissinin verilmesi ile kendi yanlarına çekme düşünceleri, din tanıtımı (propagandası)

ve misyoner çalışmaları, maddi olanaklar sağlanması yoluyla, okullar aracılığı ile ve konsolosluklar yardımı ile gerçekleştirilmiştir. Ülke içerisindeki her türlü budunsal (etnik) yapının denetimi ve ulusal düşünce yapısı içerisinde yetiştirilmesi için gerekli önlemler alınmalıdır.

B.5. Misyonerler, okulları kullanarak Osmanlının batılılaşması yönünde büyük çaba göstermişlerdir. Türk halkını Fransızlaştırmak, Almanlaştırmak, İngilizleştirmek ve hatta Ruslaştırmak için çalışmışlardır.

Ö.5. Uygarlık ve gönençlik (refahlık) düzeyine ulaşma amaçlanırken, ulusal benlikten uzaklaşmamak için Türk kimliğine uygun eğitim dizgesi geliştirilmeli, taklit ve uyarlama eğitim-öğretim usulleri okul izlencelerine sokulmamalıdır.

B.6. Misyonerler çalışmalarını dini amaçların yanında sürekli olarak siyasi amaçlarla birlikte sürdürmüşlerdir.

Ö.6. Misyonerlerin çalışmalarını dini amaçların yanında sürekli olarak siyasi amaçlarla birlikte sürdürdükleri unutulmamalı ve çalışmaları bu bakış açısı ile denetlenmelidir.

B.7. Hristiyanların kendi yanlarına çekilmesi ve dinlerinin unutulmaması yönündeki çalışmaları yabancı devletler tarafından gayr-i Müslim toplulukların kullanılmaları açısından uygun bir zemin oluşturmuştur.

Ö.7. Müslüman olmayan yurttaşlara yönelik olumsuz çalışmaların engellenmesi için buna zemin oluşturabilecek olgular belirlenmelidir. Belirlenen bu olgular konusunda ayrıntılı araştırma yapılarak denetim altına alınması sağlanmalıdır.

B.8. Müslüman olmayan topluluklara maddi olarak her yönden destek olunmuş, kaynak yabancı okulların bağlı oldukları devletler ya da kurumlarca sağlanmıştır. Taraftar kazanmak için her türlü çalışma yapılmıştır.

Ö.8. Yabancı ülkelerin, taraftar kazanmak ve kendi çıkarları doğrultusunda, etki altına almak istedikleri azınlıklara her yönden maddi destek sağladığı, okullara kaynak sağladıkları bilinmektedir. Bundan dolayı ülke içerisindeki para aktarımları ve akışının devlet kurumlarınca denetim altına alınması ve yapılan çalışmaların hangi boyutta olduğunun izlenmesi sağlanmalıdır..

B.9. Azınlıklara okullar yolu ile ulaşmak en etkili yol olmuştur.

Ö.9. Okullardaki öğrenci ve aileleri gönüllü öğretmenlerin destekleri ve gazete, dergi, kitap gibi yazılı basın ve ders programları yolu ile ulusal (milli) tarihleri anlatılarak, dilleri öğretilerek, maddi olanaklar sağlanarak etki altına alınmıştır. Etki altına alınan bu topluluklar içinde özellikle Ermeniler üzerinde Amerikalıların etkileri ve yaptıkları yardımlar daha sonra açıkça ortaya çıktığı unutulmamalı, okulların denetimi hiçbir şekilde başka öbeklere bırakılmadan, Milli Eğitim Bakanlığınca yapılmalıdır.

B.10. Ermenilerden başka Bulgar, Rum ve Hristiyan Araplar ile Yahudiler üzerinde etkili olan misyonerler, bazı Kürt öbeklerin Hristiyanlaştırma çabaları içerisinde yer almışlardır.

Ö.10. Maddi olanaklar sağlanarak etki altına alınan topluluklar içinde özellikle Ermeniler üzerinde Amerikalıların etkileri ve yaptıkları yardımlar daha sonra açıkça ortaya çıkmıştır. Ermenilerden başka Bulgar, Rum ve Hristiyan Araplar ile Yahudiler üzerinde etkili olan Amerikalı misyonerler bazı Kürt öbeklerin Hristiyanlaştırma çabaları içerisinde yer almışlardır. Ayrıca Hakkari bölgesinde

1840'lı yıllarda misyonerler açtıkları yatılı okul vasıtası ile Nasturiler üzerinde etkili olmuş ve onları devlete karşı vergi vermeme konusunda kışkırtmışlardır. Fakat Nasturi Misyonu, diğer misyonlara göre daha önemsiz ve küçük bir misyon olmuş ve iz bırakan çalışmalarda bulunmamıştır. Ülke genelinde bulunan her türlü budunsal öbek (etnik grup) etki altına alınabilecek ve devlet karşıtlığı (aleyhtarlığı) yaptırılmaya elverişli bir yapı içerisinde bulundukları savından hareket edilmemeli bu öbekler yapılacak etkili araştırma ve incelemelerle belirlenmeli ve denetim altına alınmalıdır.

B.11. Amerikalıların başı çektiği yabancı okulların bulunduğu bölgelerde birer konsolosluk açma çalışmaları hızla sürmüş ve bu konsolosluklarla beraber okul ve konsolosluk işbirliği ile azınlıklar denetim altına alınarak etkileme faaliyetleri sürmüştür.

Ö.11. Konsoloslukların görünen amaçları altında diğer amaçlarının da yattığı asla göz ardı edilmeme ve Dış İşleri Bakanlığı tarafından konsolosların ülke içerisindeki çalışmaları her zaman izlenmelidir.

B.12. Birçok ülke, Osmanlı eğitiminin batılılaşma sürecine girmesi ve bu sürecin hız kazanması konusunda bazı devlet adamlarına etkide bulunmuşlardır.

Ö.12. Özellikle misyonerler okulları kullanarak bu yönde büyük çaba gösterildiği, Türk halkını Fransızlaştırmak, Almanlaştırmak, İngilizleştirmek ve hatta Ruslaştırmak için çalışıldığı unutulmamalı, yabancı okulların bu gayretlerini günümüzde de diğer konular için uygulayabileceği düşünülerek devlet adamı yetiştirmek için eğitimcilerin, devlet adamı seçerken de halkın bilinçlendirilmesi sağlanmalıdır.

B.13. Batılı ülkeler, yeni bir arayış içine giren Osmanlı'yı kendi yanlarına çekmek, onlara üstünlüklerini kabul ettirmek, korumaları altına almak için oldukça dizgeli, sabırlı ve bilinçli bir çalışmaya içine girmişlerdir.

Ö.13. Batılı ülkelerin Osmanlı Devlet adamları ile dostluklar kurulmuş, onların gönlü kazanılmaya çalışılmıştır. Devlet adamlarının bugün dahi bu baskı altında olduğu, onları etkileme çalışmalarının her türlü uygulamalarla devam ettiği unutulmamalıdır. Bu konuda yurduna ve ülküsüne bağlı devlet adamı yetiştirmek için eğitimcilerin, devlet adamı seçerken de halkın bilinçlendirilmesi sağlanmalıdır.

B.14. Batı eğitim dizgesinde yer alan çeşitli fikir akımlarının ve görüşlerin ulusal bünyeye uyup uymadığı tartışılmadan ve hatta yapılan düzeltimler de Batılı fikir akımları doğruluğu ve yanlışlığına bakılmadan olduğu gibi alınmıştır. Bu uygulama çoğu zaman kötü bir çevirinin ötesine geçememiştir.

Ö.14. Ulusal bünyemize uymayan bazı eğitim dizgelerinin bugün bile kendi eğitim dizgemize uyarlama çalışmaları hala devam etmekte, akademik izlenceler ne yazık ki yabancı izlencelerin, yabancı fikirlerin çevirisi ile eğitim dizgemize uyarlanmaya çalışılmaktadır. Kendi bilim adamlarımızın ulusal fikirler doğrultusunda ulusal eğitim dizgemizi hiçbir etki altında kalmadan oluşturması ve uygulamaya geçirmesi gerekmektedir.

B.15. Yabancı okulların yönetim yapısının karar organları olan üst kurullar misyonerler tarafından işgal edilmiş ve yerli halk sadece danışman olarak görev yapmıştır.

Ö.15. Okul yönetiminin neler yapabileceği, eğitimi ne derece etkileyeceği artık gayet iyi bilindiğinden, yabancı okulların yönetim yapısının karar organları olan

üst kurullarda mutlaka Türk yöneticiler bulunmalı, yabancılardan gerekiyorsa, danışman olarak istifade edilmelidir.

B.16. Yabancılar tarafından açılmış olan okullar devlet denetiminden tamamen uzak olmuşlar, denetim altına alma çalışmaları hiçbir zaman hedefine ulaşamamıştır. Okulların denetim çalışmaları, kurucu örgütler tarafından yürütülmüş, denetim altına alma çalışmaları yüzeysel uygulamaların ötesine geçememiştir.

Ö.16. Yapılmak istenen ve yapılan düzenlemelere rağmen, yabancılar tarafından açılmış olan okullar devlet denetiminden tamamen uzak olmuşlar, denetim altına alma çalışmaları hiçbir zaman hedefine ulaşamamıştır. Okulların denetim çalışmaları, kurucu örgütler tarafından yürütülmüş, denetim altına alma çalışmaları yüzeysel uygulamaların ötesine geçememiştir. Bu konuda devlet denetiminin etkinliği ve yaptırım gücü artırılmalıdır.

B.17. Özel Okular Yönergesinde (Mekatib-i Hususiye Talimatnamesi'nde) yer alan Türk öğretmenlerinin Türkçe, Türkiye Tarihi ve Coğrafyası derslerinin Türkçe olarak okutulması zorunluluğu ile devlet okul yönetiminde, ders belirlenmesinde ve öğretmen atamalarında söz sahibi olmaya başlamıştır.

Ö.17. Devletin okul yönetiminde, ders belirlenmesinde ve öğretmen atamalarında söz sahibi olmasının ulusal birlik ve bütünlüğün korunması yolunda en önemli etken olduğu unutulmamalı, günümüzde de çalışmalarını sürdüren yabancı okullar, gerekli kanunlar ile desteklenerek, Milli Eğitim Bakanlığınca daha kapsamlı bir biçimde denetim altına alınmalıdır.

B.18. Yabancı okullar konusunda yapılan tüm düzenleme çalışmalarına ve uygulamalara rağmen, yabancı okulların ruhsatsız bir şekilde artması ve istedikleri eğitimi vermeleri, hem yazılı hem de sözlü olarak telkinlerin devam etmeleri engellenememiştir.

Ö.18. Yabancı okulların ruhsatsız bir şekilde artması ve istedikleri eğitimi vermeleri, hem yazılı hem de sözlü olarak telkinlerin devam etmelerini engelleyebilmek için devlet denetiminin etkinliği ve yaptırım gücü artırılmalıdır.

B.19. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile yapılmak istenenlerin özünde, eğitimin düzenlenmesi ve eğitimin başıbozuk yapıdan kurtarılma çabası bulunmuştur. Bir başka hedef ise yabancı okulların belli bir yasal zemine oturtma ve zararlı çalışmalarının önüne geçme olmuştur.

Ö.19. Ülke içerisinde çalışma yapan veya yapacak olan her türlü kuruluş için sonradan düzenleme çalışmaları yapılmaması için konu baştan doğru şekilde tasarlanmalı, temel ilkeler belirlenmeli ve uygulamaya geçirilmelidir.

B.20. Yabancı devletler, açacakları okulların yerini belirlerken Osmanlının budunsal (etnik) topluluklarla huzursuz olduğu ve Osmanlı devletinin bütünlüğüne yönelmiş bir tehlikenin bulunduğu bölgeleri, stratejik bölgeleri ve yer altı ve yer üstü zenginliklerinin bulunduğu bölgeleri dikkate almışlardır.

Ö.20. Yabancı devletlerin, okul açarken Osmanlının budunsal (etnik) topluluklarla huzursuz olduğu ve Osmanlı devletinin bütünlüğüne yönelmiş bir tehlikenin bulunduğu bölgeleri, stratejik bölgeleri ve yer altı ve yer üstü zenginliklerinin bulunduğu bölgeleri dikkate aldıkları göz önüne alındığında, gerçek amaçlarının neler olduğu konusunda iyi araştırma gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Konu ile benzerlik gösteren diğer kuruluş ve eylemlere bugün de rastlandığından asıl amaçların neler olduğu konusunda yapılacak araştırmalara önem verilmelidir.

B.21. Faaliyet gösterdikleri bölge halkına Hristiyanlık inancını yaymak, yabancı okulların asıl (gizli) amaçları içinde yer almıştır.

Ö.21. Din seçme özgürlüğüne kimse karışmamalı fakat yabancı devletlerin çeşitli araçlarla konu üzerinde duyarlılıkla durmaları, bu konuda çalışan birey veya kuruluşları maddi olarak desteklemeleri hatırlandığında ki konu hala süregeldiğinden asıl amaçlar konusunda dikkatli olunmalı, yurttaşların misyonerlik faaliyetleri hakkında bilgilendirilmesi sağlanmalıdır.

B.22. Yabancı okullar, bağlı oldukları yabancı ülkelerin, Osmanlı Devleti üzerindeki emellerinin izleyicisi olmak ve Osmanlıyı bölmek amacını taşımışlardır.

Ö.22. Osmanlıdan sonra Cumhuriyet döneminde de çalışmalarını sürdüren yabancı okulların, bağlı oldukları yabancı ülkelerin amaçlarının değişmediği savından yola çıkarak, ulusal birlik ve beraberliğin pekiştirilmesi için gerekli önlemlerin alınması gereklidir

B.23. Yabancı okullar, Osmanlıdaki ulusal kültürü etkileyerek, yabancılaşma, kimlik bunalımı ve beyin göçüne neden olmak istemişlerdir.

Ö.23. Gençlerimizi kimlik bunalımına sokmadan, ülkelerine yabancılaşmadan yetiştirebilmek için yabancı dilde eğitim yapan okullardaki ders izlenceleri ve okutulan ders kitapları denetim altına alınmalı, yabancı dilin öğretilmesinin gerekliliği bilinmeli, fakat kültürümüzü etkilemesi için günlük konuşma dilindeki yabancı kelimeler Türk Dil Kurumunca yapılacak güncel ve kabul

edilebilir bir çalışma ile temizlenmelidir. Bu konu görsel ve işitsel basın araçları ile de desteklenmelidir. Bilim adamlarına verilecek maddi ve manevi destekle beraber, bilgilerini değerlendirme olanaklarının sağlanması ile beyin göçünün önüne geçilebileceği unutulmamalıdır.

B.24. Osmanlı İmparatorluğunda uzun yıllar büyük bir bölümü ruhsatsız ve denetimsiz olarak faaliyet gösteren yabancı okullarla ilgili dönemsel olarak yönetsel düzenlemeler yapılmıştır.

Ö.24. Yapılan düzenlemelerin işlerliği için iyi bir denetim yapısı ve kararlı bir yönetim uygulamasıyla, istenen koşulları oluşturmayan her türlü kurum ve kuruluşun faaliyetini durdurma kararlılığı gösterilmelidir.

B.25. Yabancı devletlerin okul açmak için seçtikleri Osmanlı toprakları ile ülke amaçları arasında doğrudan ilişki bulunmaktadır.

Ö.25. Osmanlı döneminde açılan “Laik Okullar” ve "American Board Okulları" olarak iki öbekte toplanan Amerikan okulları aracılığı ile Osmanlının her bölgesinde misyonerlik faaliyeti gerçekleştirilmiştir. Fransız okulları aracılığı ile Katoliklerin çalışmaları devam etmiş, yaratılan kültür etkileşimiyle yönetimde etkili olunmuştur. Misyonerler aracılığıyla eğitim-öğretim kurumları açan bir başka ülke olan İtalya özellikle kültürel ilişkilerde siyasi emellerinin bulunduğu noktalara özel önem (ehemmiyet) göstermiştir. Diğer yabancı okullar gibi İtalyan okulları da kendilerine hedef öbek olarak yerli Hristiyan ve Musevileri seçmişlerdir. İngiliz okullarının Osmanlı Devleti'nin Arapça konuşulan bölgelerinde yoğunlaştığı, budunsal (etnik) sorunların yaşandığı bölgelerde okul açtığı ve özellikle Araplar arasında ulusalcılık duygularının uyanması ve Osmanlı'dan ayrılmalarda büyük payları olduğu bilinmektedir. Almanlar, Alman kültürünün Türkiye'ye aşılması, azınlıkların kendi yanlarına çekilmesi, Yakındoğu'daki Alman çıkarlarının ve Alman

iktisadi kuruluşlarının faaliyetlerine yardımcı olacak Osmanlı gençlerini yetiştirilmesi amacıyla kurulan okulların dini propaganda yerine siyasi ve iktisadi çalışmalar yapmaları istenmiştir. Osmanlı Devletinde kurulan yabancı okullardan Avusturya okulları diğer devletler kadar etkili olmamışlar, bunun nedeni olarak da eğitim amacı ile kurulmuş oldukları gösterilmiştir. Osmanlı döneminde kurulan bütün Bulgar Okulları eğitim kurumları olmaktan çok Bulgar politikasına hizmet eden bir görünüm sergilemişlerdir. Osmanlı Devleti topraklarında okul açan bir başka devlet olan İran, açtığı okulları harcamalarını kendi karşılamış ve daha çok Şiiilerin bulunduğu bölgeleri tercih etmişlerdir. Daha çok İstanbul ve Suriye çevresinde etkili olan Ruslar, Ortodoks misyonerler kanalıyla siyasi etkilerini ve eğitim faaliyetlerini Osmanlı toprakları üzerine yaymaya çalışmışlardır. Belirli bölgelerin hedef alınarak, okul ve kurumların açılması ve bunların belli merkezlerde toplanması Rusya'nın da diğer devletler gibi Osmanlı topraklarında belli amaçları olduğunu göstermiştir. Bundan sonra yapılması gereken, ikili ilişki içinde olunan her yabancı devletin amacı bilinmeli, değişen siyasi düşünce ve uygulamaları yakından izlenmelidir.

B.26. Yabancı okullarda ilk dönemlerde öğretmenlik yapanlar yurt dışından gelen, yabancı hükümetler ve misyoner örgütlerce görevlendirilmiş misyonerler olmuştur. Bu öğretmenler çevre ilişkilerinde başarılı olan ve bulunduğu çevreyi çok iyi tanıyan kişiler olmuştur. Öğretmenlerin siyasi yönlü taraftarlık göstermesi, eğitim-öğretim dışında farklı çalışmalar içinde olduğu, temsil ettikleri ülke, topluluk veya kurumun çıkarlarına uygun hareket ettikleri belirlenmiştir.

Ö.26. Yabancı okullarda görev yapan öğretmen ve her türlü eğitmenin siyasi yönlü taraftarlık gösterebileceği, eğitim-öğretim dışında farklı çalışmalar içinde olabileceği, temsil ettikleri ülke, topluluk veya kurumun çıkarlarına uygun hareket edecekleri unutulmamalı, okul yönetimlerince konunun önemi göz ardı edilmemelidir.

B.27. Yabancı okullarda görev yapan yabancı öğretmenler, ulusal mücadele yıllarında okulların yıkıcı faaliyetlerce kullanılmalarına izin vermişler, sınıfları silah deposu ve askeri kıışla haline getirmişlerdir.

Ö.27. Çoğu yabancı okulda olduğu gibi özellikle Merzifon Amerikan Koleji öğretmenlerinin, ulusal mücadele yıllarında, yıkıcı faaliyetlerle uğraşanlar tarafından okulun kullanılmasına izin verdiği, onlarla işbirliği içerisinde oldukları tespit edilmiştir. Okul yönetimleri öğretmenlerin seçiminde hassas davranmalı, eğitim-öğretim dışında siyasi anlamda farklı çalışmalar içinde olabilecek öğretmenlere izin verilmemelidir.

B.28. Her okulun arkasındaki ülkenin kültür ve eğitim anlayışına dayanan derslere ve konulara yer verilmiş olması, yabancı okullarda okutulan derslerin ortak yönlerini oluşturmuştur.

Ö.28. Eğitim ve öğretim alanında yaşanan kültür etkileşiminin en aza indirilmesi için izlencelerin uzman kişilerce belirlenmesi ve uygulatılması gereklidir.

B.29. Okullarda sıkı ve zorlayıcı bir Hıristiyanlık eğitimi ve telkini açıkça yapılmış, Türk kültürünün kaynaklandığı geçmişı ile İslami düşünce ve İslami yaşam ile insanlarımızın arası açılmaya başlamıştır.

Ö.29. Türk kültürünün kaynaklandığı geçmişı ile insanlarımızın arasının açılmaması başta aileler olmak üzere okullara sorumluluk yüklemektedir. Aynı zamanda basın araçları yolu ile bilinçlendirici eğitimler verilerek, Türk kültürü genç nesillere aktarılmalıdır.

B.30. Türk toplumuna Hıristiyanlık inancını ve yaşam anlayışını yaymaya çalışan yabancı okullar, temsil ettikleri ülkelerin kültürünü ve ticari sözügeçerliliğini (nüfuzunu) yerleştirecek bir şekilde de örgütlenmiş ve çalışmışlardır.

Ö.30. Ülke sınırları içerisindeki eğitim ve öğretim kurumlarında, başka devletlerin kültürünü ve ticari sözü geçerliliğini (nüfuzunu) yerleştirecek örgütlenme çalışmalarına izin verilmemelidir.

B.31. Yabancı okulların Müslümanlar üzerindeki etkisi, Hıristiyanlara olan güven duygusunun azlığı ve sorgulamalı yaklaşımlar yüzünden Müslüman olmayan tebaaya göre daha geç ve zayıf olmuştur.

Ö.31. Azınlık durumunda olan veya olmayan tüm yurttaşımızın birlik ve beraberlikten uzaklaştıracak çalışmalar içerisine çekilmek istendiği bilinmeli, konu hakkında bilinçlendirici uygulamalar yapılmalıdır.

B.32. Hemen hemen her bakımdan yeterli olan yabancı okullar, hem örnek olmaları hem de yaptıkları destekle Osmanlı tebaası üzerinde eğitim-öğretim kurumları bakımından olumlu katkılarda bulunmuştur.

Ö.32. Eğitim öğretim konusunda yapılan çalışmalar takip edilmeli, çağdaş ve ülke amaçlarına uygun olan uygulamalar örnek alınarak, kendi benliğimize, kültür yapımıza uyarlanmalıdır.

B.33. Yabancı okulların yararlarına inanıldığına Türk öğrencilerin yabancı okullarına hatta yabancı ülkelere gönderilmesi örnek olarak gösterilmiştir.

Ö.33. İyi bir eğitim ve gelecek için aileler tarafından uygun görülerek, kabul gören yabancı okulların asıl (gizli) amaçları unutulmamalı, özel Türk okulları desteklenerek eğitim kalitesi yükseltilmelidir.

B.34. Uzun süredir tarihimizde yer alan ve Türk toplumunun siyasi ve kültürel yaşamını etkilemiş olan ve yıkıcı faaliyetleri ile Osmanlı'nın parçalanmasında önemli yeri bulunan yabancı okulların mezun ederek, Osmanlı ve Türk toplumuna kazandırdığı, bir kısmı okulların eğitim dizgesi içerisinde ülkesine yabancılaşmış bir kısmı ise özünü kaybetmemiş halde mezun olan devlet adamları, sanatçılar ve bilim adamları gibi toplum içerisinde seçkin öbekte yer alan kişiler bulunmaktadır.

Ö.34. Uzun süredir tarihimizde yer alan ve Türk toplumunun siyasi ve kültürel hayatını etkilemiş olan ve yıkıcı faaliyetleri ile Osmanlı'nın parçalanmasında önemli yeri bulunan yabancı okullardan mezun olan, bir kısmı okulların eğitim dizgesi içerisinde ülkesine yabancılaşmış bir kısmı ise özünü, kimliğini kaybetmeden mezun olan devlet adamları, sanatçılar ve bilim adamları gibi toplum içerisinde seçkin öbekte yer alan kişilerin, ülke içerisindeki çalışmaları da ayrı bir inceleme konusu olarak ele alınmasında yarar olacağını söylemek olanaklıdır.

Çizelge:3 Bulgular ve Öneriler Matrisi

	Ö1	Ö2	Ö3	Ö4	Ö5	Ö6	Ö7	Ö8	Ö9	Ö10	Ö11	Ö12	Ö13	Ö14	Ö15	Ö16	Ö17
B1																	
B2																	
B3																	
B4																	
B5																	
B6																	
B7																	
B8																	
B9																	
B10																	
B11																	
B12																	
B13																	
B14																	
B15																	
B16																	
B17																	

	Ö18	Ö19	Ö20	Ö21	Ö22	Ö23	Ö24	Ö25	Ö26	Ö27	Ö28	Ö29	Ö30	Ö31	Ö32	Ö33	Ö34
B18																	
B19																	
B20																	
B21																	
B22																	
B23																	
B24																	
B25																	
B26																	
B27																	
B28																	
B29																	
B30																	
B31																	
B32																	
B33																	
B34																	

10.2. Genel Sonuç

Bu çalışmada, 19 Mayıs 1919'da Osmanlı İmparatorluğu'nda yabancı dilde eğitim yapan okullar ve amaçları ile konunun geçmişte meydana gelen bir süreç olmakla beraber günümüzde de devam eden etkilerini ortaya çıkarmak ve bundan sonra yapılacak çalışmalara ışık tutmak hedeflenmiştir.

Bu hedefe ulaşmak için yabancı okulların tarihsel gelişimi içerisinde okulların açılmasını ve çoğalmasını sağlayan nedenler, azınlıklara yönelik faaliyetler ve Türk toplumuna etkileri ile günümüze yansımaları araştırma boyunca irdelenmeye çalışılmıştır.

Çalışmada tarihsel ve betimsel araştırma yöntemi birlikte kullanılmıştır.

Yerli ve yabancı kaynaklar incelenerek bilgiler derlenmiş, kişisel yorumlar ile betimlemeler ve çıkarımlar yapılmıştır. Çalışma boyunca yabancı okullardan mezun kişilerle görüşülmüş, onların görüşlerinden de yararlanılmıştır.

Osmanlı Döneminde yabancı okulların büyük çoğunluğu, diğer sağlık, hayır ve mezhep kuruluşları gibi padişahların bu okulların bağlı bulundukları devletlerin diplomatları tarafından yapılan istekler üzerine olağanüstü izin kabul edilen fermanlarıyla açılmıştır. Aslında fermanlarda okul açılmasına yönelik doğrudan verilmiş bir izin olmamasına rağmen, başta sadece dini eğitim vermek amacıyla açılan azınlık okulları ile başlayan, daha sonra yabancı okulların açılması ile devam eden bu istila, devletler ve misyonerler tarafından hak olarak kabul edilerek ülkenin en ücra köşelerine dek yayılması ile sonuçlanmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu çıkarlarına zarar veren siyasi faaliyetleri, bu okulların birer sorun olmasında en büyük etken olmuştur. Osmanlının çöküş dönemini hızlandıran etkenler araştırıldığında yabancı okulların etkisinin küçümsenemeyecek kadar fazla olduğu görülecektir.

Tanzimat dönemine kadar, Katolik misyonerlerce açılan Fransız okulları büyük çoğunluğu oluştururken, Protestanlığın yayılmaya başlaması ile beraber çoğunluk Amerikan misyoner okullarına geçmiştir. Diğer devletler de bu pay kapma yarışında varolmak istediğinden amaçları doğrultusunda okul açmaya başlamıştır. Emperyalist amaçlar içeren bu okulların zararları zaman içerisinde ortaya çıkmıştır.

Osmanlı Döneminde eğitime sahip çıkılmadığı, devletin eğitimi görevleri arasında görmediği, eğitimin genelde vakıflara bırakıldığı, denetimin yapılmadığı tespit edilmiştir. Bundan yararlanmak isteyen azınlık öbekleri ve yabancı devletler kendi örgütlenme yapıları içerisinde çalışmalarını sürdürmüşlerdir.

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'ne kadar denetimsiz bir şekilde yaygınlaşmaya devam eden yabancı okullar, bu dönemden sonra belirli bir düzene sokulmak istense de, okullara sahip çıkan devletlerin siyasi baskıları sonucu okullar üzerinde istenen denetim sağlanamamış, devlet bu okulların eğitim izlencelerine istediği ölçüde karışamamıştır.

Denetimsizliği fırsat bilen yabancı okullar amaç birliği içerisinde hareket etmişler ve öncelikle Hristiyanlığın yayılması olmak üzere bağlı oldukları yabancı ülkelerin, Osmanlı Devleti zerindeki emellerinin izleyicisi olmak ve Osmanlıyı bölmek, Avrupa ve Amerika sanayinin gereksinim duyduğu hammadde için, yeraltı ve yer üstü zenginliklerini araştırmak ve bu yerlerde faaliyet göstermek, her türlü siyasi ve ekonomik hareketleri desteklemek ve olası bir karışıklığa zemin hazırlamak, Osmanlı topraklarını sömürge haline getirecek düşünce yapısını okullar kanalıyla gerçekleştirmek, yabancı okullarda okuyan öğrencileri amaçları doğrultusunda yetiştirip, şekinler öbeği oluşturarak, Türk devlet politikasını etkilemek ve güdümü altına almak ve ulusal kültürü etkileyerek, yabancılaşma, kimlik bunalımı ve beyin göçüne neden olmak gibi amaçlar için faaliyet göstermişlerdir.

Yabancı okulların özellikle 19. yüzyılın başlarından itibaren faal siyasi çalışmalara zemin oluşturduğu, ayaklanmalar ile benzeri devlet karşıtılıklarının odak noktası haline gelmiş oldukları ve ayaklanmaları başlatan lider kadronun bu okullardan yetişmiş oldukları görülmüştür.

Yabancı okullar genel anlamda Batılı eğitim dizgelerini ve temel felsefelerini örnek alan izlenceleri izlediğinden, öğrencilerin yetiştirilmesinde de ister istemez Batı toplumunun değer yargıları ve anlayışlarının etkisi olmuştur. Bu nedenle de, bu okullarda okuyan ğrencilerin Türk toplumunun gelenek ve değerlerine uzak yetişmesi sonucu Türk toplumunun kimliğini özümseyememiş, kendi ülkesine yabancılaşmış şekinler öbeği meydana gelmiştir.

Okullarda ğretmenlik yapanlar, ilk dönemlerde yurt dışından gelen misyonerler olmuştur. Daha sonraları gereksinim duyulduğuunda önce azınlıklar içerisinden olmak üzere, güven kazanan yerli halk tarafından seçilmiştir. Okulların gereksinimleri ve mali kaynakları, bağlı bulundukları devletlerden ve bunların desteklediği misyoner örgütler tarafından karşılanmıştır.

Türk toplumunun etkilenmesine çalışıldığından, yabancı okullar tarafından Türk eğitim dizgesinin Batılılaşma sürecinde her türlü destek sağlanmış, hatta beraber çalışmak suretiyle okul yöneticileri ve Osmanlı aydınları tarafından

Osmanlının değişim içerisine girmesi ve bu konuda Batı'nın örnek alınması gerekliliğini savunulmuştur.

Yabancı okulların açıldığı dönemler incelendiğinde bu dönemlerin Osmanlı Devletinin en bunalımlı dönem olan buhran dönemlerinde olduğu görölmektedir. Özellikle Tanzimat'la artan bu süreç Kurtuluş Savaşına kadar devam etmiştir.

Göröldüğü üzere; Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma sürecini hızlandıran nedenlerden birisi de ülke sınırları içerisinde yabancı dilde eğitim yapan okullar ve misyonerlik faaliyetleri olmuştur. Halen süregelen ve eğitim vermeye devam eden bu okulların kuruluş dönemlerindeki açık (bilinen) amaçları ile gerçekleştirmeyi hedefledikleri asıl (gizli) amaçlarının bilinmesinin kamu ve devlet yönetiminde görev alacaklar için önemli olacağı değerlendirilmektedir. Çalışma yabancı dilde eğitim yapan okulların etkilerini araştıran ve merak eden kişilere yardımcı olacaktır. Bundan sonra aynı konuda araştırma yapacak bilim yolcularına; yabancı dilde eğitim yapan okullardan mezun olan aydın ve seçkin öbeğin Türkiye'ye ve Türk toplumuna etkileri ile bu kişilerin yaptıkları çalışmaların günümüze yansımalarını incelemeleri, incelemelerini yaparken tüm yargılama ve çıkarımlarında toplumun tamamının yararını gözetmeleri ve önerilir.

KAYNAKÇA

- AFETİNAN, A.(1998), **Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- ALTIKAT, Murat, (2006), “Yabancı Okullar”, Ankara. İndirilme Tarihi: 22 Ocak 2007, WWW.Web: <http://www.osmanlida.yabanciokullar.html>.
- AKYÜZ, Yahya, (1978), **Türkiye’de Öğretmenlerin Toplumsal Değişimdeki Etkileri (1848–1940)**, Ankara: A.Ü.Eğitim Fakültesi Yayınları.
- AKYÜZ, Yahya, (1989), **Türk Eğitim Tarihi**, Ankara: A.Ü.Eğitim Fakültesi Yayınları.
- AKYÜZ, Yahya, (1991), **Eğitim Sosyolojisinin Temel Kavramları ve Alanları Üzerine Bir Araştırma**, İstanbul: M.E. B. Yayınları.
- ATLI, Hilmi, (1996), **Batılıların Türk Toplumuna Yönelik Kültürel Asimilasyonu**, Ankara: Yeni Ofset.
- AYTAÇ, Kemal, (1999), **Avrupa Eğitim Tarihi**, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- AYVERDİ, Samiha, (1976), “Milli Kültür Meseleleri ve Maarif Davamız”, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- BANGUOĞLU, Tahsin, (1988), “Yabancı Dil Meselesi”, **Türkiye Gazetesi**, (1988, Mart 2).
- BAYDOK, Tamer, (1970), **İngiliz Kaynaklarından Kurtuluş Savaşı**, Ankara.
- BİLGİSEVEN, Amiran, K., (1992), **Sosyoloji**, İstanbul: Filiz Kitapevi.
- ÇAVDAR, Tevfik, (1971), **Milli Mücadele Başlarken Sayılarla**, İstanbul: Milliyet Yayınları.

- ELİBOL, Mustafa, (1984), **İstiklal Savaşında Ajanlık Faaliyetleri**, Ankara: Yıldız Matbaası.
- ERKAL, E. Mustafa, (1983), **Sosyoloji “Toplum Bilimi”**, İstanbul.
- ERTUĞRUL, Halit, (2005), **Kültürümüzü Etkileyen Okullar**, İstanbul: Nesil Yayınları.
- FİNCANCI, May, (1983), **Robert Collage Old And New**, İstanbul: R.C. Yayınları
- GERÇEK, N. Selim, (1939), **Türk Matbaacılığı**, İstanbul: Müteferrika Matbaası.
- GÜNDÜZ, Şinasi, (2002), **Misyonerlik: Hristiyan Misyonerler, Yöntemleri ve Türkiye’ye Yönelik Faaliyetleri**, İstanbul: Kaknüs Yayınevi
- HAYDAROĞLU, İlknur, Polat, (1990), **Osmanlı İmparatorluğu’nda Yabancı Okullar**, Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- İNALCIK, Halil, (1964), **The Nature Of Traditional Society**, Princeton, N.J: Princeton University Press.
- İŞÇİ, Metin, (1995), **Kültür Sömürgeciliği ve Eğitim**, İstanbul, Turan Yayınları.
- KANSU, N. Atuf, (1932), **Türkiye Maarif Tarihi**, İstanbul.
- KARAHAN, Abdülkadir, (1979), “Batılılaşma ve Dil Öğretimi”, Ankara: **Ufuk Mecmuası**.
- KARAL, Enver, Ziya, (1983), **Osmanlı Tarihi**, Ankara: T.T.K.Basımevi.
- KAVCAR, Cahit, (1974), **II. Meşrutiyet Devrinde Edebiyat ve Eğitim**, Ankara: Ank.Ü.Eğt.Fak.Yay.
- KAYA, Y. Kemal, (1977), **İnsan Yetiştirme Düzenimiz**, Ankara: Nüve Matbaası.

KAYA, Y. Kemal, (1984), “Türk Milli Eğitim Sisteminin Bir Bütünlük İçinde Değerlendirilmesi”, **Tercüman Milli Eğitim Sempozyumu**, İstanbul.

KIZILÇELİK, S., Y. Erjem, (1994), **Sosyoloji Terimleri Sözlüğü**, Ankara: Atilla Kitapevi.

KOCABAŞOĞLU, Uygur, (1989), **Kendi Belgeleriyle Anadolu’daki Amerika**, İstanbul.

KOÇAK, Cemil, (1985), “Tanzimat’tan Sonra Özel ve Yabancı Okullar”, **TCTA**, Cilt: 2, İstanbul, s. 485–494.

KOÇER, H. Ali, (1974), **Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi**, Ankara: M.E. B. Basımevi.

KOÇER, H. Ali, (1987), **Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)**, Ankara.

KOÇU, R. Ekrem, (1934), **Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar (1300–1920)**, İstanbul.

KODAMAN, Bayram, 1980), **Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi**, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

KURTKAN, Amiran, (1976), **Sosyoloji**, İstanbul: M.E. B. Yayınları.

MİLLİ EĞİTİMLE İLGİLİ KANUNLAR II, (1960), Ankara: M.E. B. Yayınları,

MUTLU, Şamil, (2005), **Osmanlı Devletinde Misyoner Okulları**, İstanbul: Kurtiş Matbaacılık.

NEBİOĞLU, Osman, (1986), **Bir İmparatorluğun Çöküşü ve Kapitülasyonlar**, Ankara.

NUTUK (1920–1927), (1985), Ankara: Kara Harp Okulu Matbaası, Cilt–1.

ORTAYLI, İlber, (1979), **Türkiye İdare Tarihi**, Ankara.

ORTAYLI, İlber, (1982), “Osmanlı İmparatorluğu’nda Amerikan Okulları Üzerine Bazı Gözlemler, Ankara: **TODAİE Dergisi**, Cilt: 14, Sayı: 3

ORTAYLI, İlber, (2006), **Osmanlıyı Yeniden Keşfetmek**, Ankara.

ÖZÜÇETİN, Yaşar, (2004), “Milli Mücadele İçerisinde 19 Mayıs 1919”, G.Ü. Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt:5, Sayı:2, s.65–74, İndirilme Tarihi:07 Ocak 2008, WWW.Web: <http://www.gazi.edu.tr/web/yozucretin/yayinlar.html>

POLAT, İlknur, (1989), “Türk İtalyan İlişkileri Çerçevesinde İtalyan Okulları”, **Atatürk Yolu**, Ankara: AÜ TİTE Dergisi Yayınları, Yıl: 2, Sayı: 4, s. 563–575.

SAFA, Rıza, (1964), **Tanzimat’ın Getirdikleri**, Ankara.

SEZER, Ayten, (1999), **Atatürk Döneminde Yabancı Okullar**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

SİYASİ TARİH ANSİKLOPEDİSİ, (1993), Ankara: Atlas Yayınları

SEÇKİN, M., (2004), **Kurtuluş ve Kuruluşun Temel Kitabı “NUTUK”**, İstanbul: Can Matbaacılık.

SEVİNÇ, Necdet, (1975), **Ajan Okulları**, İstanbul.

ŞİMŞİR, Bilal, (1985), **Ermeni Propagandasının Amerikan Boyutu Üzerine Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu İle İlişkileri Sempozyumu**, Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

TEKELİ, İlhan, (1985), “Osmanlı İmparatorluğunda, günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi”, **CDTA**, Cilt: 3, s. 650–675.

TEVETOĞLU, Fethi, (1985), “Amerika Birleşik Devletleri ve Ortadoğu” **Türk Kültür Dergisi**, Sayı: 226

TÜRK HUKUK LÜGATI, (1944), Ankara: A.Ü.Yayınları.

TOZLU, Necmettin, (1991), **Kültür ve Eğitim Tarihimize Yabancı Okullar**, Ankara: Kozan Ofset.

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, (1983), **Osmanlı Tarihi**, Ankara: Cilt:4, Bölüm:1, s. 318.

ÜLKEN, H. Ziya, (1969), **Sosyoloji Sözlüğü**, İstanbul.

ÜSTÜN, Nevzat, (1969), **Türkiye’de Amerika**, İstanbul.

VAHAPOĞLU, M. Hidayet, (2005), **Osmanlıdan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okulları**, İstanbul: M.E. B. Yayınları.

WHITE, E. George, (çev. C. Tarık Yüksel), (1990), **Bir Amerikan Misyonerinin Merzifon Amerikan Koleji Hatıraları**, İstanbul: Enderun Kitapevi.

YAZICI, Nuri, (1989), **Milli Mücadelede Pontus’çu Faaliyetler**, İstanbul: Ankara Üniversitesi Basımevi.

YILDIRIM, Uğur, (2005), “Tarihten Bugüne Türkiye’de Misyonerlik”, **Jeopolitik**, Sayı: 16, s.73–83.